

**Lapsen tiedonsaantioikeus ja henkilökohtaisen kuulemisen toteuttaminen
hallinto-oikeudessa lastensuojelulain 86 §:n nojalla**

Helsingin yliopisto

Oikeustieteellinen tiedekunta

Hallinto-oikeuden projekti

Syventävien opintojen tutkielma

Ohjaaja: prof. Leena Halila

Laatija: Annina Kormu

Toukokuu 2020

Tiedekunta/Osasto - Fakultet/Sektion – Faculty		Laitos - Institution – Department	
Oikeustieteellinen tiedekunta			
Tekijä - Författare – Author			
Annina Kormu			
Työn nimi - Arbetets titel – Title			
Lapsen tiedonsaantioikeus ja henkilökohtaisen kuulemisen toteuttaminen hallinto-oikeudessa lastensuojelulain 86 §:n nojalla			
Oppiaine - Läroämne – Subject			
Hallinto-oikeus			
Työn laji - Arbetets art – Level Syventävien opintojen tutkielma	Aika - Datum – Month and year Toukokuu 2020	Sivumäärä - Sidoantal – Number of pages x + 60	
Tiivistelmä - Referat – Abstract			
<p>Vuonna 1991 Suomessa ratifioidun lapsen oikeuksien sopimuksen nojalla lapselle on hänen ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla annettava mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa menettelyissä. Lapsen oikeus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti turvataan nimenomaisesti myös perustuslaissa. Lapsen oikeus saada tietoa häntä koskevassa lastensuojeluasiassa ja mahdollisuus esittää siinä mielipiteensä kuuluu myös lastensuojelun yleisiin periaatteisiin ja lähtökohtiin lastensuojelulain 5 §:n nojalla.</p> <p>Lapsen henkilökohtaisesta kuulemisesta hallinto-oikeudessa lastensuojeluasian asianosaisena säädetään lastensuojelulain 86 §:ssä, jota voidaan pitää lapsen prosessuaalisen aseman kannalta ainutlaatuisena säännöksenä. Lapsen tuomioistuinosallisuus lastensuojelulaissa on yleisestikin järjestetty paikoin muusta lapsilainsäädännöstä erottuvalla tavalla. Lapsi on ensinnäkin lähtökohtaisesti häntä koskevassa lastensuojeluasiassa aina asianosainen. Lisäksi 12 vuotta täyttäneellä lapsella on oikeus käyttää lastensuojeluasiassaan huoltajan rinnalla itsenäistä puhevaltaa. Oikeutta tulla kuulluksi tukeekin tällöin olennaisesti lapsen oikeuksien sopimuksen asettamien velvoitteiden ohella perustuslain 21 §:ssä sekä Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 (1) artiklassa asetetut oikeusturvan ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset. Lapsen oikeutta kontradiktoriaiseen prosessiin on toteuttava lapsen erityisten oikeuksien asettamista lähtökohdista ja niiden rajaamalla tavalla. Lisäksi lapsen oikeus nauttia perhe-elämäänsä kohdistuvaa kunnioitusta tukee keskeisesti lapsen menettelyllisiä oikeuksia lastensuojeluasian käsittelyssä.</p> <p>Tiedonsaantioikeutta voidaan pitää tietyntyylisena lapsen kuulemisen ja osallisuuden perusedellytyksenä. Lapsen on saatava päätöksenteon perusteena olevista seikoista tietoa riittävällä tavalla, jotta hän voisi asiassaan aidon oman näkemyksensä muodostaa ja jotta näkemykselle voitaisiin myös antaa päätöksenteossa asianmukainen painoarvo. Lapsen tiedonsaantioikeus ei lähtökohtaisesti edellytä, että lapselle olisi annettava kaikki asiaa koskevat tiedot. Lapsen kehityksen ja hyvinvoinnin suojelemiseksi on tärkeää, että osallisuus oikeuden toteuttamisessa tunnustetaan mahdolliset osallistumisesta aiheutuvat kielteiset seuraukset lapselle. Lastensuojelulain 86.1 §:n nojalla lapselle ei saa antaa sellaisia tietoja, jotka voisivat vakavasti vaarantaa hänen terveyttään tai kehitystään. Arvio tiedon vaikutuksista on aina tehtävä suhteessa lapsen ikään, kehitystasoon sekä erityisiin olosuhteisiin ja ominaisuuksiin. Jotta lapsen tiedonsaantioikeus voisi toteutua mahdollisimman täysimääräisesti, on lisäksi olennaista huomata, ettei lastensuojelulain 86.1 § ole ainoa lapsen tiedonsaantioikeutta lastensuojelun asianosaisena tuomioistuimessa määrittävä säännös, vaan tiedonsaantioikeudesta säädetään myös lastensuojelulain ulkopuolella. Keskeisimpiin tiedonsaantioikeutta määritteleviin säännöksiin kuuluu tältä osin mm. oikeudenkäynnin julkisuudesta hallintotuomioistuimissa annetun lain 9.3 §, jonka mukaan lapsen tiedonsaantioikeutta hallintotuomioistuimissa voidaan rajoittaa lapsen edun nojalla.</p> <p>Lastensuojelulain 86.1 §:n terveyttä tai kehitystä vakavasti vaarantavan tiedon antamista koskeva kielto ei ole pelkästään lapsen tiedonsaantioikeuden sisältöä konkreettisesti määrittävä säännös, vaan sen ohella kielto ohjaa tuomioistuimen harkintaa kuulemisen toteuttamisen tavassa. Lapsen osallisuuden ja suojelun takaaminen voivat tällöin rajoittaa muiden asianosaisten prosessuaalisia oikeuksia. Mikäli terveyttä tai kehitystä vakavasti vaarantavan tiedon välittymistä lapselle ei pystyttäisi yhteisessä suullisessa käsittelyssä estämään, ja lapsen suojelemiseksi tai itsenäisen mielipiteen varmistamiseksi katsotaan tarpeelliseksi, voi tuomioistuin järjestää kuulemisen lastensuojelulain 86.2 §:n nojalla muiden oikeudenkäynnin osapuolten läsnäoloa rajoittamalla. Tällöin asianosaisilla tulee kuitenkin lähtökohtaisesti olla oikeus saada tietoa kuulemisen sisällöstä, ellei tiedonsaantioikeuden rajoittamista pidetä tarpeellisenä lapsen suojelemiseksi tai hänen muun erittäin tärkeän etunsa turvaamiseksi. Asianosaisten oikeuksien rajoittamisessa on tällöin huomioitava perhe-elämän suojan sekä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin lastensuojelumenettelylle asettamat vaatimukset. Nämä vaatimukset olisi erittäin tärkeä tuoda esille myös lastensuojelulain 86 §:n sanamuodossa.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Hallinto-oikeus – Lapsioikeus – Lapsen kuuleminen – Lapsen tiedonsaantioikeus – Asianosaisjulkisuus – Perhe-elämän suoja – Oikeudenmukainen oikeudenkäynti			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisällys

<i>Lähteet</i>	<i>iii</i>
<i>Lyhenteet</i>	<i>x</i>
1 Johdanto	1
1.1 Tutkimusaiheen tausta.....	1
1.2 Tutkimustehtävä, rajaukset ja näkökulma.....	4
1.3 Tutkimuksen metodi, keskeisimmät lähteet ja rakenne	7
2 Henkilökohtainen kuuleminen LSL 86 §:ssä lapsen perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta	10
2.1 Lapsen oikeuksien yleissopimuksen osallisuutta koskevat velvoitteet.....	10
2.1.1 Lapsen edun ensisijaisuus osallisuuden perustana ja päämääränä.....	10
2.1.2 Lapsen oikeus tulla kuulluksi ikää ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla	13
2.1.3 Lapsen täysimääräinen suojelu hänen käyttäessään oikeuttaan tulla kuulluksi.....	17
2.2 Lapsen osallisuus oikeus ja oikeusturva perustuslaissa	19
2.3 Lapsen etu ja osallisuus Euroopan ihmisoikeussopimuksen tulkinnassa.....	21
3 Lapsen tiedonsaantioikeus henkilökohtaisen kuulemisen yhteydessä LSL 86 §:n nojalla.....	27
3.1 Lapsen riittävän tiedonsaannin varmistaminen kuulemisen onnistumisen ehtona	27
3.2 Terveyttä tai kehitystä vakavasti vaarantavat tiedot LSL 86.1 §:ssä	29
3.3 Lapsen tiedonsaantioikeuden sisältöä LSL 86.1 §:n ohella määrittävä lastensuojelulain ulkopuolinen sääntely	33
3.3.1 Lapsen asianosaisjulkisuus ja lapsen etu asianosaisjulkisuuden rajoitusperusteena oikeudenkäynnin julkisuudesta hallintotuomioistuimissa annetussa laissa	33
3.3.2 Tiedonsaantioikeuden ala lasten oikeuksien käyttöä koskevassa eurooppalaisessa yleissopimuksessa	38
3.3.3 Vajaavaltaisen kuulemisen sääntely oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetussa laissa.....	41

4 Lapsen tiedonsaantioikeus suhteessa kuulemisessa noudatettavaan menettelyyn.....	43
4.1 Terveyttä tai kehitystä vakavasti vaarantavan tiedon kieltä kuulemismenettelyä ohjaavana säännöksenä	43
4.2 Lähtökohtana lapsen suojeleminen ja itsenäisen mielipiteen varmistaminen tarvittaessa muiden oikeudenkäynnin osapuolten läsnäoloa rajoittamalla	44
4.2.1 Läsnäolon rajoittamisen tarpeen tunnistaminen ja arviointi tuomioistuimessa	44
4.2.2 Lapsen kuulemisen taltiointi ja asianosaisten oikeus tutustua kuulemisen sisällöstä laadittuun oikeudenkäyntiaineistoon.....	47
4.3 Tiedonsaantioikeuden rajoittaminen lapsen suojaamiseksi tai hänen muun erittäin tärkeän etunsa turvaamiseksi	50
4.3.1 Perheyhteyden periaate LSL 86 §:n kontekstissa	50
4.3.2 Perhe-elämän suojan ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin menettelylle asettamista vaatimuksista.....	52
4.3.3 Asianosaisjulkisuuden rajoittaminen LSL 86.2 §:n nojalla	55
5 Johtopäätökset.....	57

Lähteet

Virallislähteet

- HE 13/1983 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle lastensuojelulaiksi.
- HE 309/1993 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.
- HE 30/1998 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi viranomaisten toiminnan julkisuudesta ja siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 12/2006 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi oikeudenkäynnin julkisuudesta hallintotuomioistuimissa sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 252/2006 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 225/2009 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi lastensuojelulain, vankeuslain 4 ja 20 luvun sekä tutkintavankeuslain 2 luvun 5 §:n muuttamisesta.
- HE 66/2010 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle lasten oikeuksien käyttöä koskevan eurooppalaisen yleissopimuksen hyväksymisestä ja laiksi sanotun yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta.
- HE 29/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi oikeudenkäynnistä hallintoasioissa ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 71/2019 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi lastensuojelulain ja lastensuojelulain muuttamisesta annetun lain voimaantulosäännöksen muuttamisesta.
- PeVM 25/1994 vp. Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.
- PeVL 30/2009 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä laeiksi lastensuojelulain, vankeuslain 4 ja 20 luvun sekä tutkintavankeuslain 2 luvun 5 §:n muuttamisesta.

PeVL 16/2019 vp.	Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä eduskunnalle laeiksi lastensuojelulain ja lastensuojelulain muuttamisesta annetun lain voimaantulosäännöksen muuttamisesta.
StVM 59/2006 vp.	Sosiaali- ja terveysvaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä lastensuojelulaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.
OM 2009:23	Lapsen oikeuksien käyttöä koskevan eurooppalaisen yleissopimuksen hyväksyminen. Lausuntotiivistelmä. Oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä 2009:23.
KM 2002:1	Oikeudenkäynnin julkisuuslaki. Oikeudenkäynnin julkisuus -toimikunnan mietintö. 7.2.2002.

YK:n lapsen oikeuksien komitea

CRC/C/GC/12	General Comment No. 12 (2009). The right of the child to be heard.
CRC/C/GC/14	General Comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1).
CRC/GC/2003/5	General Comment No. 5 (2003). General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child (arts. 4, 42 and 44, para. 6)
CRC/C/FIN/CO/4	Consideration of reports submitted by States parties under article 44 of the Convention. Concluding Observations: Finland (2011).
CRC/C/15/Add.272	Consideration of reports submitted by States parties under article 44 of the Convention. Concluding observations: Finland (2005).

Euroopan neuvosto

Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice. Council of Europe Publishing 2011. (Lapsiystävällisen oikeudenkäytön suuntaviivat)

Council of Europe Strategy for the Rights of the Child (2016-2021).

Kirjallisuus ja artikkelit

Aaltonen 2009

Aaltonen, Anna-Kaisa: Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Edita 2009.

Aer 2003

Aer, Janne: Oikeusturva ja oikeudenmukainen oikeudenkäynti hallintolainkäytössä. Oikeustiede-Jurisprudentia 2003: XXXVI, s. 5–62.

Aer 2014

Aer, Janne: Lastensuojeluoikeus. Talentum Media 2014.

Araneva 2016

Araneva, Mirjam: Lapsen suojelu: toteuttaminen ja päätöksenteko: käsikirja lapsen asioista päättävälle. Talentum Pro 2016.

Auvinen 2006

Auvinen, Maija: Huoltoriidat tuomioistuimissa: sosiaalitoimi selvittäjänä, sovittelijana, asiantuntijana. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2006.

de Godzinsky 2012

de Godzinsky, Virve-Maria: Huostaanottoasiat hallinto-oikeuksissa: tutkimus tahdonvastaisten huostaanottojen päätöksentekomenettelystä. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2012.

de Godzinsky 2015

de Godzinsky, Virve: Kohti lapsiystävällisempää oikeudenkäyttöä. Lakimies 6/2015 s. 856–878.

Ervasti – Kallioinen 2003

Ervasti, Kaijus & Kallioinen, Herta: Oikeudenkäyntimenettelyiden ongelmat ja prosessisäännösten soveltaminen. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki 2003.

Gottberg 2006

Gottberg, Eva: Yksityisen ja julkisen rajapintoja. Lapsen läheissuhteet yksityisen ja julkisen rajapinnassa. *Lakimies* 7–8/2006, s. 1225–1239.

Gottberg 2008

Gottberg, Eva: Lapsen subjektiudesta ja osallisuudesta huoltokysymyksissä ja lastensuojelussa. *Defensor Legis* N:o 3 /2008, s. 319–333.

Hakalehto 2018

Hakalehto, Suvianna: Lapsioikeuden perusteet. Alma Talent 2018.

Hakalehto 2016

Hakalehto, Suvianna: Johdatus lapsen oikeuksiin lastensuojelussa, s. 22–57 teoksessa *Hakalehto Suvianna & Toivonen Virve (toim.):* Lapsen oikeudet lastensuojelussa. Kauppakamari 2016.

Hakalehto-Wainio 2013

Hakalehto-Wainio, Suvianna: Lapsen oikeudet lapsen oikeuksien sopimuksessa, s. 133–164 teoksessa *Koivurova, Timo & Pirjatanniemi Elina (toim.):* Ihmisoikeuksien käsikirja. Tietosanoma, Helsinki 2013

Hirvelä – Heikkilä 2017

Hirvelä, Päivi & Heikkilä, Satu: Ihmisoikeudet: käsikirja EIT:n oikeuskäytäntöön. 2., uudistettu painos. Alma Talent 2017.

Linnanmäki 2019

Linnanmäki, Kirsikka: Lapsen etu huoltoriidan tuomioistuinsovittelussa: lapsioikeutta, sovitteluteoriaa ja empiriaa yhdistävä tutkimus. Alma Talent 2019.

Lundy – Tobin – Parkes 2019

Lundy, Laura - Tobin, John – Parkes, Aisling: The Right to Respect for the Views of the Child, s. 397–434 teoksessa *Tobin, John (toim.):* The UN convention on the rights of the child: a commentary. Oxford University Press 2019.

Mäenpää 2019

Mäenpää, Olli: Oikeudenkäynti hallintoasioissa: hallintoprosessioikeuden perusteet. Alma Talent Oy 2019.

Mäenpää 2016

Mäenpää, Olli: Julkisuusperiaate. 3., uudistettu painos. Talentum Pro 2016.

Nieminen 1990

Nieminen, Liisa: Lapsen perusoikeudet. Lakimiesliiton kustannus 1990.

Nieminen 2004

Nieminen, Liisa: Lasten perus- ja ihmisoikeussuojan ajankohtaisia ongelmia. Lakimies 4/2004 s. 591–621.

Nieminen 2013

Nieminen, Liisa: Perus- ja ihmisoikeudet ja perhe. Talentum Media, Helsinki 2013.

Ojanen – Scheinin 2011

Ojanen, Tuomas & Scheinin, Martin: Yhdenvertaisuus ja syrjinnän kieltö (PL 6 §), s. 227–280 teoksessa *Hallberg Pekka – Karapuu Heikki – Ojanen Tuomas – Scheinin Martin – Tuori Kaarlo – Viljanen Veli-Pekka:* Perusoikeudet. 2., uudistettu painos. WSOYpro 2011.

Pellonpää ym. 2018

Pellonpää, Matti – Gullans, Monica – Pölönen, Pasi – Tapanila, Antti: Euroopan ihmisoikeussopimus. 6., uudistettu painos. Alma Talent 2018.

Pajulammi 2014

Pajulammi, Henna: Lapsi, oikeus ja osallisuus. Talentum 2014.

Räty 2015

Räty, Tapio: Lastensuojelulaki – käytäntö ja soveltaminen. Edita 2015.

Sormunen 2016

Sormunen, Milka: Lapsen etu Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen lastensuojeluratkaisuissa, s. 308–341 teoksessa *Hakalehto Suvianna & Toivonen Virve (toim.): Lapsen oikeudet lastensuojelussa*. Kauppakamari 2016.

Toivonen 2017

Toivonen, Virve: Lapsen oikeudet ja oikeusturva: lastensuojeluasiat hallintotuomioistuimissa. Alma Talent 2017.

Toivonen – Pollari 2018

Toivonen, Virve & Pollari, Kirsi: Lapsen haastattelu – osa lapsen oikeutta osallistua, s. 73–90 teoksessa *Hyvärinen, Sauli & Pösö, Tarja:* Lasten haastattelu lastensuojelussa. PS-Kustannus 2018.

Tuori – Kotkas 2016

Tuori, Kaarlo & Kotkas, Toomas: Sosiaalioikeus. 5., uudistettu painos. Talentum Pro 2016.

Tolonen 2015

Tolonen, Hannele: Lapsi, perhe ja tuomioistuin. Lapsen prosessuaalinen asema huolto- ja huostanotto-oikeudenkäynneissä. Suomalainen lakimiesyhdistys 2015.

Viljanen 2011

Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeuksien rajoittaminen, s. 139–170 teoksessa *Hallberg Pekka – Karapuu Heikki – Ojanen Tuomas – Scheinin Martin – Tuori Kaarlo – Viljanen Veli-Pekka:* Perusoikeudet. 2., uudistettu painos. WSOYpro 2011.

Oikeuskäytäntö

Korkein hallinto-oikeus

KHO 2019:163

KHO 2019:154

KHO 2019:127

KHO 2018:156

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Strand Lobben ja muut v. Norja, 37283/13, 10.09.2019.

Ramos Nunes De Carvalho e Sá v. Portugali, 55391/13, 57728/13 ja 74041/13, 6.11.2018.

M. ja M. v. Kroatia, 10161/13, 03.09.2015.

M.N. v. Suomi (päätös), 38913/03, 11/09/2007.

Moser v. Itävalta, 12643/02, 21.09.2006.

R. v. Suomi, 34141/96, 30.05.2006.

Harder-Herken v. Saksa (päätös), 45584/99, 14.10.2004

Kosmopoulou v. Kreikka, 60457/00, 05.02.2004.

K.A. v. Suomi, 27751/95, 14.01.2003.

McMichael v. Yhdistynyt kuningaskunta, 16424/90, 24.02.1995.

Olsson v. Ruotsi, 10465/83, 24.03.1988.

Lyhenteet

EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus (SopS 18-19/1990)
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
HaOL	Hallinto-oikeuslaki (430/1999)
HOL	Laki oikeudenkäynnistä hallintoasioissa (808/2019)
HolhTL	Laki holhoustoimesta (442/1999)
HTuomJulkL	Laki oikeudenkäynnin julkisuudesta hallintotuomioistuimissa (381/2007)
JulkL	Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999)
KHO	Korkein hallinto-oikeus
LOS	Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus (SopS 59-60/1991)
LSL	Lastensuojelulaki (417/2007)
OK	Oikeudenkäymiskaari (4/1734)
PL	Perustuslaki (731/1999)
YTuomJulkL	Laki oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa (370/2007)

1 Johdanto

1.1 Tutkimusaiheen tausta

Vuosi 2019 oli YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen (SopS 59-60/1991, LOS) 30-vuotisjuhlavuosi. Vuonna 1989 hyväksytyllä ja Suomessa 1991 voimaan tulleella sopimuksella on ollut perustavanlaatuinen merkitys lapsen oikeuksien kehityksessä sekä lapsen oikeusaseeman sisällön määrittelyssä.¹ Kyseessä on nimenomaisesti lapsille laadittu ihmisoikeussopimus, joka on rakennettu lapsen ja lapsuuden erityispiirteet huomioon ottaen. Lapsi on sopimuksessa paitsi suojelun kohde, myös aktiivinen, kehittyvä toimija, jonka oikeuksien toteuttamiseen on erityisesti panostettava.²

Näkemyksistä lapsesta aktiivisena toimijana edellyttää, että lapselle annetaan mahdollisuus osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon kaikissa häntä koskevissa asioissa. LOS 12 artiklaan sisältyvää velvoitetta lapsen näkemysten huomioon ottamisesta onkin pidetty paitsi modernina, myös kiistanalaisena ja jopa radikaalina.³ Kyseisen artiklan asettamien velvoitteiden täyttäminen on osoittautunut sopimuksen 30-vuotisen voimassaolon aikana haastavaksi, eikä velvoitteita vieläkään ole kaikilta osin onnistuttu täysimääräisesti sovittamaan osaksi kansallista lainsäädäntöä.⁴

LOS 12 artiklan nojalla lapsella tulee olla oikeus vapaasti ilmaista näkemyksensä häntä koskevassa asiassa hallintotuomioistuimessa. Lapsen kuulemista koskeva sääntely hallintoprosessin piirissä on kuitenkin kansallisella tasolla ollut tähän asti varsin vähäistä ja hajanaista. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen vuonna 2003 julkaisema tutkimus osoitti, että lastensuojeluasioissa täsmällisen ja kattavan sääntelyn puuttuminen johti vaihteleviin menettelykäytäntöihin hallinto-oikeuksissa, ja epäyhtenäisen prosessikäytännön katsottiin jopa uhkaavan

¹ Kansallisella tasolla lapsen perus- ja ihmisoikeuksien vaikutus lainsäädännössä on näkynyt 1970- ja 1980-luvuilta lähtien, jolloin säädettiin useita lapsen asemaa koskevia lakeja. Kuitenkaan esimerkiksi lasten perusoikeussuojan merkitystä ei vielä nähty sellaisena kuin nykyisin. Lapsen oikeuksien sopimus oli tässä mielessä käännteentekevä, sillä siinä lapsen oikeudet vahvistettiin ihmisoikeusstatuksen omaavina oikeuksina. Ks. Nieminen 2013, s. 305 ja 307.

² Hakalehto-Wainio 2013, s. 135 ja 138 sekä Hakalehto 2018, s. 36.

³ Hakalehto-Wainio 2013, s. 148.

⁴ Lapsen oikeuksien komitea on Suomea koskevissa määräaikaissäraporteissaan suositellut Suomen poistavan lapsen mielipiteiden huomioon ottamista koskevat ikäraajat lainsäädännöstään ja varmistavan, että kaikkia alle 18-vuotiaita lapsia kuullaan heidän kehitystasonsa huomioon ottaen. Ks. mm. vuoden 2011 raportti CRC/C/FIN/CO/4, s. 6–7, kohdat 29 ja 30 sekä vuoden 2005 raportti CRC/C/15/Add.272, s. 5, kohdat 22 ja 23.

oikeusturvan toteutumista.⁵ Vaihtelevuutta esiintyi muun muassa lasta kuulevan kokoonpanon suuruudessa, lapsen kuulemisen toteuttamisen tavassa sekä siinä, kuinka kuulemisessa saatu tieto välittyy muille oikeudenkäynnin osapuolille.⁶

Nykyiseen lastensuojelulakiin (417/2007, LSL) sisällytettiin heti lain voimaantulosta alkaen lapsen kuulemista hallintotuomioistuimessa koskeva erityissäännös (LSL 86 §), jota täsmennettiin 1.3.2010 voimaan tulleella lakimuutoksella (88/2010). Nykymuodossaan lapsen henkilökohtaista kuulemista säännellään LSL 86 §:ssä seuraavasti:

Lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti hallinto-oikeudessa tai korkeimmassa hallinto-oikeudessa, jos lapsi sitä pyytää tai siihen suostuu. Kuulemisen yhteydessä lapselle ei saa antaa sellaisia tietoja, jotka voisivat vakavasti vaarantaa hänen terveyttään tai kehitystään. Alle 12-vuotiasta lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti vain, jos kuuleminen on välttämätöntä asian ratkaisemiseksi ja siitä ei arvioida aiheutuvan lapselle merkittävää haittaa.

Jos menettely on tarpeen lapsen suojaamiseksi tai hänen itsenäisen mielipiteensä varmistamiseksi, tuomioistuimen tulee ensisijaisesti toteuttaa lapsen henkilökohtainen kuuleminen siten, että ainoastaan yksi tai useampi tuomioistuimen jäsen ja lapsi ovat läsnä. Asianosaisille ja hakemuksen tai päätöksen tehneelle viranomaiselle on varattava tilaisuus tutustua kuulemisen sisällöstä laadittuun tai tallennettuun oikeudenkäyntiaineistoon ja lausua mielipiteensä sen sisällöstä. Asianosaisten oikeutta tietojen saamiseen voidaan rajoittaa, jos tiedon antamatta jättäminen on tarpeen lapsen suojaamiseksi tai hänen muun erittäin tärkeän etunsa turvaamiseksi.

Lapsen henkilökohtainen kuuleminen voi tapahtua suullisessa käsittelyssä tai muulla tuomioistuimen harkitseamalla tavalla.

LSL 86 §:ää voidaan mielestäni pitää lapsen prosessuaalisen aseman kannalta kiinnostavana ja ainutlaatuisenakin säännöksenä lähtökohtaisesti jo siitä syystä, että lapsen tuomioistuinolosuhteissa on yleisestikin järjestetty muusta lapsilainsäädännöstä erottuvalla tavalla. Toisin kuin esimerkiksi yleisten tuomioistuinten puolella lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa, lapsi on lähtökohtaisesti aina asianosainen häntä

⁵ Ervasti & Kallioinen 2003, s. 94.

⁶ Ervasti & Kallioinen 2003, s. 94–95.

koskevassa lastensuojeluasiassa.⁷ Lapsen mahdollisuuksia omaan prosessitoimintaan on lastensuojelussa myös laajennettu sitä kautta, että 12 vuotta täyttäneellä lapsella on oikeus käyttää huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella erikseen puhevaltaansa itseään koskevassa lastensuojeluasiassa (LSL 21 §).

LSL 86 §:n nojalla minkä ikäinen lapsi tahansa voi lähtökohtaisesti pyytää henkilökohtaista kuulemistä hallinto-oikeudessa. Toisaalta 12 vuoden ikä myös määrittää jyrkästi oikeudenkäynnin aikaista osallistumista. Lisäksi säännöksestä tekee erityisen se, että siinä henkilökohtainen kuuleminen on muotoiltu vahvasti lapselle kuuluvana oikeutena siinä mielessä, että henkilökohtaisen kuulemisen toteuttamiseksi lapsen edun ja suojelun edellyttämällä tavalla on mahdollista rajoittaa muiden asianosaisten prosessuaalisia oikeuksia. Muiden asianosaisten oikeuksien rajoittamisen edellytykset on sidottu olennaisilta osin (ja melko yksipuolisestikin) lapsen oikeuksia koskeviin näkökohtiin.

Vuoden 2020 alussa voimaantullut laki oikeudenkäynnistä hallintoasioissa (808/2019, HOL) nosti osaltaan lapsen tuomioistuinkuulemiseen ja muihin prosessuaalisiin oikeuksiin liittyvät kysymykset jälleen ajankohtaisiksi. Korkeimmassa hallinto-oikeudessa otettiin käyttöön kattava valituslupajärjestelmä⁸, jonka ennakoitiin kasvattavan hallinto-oikeuksien lastensuojeluasioissa antamien ratkaisujen painoarvoa sekä lisäävän suullisten käsittelyjen tarvetta hallinto-oikeuksissa.⁹ Menettelyllisten oikeussuojatakeiden asianmukaiseen ja yhdenvertaiseen toteutumiseen hallinto-oikeuksissa olisikin siis kiinnitettävä entistä suurempaa huomiota kaikkien asianosaisten, eikä vähiten toimien välittömänä kohteena olevan lapsen osalta. Toisekseen oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetun lain voimaantulon myötä hallintoprosessia sääntelevässä yleislaissa säädetään nyt ensimmäistä kertaa vajaavaltaisen kuulemisesta suullisessa käsittelyssä. Kyseisen kuulemistä koskevan HOL 68 §:n tarkoituksena onkin ollut vahvistaa vajaavaltaisen oikeutta tulla kuulluksi ja ilmaista näkemyksensä oikeudenkäynnissä.¹⁰

⁷ Lapsen huoltoa koskevien asioissa, joissa lapsi ei myöskään ole asianosaisena, on painotettu, että lasta tulee suojata vanhempien väliseltä riidalta sekä erityisesti varoa sitä, että vastuuta ratkaisun lopputuloksesta siirretäisiin lapsen harteille. Kuuleminen ja mielipiteen selvittäminen tapahtuu pääsääntöisesti tuomioistuimen ulkopuolella, sosiaaliviranomaisen toimesta. Ks. Aaltonen 2009, s. 259 ja 262.

⁸ Valitusluvanvaraisuudesta lastensuojelulain mukaisten asioiden osalta ks. LSL 92 §. Aivan kaikki lastensuojelulain mukaiset asiat eivät ole valitusluvanvaraisia: tahdonvastaisten huostaanottojen osalta muutosta saa valittamalla yhä hakea korkeimmalta hallinto-oikeudelta ilman valituslupaa.

⁹ HE 71/2019 vp, s. 13.

¹⁰ HE 29/2018 vp, s. 54.

1.2 Tutkimustehtävä, rajaukset ja näkökulma

Lapsen kuulemiseen ja prosessuaalisiin oikeuksiin liittyvät kysymykset ovat edellä esitetyllä tavalla ajankohtaisia niin lastensuojelun piirissä kuin hallintoprosessissa yleisestikin. Olisi-kin paikallaan perehtyä hieman tarkemmin siihen, kuinka LSL 86 § suhteutuu muuhun nykypäivän lapsioikeudelliseen ja hallintoprosessuaaliseen sääntelyyn, ja kuinka kyseinen säännös toteuttaa sille asetettuja tavoitteita ja tarkoitustaan hallinto-oikeuksissa tänä päivänä.

LSL 86 §:n säätämisen taustalla voidaan katsoa olleen lapsen kuulemisessa ilmenneet haasteet sekä vaihtelevat käytännöt hallinto-oikeuksissa. Säännöksellä pyrittiin sekä vahvistamaan lapsen oikeutta tulla kuulluksi että suojelemaan lasta kuulemisen mahdollisilta haittavaikutuksilta.¹¹ Lapsen henkilökohtaisen kuulemisen toteuttamiseen lastensuojeluasioissa on kuitenkin liittynyt LSL 86 §:n säätämisen jälkeenkin epäselvyyttä, eikä kuuleminen kaikilta osin ole aina toteutunut lapsen oikeuksien edellyttämällä tavalla. Esimerkiksi ikä on määrittänyt keskeisesti ja melko jyrkästi lasten osallisuutta ja mahdollisuuksia ilmaista näkemyksensä tuomioistuimessa.¹² Epäselvyyttä on ilmennyt myös sen suhteen, ketkä voivat olla lapsen kuulemisessa läsnä ja miten lapsen kuulemisen sisältö välittyy muille oikeudenkäynnin osapuolille.¹³ Lapset eivät myöskään aina ole saaneet riittävästi tietoa asemastaan prosessissa tai menettelyn etenemisestä.¹⁴

Tämän tutkimuksen lähtökohtana ja perustavana tarkoituksena on selvittää, kuinka kuulemista lapsen prosessuaalisena oikeutena tulisi arvioida ja toteuttaa LSL 86 §:n nojalla. Väitän, että lapsen tiedonsaantioikeudella ja LSL 86.1 §:ään sisältyvällä terveyttä tai kehitystä vakavasti vaarantavan tiedon antamista koskevalla kiellolla on keskeinen merkitys ratkaistaessa lapsen henkilökohtaisen kuulemisen toteuttamiseen LSL 86 §:n nojalla liittyviä kysymyksiä.

Lapsen oikeus tulla kuulluksi ei toteudu perus- ja ihmisoikeuksien tarkoittamalla tavalla, jos oikeus tietoon ei toteudu asianmukaisesti. Kuuleminen kohdistuu oikeudenkäyntiaineistoon,

¹¹ HE 252/2006 vp, s. 198–199.

¹² de Godzinsky 2012, s. 138, Tolonen 2015, s. 274.

¹³ Ks. de Godzinsky 2012, s. 96–97. Myös KHO on ottanut kantaa LSL 86 §:n nojalla toteutettaviin läsnäolon rajoituksiin ratkaisussaan KHO 2019:163, jossa kyse oli hallinto-oikeuden tekemästä käsittelyratkaisusta kuulla lasta ilman tämän avustajan läsnäoloa. Tapaukseen perehdytään tarkemmin tässä tutkielmassa luvussa 4.2.1.

¹⁴ de Godzinsky 2015, s. 876.

ja oikeudenkäyntiaineisto, eli asiaa koskeva tieto, on kuulemisen perusta. Tiedonsaantioikeutta voidaankin pitää kuulemisen eräänlaisena perusedellytyksenä ja lähtökohtana. Jotta lapsi kykenisi ilmaisemaan asiassa aidon näkemyksensä ja mielipiteensä, tulee hänellä olla riittävä ymmärrys siitä, mistä asiassa on kyse. Mikäli lapsi ei voi tietojensa perusteella esittää asiassa aitoa omaa mielipidettään, ei kuuleminen toteudu lapsen oikeuksien mukaisesti eikä kuulemisen toteuttamista muutoinkaan voida pitää tarkoituksenmukaisena. Tämä vie pohjan myös tuomioistuimen mahdollisuudelta selvittää asiaa lasta henkilökohtaisesti kuulemalla.

Lapsen oikeuksien ohella kuulemisella on hallintoprosessissa yleisestikin olennainen merkitys asianosaisen prosessuaalisena oikeutena ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin taakeena, sillä se toteuttaa asianosaisen oikeutta kontradiktoriseen prosessiin. Kontradiktorisen periaatteen nojalla asianosaiselle on varattava tilaisuus tutustua ja esittää näkemyksensä tuomioistuimelle toimitetuista asiakirjoista ja selvityksistä. Asianosaisen kuuleminen turvaa oikeudenkäynnin vastavuoroisuutta, asianosaisen osallistumisoikeutta ja oikeusturvaa sekä edistää asian riittävää selvittämistä.¹⁵ Nämä lähtökohdat koskevat myös asianosaisena olevaa lasta ja ne on huomioitava yhdessä lapsen erityisten oikeuksien asettamien vaatimusten ja rajoitusten kanssa. Lapsen tiedonsaantioikeuden ja kuulemisen tarkastelu johdattaakin arvioimaan myös sitä, kuinka hallintoprosessin (yleis)sääntely ja periaatteet taipuvat lapsen edun mukaiseen hallintolainkäyttöön, kuinka lapsioikeuden yleisiä periaatteita tulisi hallintolainkäytössä soveltaa, sekä toisaalta millainen on yleisten sekä lapsen erityisten perus- ja ihmisoikeuksien keskinäinen suhde.

Sillä, millaisia tietoja lapselle voidaan kuulemisen yhteydessä antaa, on LSL 86 §:n systematiikassa keskeinen merkitys myös kuulemisen toteuttamisen ja siinä noudatettavan menettelyn kannalta. Tiedonsaantioikeus ohjaa ennen muuta sitä, millaisista asioista lasta voidaan kuulla, sekä sitä, miten kuuleminen tulisi järjestää. Samalla lapsen tiedonsaantioikeus ulottaa vaikutuksensa myös muiden asianosaisten prosessuaalisten oikeuksien toteutumiseen henkilökohtaisen kuulemisen yhteydessä.

Edellä esitettyjen näkökohtien perusteella tutkimuskysymykset voidaan jäsentää seuraavasti:

- Mitkä lapsen perus- ja ihmisoikeudet vaikuttavat henkilökohtaisen kuulemisen ja LSL 86 §:n taustalla?

¹⁵ Mäenpää 2019, s. 312 ja 344.

- Mikä merkitys tiedonsaantioikeudella on lapsen henkilökohtaisen kuulemisen osana? Miten LSL 86 § määrittelee lapsen tiedonsaantioikeutta, ja miten lastensuojelulain ulkopuolinen sääntely vaikuttaa lapsen tiedonsaantioikeuden sisältöön ja toteuttamiseen LSL 86 §:n ohella?
- Miten lapsen tiedonsaantioikeuden ja henkilökohtaisen kuulemisen erityispiirteet voivat vaikuttaa muiden asianosaisten tiedonsaantioikeuteen? Voidaanko LSL 86 §:n nojalla rajoittaa muiden asianosaisten asianosaisjulkisuutta, ja jos voidaan, niin kuinka paljon?

Tutkielman rungon muodostaa näin ollen LSL 86 § ja tarkastelu rajautuu kyseisen säännöksen mukaisesti lapsen henkilökohtaiseen kuulemiseen ja tiedonsaantioikeuden toteutumiseen tuomioistuimessa pidettävässä suullisessa kuulemisessa. Siten esimerkiksi lapsen kirjalliseen kuulemiseen liittyvää sääntelyä ja käytäntöjä ei tarkastella. Myöskään henkilökohtaisen kuulemisen toteuttamista tuomioistuimen ulkopuolella koskeviin erityiskysymyksiin ei tutkimuksessa tarkemmin perehdytä.

Tutkimuksen näkökulmaa voi kuvata sekä tuomioistuin- että lapsikeskeiseksi. Lapsinäkökulma ilmenee tutkimuksessa siten, että LSL 86 §:ää ja siihen sisältyvää kuulemistä lähestytään lapsen oikeutena. Tutkimuksessa havainnollistetaan, mitkä lapsen perus- ja ihmisoikeudet vaikuttavat LSL 86 §:n taustalla ja miten lapsen oikeutta tulla kuulluksi tuomioistuimessa tulisi näiden oikeuksien perusteella toteuttaa. Tältä pohjalta tutkitaan tarkemmin lapsen tiedonsaantioikeuden alaa ja merkitystä osana lapsen oikeutta ilmaista näkemyksensä sekä tämän oikeuden rajoituksia erityisesti lapsen suojelun näkökulmasta. Myös muiden asianosaisten tiedonsaantioikeuden rajoituksia tarkastellaan lapsen oikeuksia vasten: mitkä ja miten lapsen oikeudet voivat asettaa rajoituksia heidän oikeuksilleen ja miten lapsen ja muiden asianosaisten keskinäisiä intressejä tulisi punnita. LSL 86 §:n ulkopuolinen sääntely otetaan huomioon siltä osin kuin tällainen sääntely välittömästi vaikuttaa myös LSL 86 §:n tulkintaan ja soveltamiseen. Esimerkiksi LSL 86 §:ään sisältyviä asianosaisjulkisuuden rajoituksia ei voitaisi arvioida riittävällä tavalla, mikäli tarkastelussa ei otettaisi huomioon oikeudenkäynnin julkisuudesta hallintotuomioistuimissa annetun lain (381/2007, HTuom-JulkL) sääntelyä.

Lapsen oikeudet LSL 86 §:ssä ja sen taustalla ovat keskeisiä myös tuomioistuimen prosessin johdon kannalta. LSL 86 § ohjaa tuomioistuimia sen suhteen, milloin lapsen kuuleminen tulee lapsen pyynnöstä järjestää, millä edellytyksillä tuomioistuin voi järjestää kuulemisen

oma-aloitteisesti ja mitä seikkoja kuulemisessa tulee ottaa huomioon sen järjestämisen että muiden asianosaisten oikeuksien suhteen. Tämä tutkimus pyrkii antamaan vastauksia kaikkiin em. kysymyksiin. Tutkimuksen näkökulma onkin siten yhtäältä hyvin tuomioistuinpainotteinen, ja tutkimustehtävä sekä johtopäätökset palvelevat ennen muuta tuomioistuimen tehtävää lapsiystävällisen kuulemisen toteuttamisessa. Kootusti voidaan todeta, että lapsen oikeudet LSL 86 §:ssä muodostavat tutkimuksen perustan ja rungon, jonka pohjalta ja joiden rinnalla tutkimuksessa pyritään vastaamaan siihen, kuinka tuomioistuimen tulisi lapsen henkilökohtainen kuuleminen LSL 86 §:n nojalla toteuttaa.

1.3 Tutkimuksen metodi, keskeisimmät lähteet ja rakenne

Lapsen oikeudellisen aseman tutkimus sijoittuu *Suvianna Hakalehdon* kuvaamalla tavalla väistämättä ”usean oikeudenalan leikkauspinnalle”.¹⁶ Tutkimuksessa on tietyn oikeudenalan normiston, periaatteiden ja kirjallisuuden ohella otettava huomioon lapsioikeuden yleiset opit, joiden avulla pyritään jäsentämään lapsen oikeudellista asemaa tietyssä, tarkemmin määritellyssä juridisessä viitekehyksessä ja sääntely-ympäristössä.¹⁷

Tässä tutkielmassa lapsioikeuden yleiset opit sijoitetaan hallinto-oikeuden kontekstiin. Tutkimustehtävän kautta rakennetaan laajempaa näkemystä siitä, miten ja millaiseksi lapsen oikeudellinen asema rakentuu hallintolainkäytössä, erityisesti lastensuojeluasiana koskevassa hallintotuomioistuimenmenettelyssä, ja kuinka hallintoprosessin yleissääntely sekä siinä omaksumat periaatteet ja konstruktiot ovat vuorovaikutuksessa lapsen erityisten oikeuksien kanssa.

Tutkimuksen metodi on lainopillinen eli oikeusdogmaattinen. Tarkoituksena on lapsen tiedonsaantioikeutta koskevaa normipohjaa kartoittamalla ja systematisoimalla sekä sääntelyä tulkitsemalla määritellä tiedonsaantioikeuden sisältöä sekä sen merkitystä suhteessa lapsen kuulemisessa noudatettavaan menettelyyn, sekä toisaalta tuoda esille tiedonsaantioikeutta koskevan normiston tietynasteinen epäyhdenmukaisuus. Tutkimuksen kannalta keskeisiin oikeuslähteisiin kuuluu siten lapsen oikeuksien sopimus sekä sen tulkintaa ohjaavat lapsen oikeuksien komitean yleiskommentit. Tutkielman tarkastelu (kuten myös LSL 86 §:n sekä koko lastensuojelulain sääntely) rakentuu keskeisesti lapsen oikeuksien sopimuksen

¹⁶ Hakalehto 2018, s. 15.

¹⁷ Yleiset opit rakentavat oikeudenalan sisäistä koherenssia ja ohjaavat tulkintaa oikeudenalan kysymyksissä. Lapsioikeus hyödyntää yleisiä oppeja lapsen oikeudellisen aseman jäsentämiseen eri oikeudenaloilla nostoen tarkastelussa esille mm. lasta koskevien ihmisoikeusvelvoitteiden taustalla olevaa arvopohjaa. Hakalehto 2018, s. 14–15.

pohjalle sekä siinä ilmaistuille näkökulmille, jotka toimivat myös läpi tutkielman tärkeinä kiintopisteinä arvioitaessa lapsen tiedonsaantioikeuden merkitystä ja toteuttamista lapsen oikeuksien ja hallintoprosessuaalisen aseman näkökulmasta.¹⁸ Keskeisimpiin lähteisiin sisältyy yhtäältä lastensuojelulaki sekä oikeudenkäynnin julkisuudesta hallintotuomioistuimissa annettu laki esitöineen. Lisäksi Euroopan ihmisoikeussopimuksella (SopS 18-19/1990) sekä sitä määrittävällä EIT:n tulkintakäytännöllä on olennainen merkitys erityisesti arvioitaessa menettelyllisten oikeuksien asemaa perhe-elämän suojan takaajana sekä lapsen ja vanhempien oikeuksien rajapintoja perhe-elämän suojan ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin näkökulmasta lastensuojeluasioissa.

LSL 86 §:ssä henkilökohtainen kuuleminen hallinto-oikeudessa on muotoiltu nimenomaan lapsen oikeudeksi, joten tutkimuksessa on perusteltua lähteä liikkeelle sitä, millaiset lapsen perus- ja ihmisoikeudet ja lapsioikeudelliset periaatteet ovat vaikuttaneet säännöksen muotoiluun ja mitkä näin ollen on myös otettava huomioon ko. pykälää tulkittaessa. Henkilökohtaisen kuulemisen yhteydessä vaikuttavat lapsen perus- ja ihmisoikeudet määrittävät keskeisesti myös tuomioistuimen prosessinjohtoa. Tutkielman alussa luvussa 2 tarkastellaankin, mitkä lapsen perus- ja ihmisoikeudet vaikuttavat lastensuojelun sekä erityisesti LSL 86 §:n taustalla ja tulkinnassa. Kun sääntelyn perustavat lapsen oikeudet on paikannettu, on mahdollista siirtyä arvioimaan sitä, mikä merkitys lapsen tiedonsaantioikeudella on näiden oikeuksien toteuttamisen kannalta.

Luvussa 3 kartoitetaan perusteellisemmin sitä, mikä on lapsen tiedonsaantioikeuden sisältö ja merkitys kuulemisen onnistumisen kannalta. Luvun alussa perehdytään siihen, millaisia tietoja on pidettävä LSL 86.1 §:ssä tarkoitettuna lapsen terveyttä tai kehitystä vakavasti vaarantavina ja joita näin ollen ei saa lapselle kuulemisen yhteydessä antaa. Tarkoitus on havainnollistaa kiellon sisältöä nostamalla esille konkreettisia esimerkkejä sekä huomioimalla lapsen henkilökohtaisiin ominaisuuksiin liittyvät tekijät tiedon haitallisuuden arvioinnissa. Tämän jälkeen LSL 86.1 §:ssä asetettuja lapsen tiedonsaantioikeuden rajoituksia arvioidaan suhteessa muuhun lapsen tiedonsaantioikeutta tuomioistuimessa määrittävään sääntelyyn sekä siihen, kuinka tällainen lastensuojelulain ulkopuolinen on sääntely on huomioitava LSL 86 §:ää tulkittaessa ja sovellettaessa.

¹⁸ Lapsioikeudellisen tutkimuksen ”uudeksi aalloksi” on kutsuttu tutkimusotetta, jossa tarkastelu rakentuu lapsen oikeuksien sopimuksen pohjalle. Lapsen oikeuksien sopimus ja ihmisoikeusnäkökulma ovat tällaisessa tutkimuksessa selvästi mukana. Ks. Hakalehto 2018, s. 26.

Lapsen tiedonsaantioikeuden merkityksen ja sisällön määrittelyn jälkeen tarkastellaan luvussa 4 sitä, kuinka lapsen tiedonsaantioikeuden rajoitukset vaikuttavat kuulemisessa noudatettavan menettelyn valintaan. LSL 86.1 §:n terveyttä tai kehitystä vakavasti vaarantavan tiedon antamista koskevalla kiellolla on keskeinen funktio myös lapsen kuulemisen toteuttamista koskevan harkinnan ohjaajana. Tällöin lapsen tiedonsaantioikeus voi vaikuttaa myös muiden asianosaisten menettelyllisiin oikeuksiin LSL 86.2 §:stä ilmenevillä tavoilla. Muiden asianosaisten läsnäoloa kuulemisessa voidaan ko. säännöksen nojalla rajoittaa, jolloin heille tulisi lähtökohtaisesti varata tilaisuus tutustua lapsen kuulemisesta laadittuun aineistoon. Luvussa kartoitetaan tältä osin läsnäolon rajoittamista koskevaa harkintaa sekä sitä, kuinka kuulemisen sisältö tulisi taltioida muille asianosaisille, jotta heidän oikeutensa tulisivat turvatuksi mahdollisimman täysimääräisellä tavalla. Viime kädessä lapsen oikeus osallisuuteen ja erityiseen suojeluun voivat kuitenkin rajoittaa myös asianosaisten oikeutta saada tietoa lapsen kuulemisen sisällöstä. Mahdollisuutta asianosaisena olevien vanhempien tiedonsaantioikeuden rajoittamiseen tarkastellaan perhe-elämän suojan sekä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin lastensuojelumenettelylle asettamien vaatimusten valossa. Luvun lopussa arvioidaan myös LSL 86.2 §:n asianosaisjulkisuuden toteuttamiselle asettamia rajoituksia suhteessa oikeudenkäynnin julkisuudesta hallintotuomioistuimissa annetun lain sääntelyyn. Tutkielman lopussa luvussa 5 on tarkoitus koota yhteen tutkimuksen keskeisimmät havainnot sekä esittää vastauksia luvussa 1.2 asetettuihin tutkimuskysymyksiin.

2 Henkilökohtainen kuuleminen LSL 86 §:ssä lapsen perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta

2.1 Lapsen oikeuksien yleissopimuksen osallisuutta koskevat velvoitteet

2.1.1 Lapsen edun ensisijaisuus osallisuuden perustana ja päämääränä

Lapsen etu nostettiin perhe- ja yksilökohtaisen lastensuojelun keskeiseksi periaatteeksi jo vuoden 1983 lastensuojelulaissa.¹⁹ Lain 10 §:n mukaan lapsen etua selvittäessä oli huomioitava lapsen omat toivomukset ja mielipide, perehdyttävä lapsen kasvuoloihin sekä arvioitava, miten eri lastensuojelutoimet todennäköisesti vaikuttavat lapsen kehitykseen. Vuoden 1983 lastensuojelulakia voitiin pitää periaatteellisesti merkittävänä sen tunnustaessa lapsen edun lain lähtökohdaksi. Lapsen oikeuksien vaikutus ei kuitenkaan vielä 1970- ja 1980-luvuilla näyttäytynyt nykyisen kaltaisessa merkityksessä.²⁰

Vuonna 1989 voimaan tullut YK:n lapsen oikeuksien sopimus asettaa lapsen edun (*the best interests of the child*) ensisijaisesti huomioon otettavaksi kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia (LOS 3 artikla 1-kohta). *Hakalehdon* mukaan sopimuksessa esiintyvä lapsen edun käsite on laajempi kuin miksi se oli kansallisessa lainsäädännössä aiemmin ymmärretty. Sopimuksessa lapsen etu mm. kattaa kaikki lasta koskevat toimet ja asettaa lapsen edun ensisijaiseksi ratkaisuperusteeksi, jolloin pelkkä edun huomioon ottaminen ei riitä.²¹ Näin ollen lapsen edun käsitteen sisällön ja merkityksen voidaan katsoa monipuolistuneen ja täsmentyneen myös lastensuojelulain kontekstissa lapsen oikeuksien sopimuksen voimaantulon myötä.

Nykyisessä lastensuojelulaissa lapsen etu on nostettu selkeästi korostetumpaan asemaan aikaisempaan lakiin verrattuna.²² Lastensuojelun toteuttamista ja päätöksentekoa lapsen edun edellyttämällä tavalla ohjaavat LSL 4 §:ssä säädetyt keskeiset periaatteet.²³ Lastensuojelulain tavoitteena on taata lapsen edun ja oikeuksien huomioon ottaminen ja toteutuminen kaikissa lastensuojeluntoimenpiteissä. Lain tarkoituksena on täsmentää, selventää ja korostaa

¹⁹ HE 13/1983 vp, s. 9.

²⁰ Nieminen 2013, s. 307.

²¹ Hakalehto-Wainio 2013, s. 140.

²² Aer 2014, s. 30.

²³ Araneva 2016, s. 173.

lapsen oikeuksien sopimuksessa turvattujen oikeuksien toteutumista lastensuojelussa: siten mm. lapsen kuulemisesta on tarkoitus säännellä laissa lapsen oikeuksien sopimuksen velvoitteita vastaavasti.²⁴

Lapsen oikeuksien komitean mukaan lapsen edun toteuttamisessa on kyse kaikkien lapselle sopimuksessa turvattujen oikeuksien toteuttamisesta. Mikään sopimuksen oikeus ei ole hierarkkisesti ylempiarvoinen, eikä mitään sopimusartikkelia saa tulkita siten, että päädytään lapsen edun vastaiseen lopputulokseen.²⁵ Kuten *Hakalehto* tiivistää, ”lapsen etu on lapsen kaikkien oikeuksien summa.”²⁶ Lapsen edun tarkoituksena on varmistaa paitsi kaikkien lapsen oikeuksien täysimääräinen ja tehokas toteutuminen, myös lapsen kokonaisvaltainen kehitys, johon sisältyy niin lapsen ruumiillinen, henkinen, hengellinen, moraalinen, psykologinen kuin sosiaalinen kehitys.²⁷ Lapsen edun käsitteen sisältö muodostuu sekä objektiivisista että subjektiivisista tekijöistä.²⁸

Lapsen edun määrittely etupäässä lapsen oikeuksien muodostaman kokonaisuuden kautta, ts. *oikeusperustainen määritelmä lapsen edusta* vastaa modernille lapsioikeudelle tyypillistä tapaa jäsentää lapsen edun sisältöä.²⁹ *Janne Aer* on vastaavalla tavalla havainnollistanut käsitteen oikeudellista sekä dynaamista sisältöä: lapsen edun käsite ankkuroituu lapsen ihmis-oikeuksiin sekä lapsen yleissopimuksessa määriteltyihin intresseihin. Lasta koskevassa päätöksenteossa ja menettelyissä on huomioitava kussakin tapauksessa relevantit lapsen ihmis-oikeudet, näiden oikeuksien suojaamisen tarve sekä lapsen intressit, joiden toteutuminen parhaiten takaa lapsen hyvinvoinnin. Lapsen edun toteuttamisessa on kyse siitä, että lapsen oikeuksien ja niiden suojan turvaamiseksi valitaan lapsen hyvinvoinnin kannalta parhaaksi katsottava vaihtoehto.³⁰ Näin ollen lapsen edun käsitteen sisältö tuomioistuimessa suoritettavassa kuulemismenettelyssä riippuu lähtökohtaisesti siitä, millaisia oikeuksia ja intressejä lapselle prosessissa katsotaan kuuluvan, millaisia suojan tarpeita näihin liittyy ja miten näiden yhteensovittamisella taataan lapsen hyvinvoinnille paras mahdollinen lopputulos.

²⁴ HE 252/2006 vp, ks. mm. s. 68, 77 ja 115.

²⁵ CRC/C/GC/14, s. 3, kohta 4.

²⁶ *Hakalehto* 2018, s. 51.

²⁷ CRC/C/GC/14, s. 3, kohta 4. Komitea viittaa tässä yhteydessä yleiskommenttiinsa nro 5 (CRC/GC/2003/5).

²⁸ Tolonen 2015, s. 80–82. Objektiiviset tekijät viittaavat ”ulkopuoliseen” arvioon lapsen edun mukaisesta ratkaisusta, ja se voi perustua esim. tutkimustiedon huomioimiseen, kun taas subjektiiviset näkökohdat liittyvät yksilölliseen lapsen etuun. Tolosen mukaan lapsen edun tulkinnassa pääsääntöisesti esiintyvät molemmat näkökulmat.

²⁹ ks. oikeusperustaisesta lapsen edun tulkinnasta Linnanmäki 2019, s. 85–89.

³⁰ *Aer* 2014, s. 26.

Lapsen edulle on annettava etusija kaikissa lasta koskevissa menettelyissä,³¹ kuten mm. LSL 86 §:n nojalla suoritettavassa lapsen henkilökohtaisessa kuulemisessa. Lapsen etu määrittää kuulemista niin sääntönä, periaatteena kuin menettelyohjeenakin. LOS 3 artiklan 1-kohdan mukainen lapsen etu on ensinnäkin lapsen kannalta suoraan sovellettavaa oikeutta, jonka nojalla lapsella on oikeus saada etunsa arvioitavaksi ja ensisijaisesti huomioon otettavaksi kaikissa häneen vaikuttavissa asioissa. Periaatteena lapsen etu edellyttää, että tulkintatilanteissa useimpien ratkaisuvaihtoehtojen tullessa kyseeseen valitaan lapsen etua parhaiten toteuttava vaihtoehto. Menettelysääntönä se edellyttää, että päätöksenteossa, kuten myös noudatettavassa menettelyssä, huomioidaan toimen mahdolliset positiiviset ja negatiiviset vaikutukset lapseen. Tämän ohella päätöksessä on tuotava ilmi, miten lapsen etua asiassa on sovellettu ja arvioitu.³²

Edellä esitetyn perusteella voidaan kokoavasti todeta, että kuulemisen toteuttamiseksi lapsen edun mukaisella tavalla tuomioistuimen on aina varmistuttava siitä, että

- 1) lapsi saa etunsa arvioiduiksi ja ensi sijassa huomioon otetuksi kuulemisesta koskevassa harkinnassa (henkilökohtaista kuulemisesta koskevassa harkinnassa ja päätöksenteossa ei siten koskaan pidä sivuuttaa lapsen etua, ja lapsen edun on oltava myös etusijalla)
- 2) kuulemismenettely toteuttaa lapsen etua parhaimmalla mahdollisella tavalla (kaikki lapsen perus- ja ihmisoikeussuojan kannalta relevantit oikeudet ja niiden suojaamisen tarve huomioidaan ja niitä punnitaan keskenään)
- 3) menettelyä koskevasta ratkaisusta ilmenee selkeästi, kuinka lapsen etua on asiassa arvioitu ja miten se on lopputulokseen vaikuttanut.

³¹ Edun ensisijaisuutta on perusteltu sillä, että lapsen intressit asiassa jäävät helposti huomioimatta, mikäli niitä ei erikseen korosteta. Tämä johtuu siitä, ettei lapsilla ole aikuisin nähden yhtäläisiä mahdollisuuksia ja valmiuksia ajaa omia etujaan ja tuoda niitä voimakkaasti esille. Ks. CRC/C/GC/14, s. 10, kohta 37.

³² CRC/C/GC/14, s. 4, kohta 6.

2.1.2 Lapsen oikeus tulla kuulluksi ikää ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla

LSL 4 §:n mukaan lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan (LSL 4.2 § 6-kohta). Tämä ilmentää lapsen oikeuksien sopimuksessa omaksuttua näkemystä lapsen osallisuuden ja lapsen edun välttämättömästä yhteydestä: lapsen oikeuksien komitean mukaan lapsen etua ja osallisuutta koskevat artikkelit (LOS 3 ja 12) täydentävän toisiaan siten, ettei 3 artiklaa voida soveltaa oikein, elleivät 12 artiklan vaatimukset täyty.³³

LOS 12 artiklan mukaan:

1. Sopimusvaltiot takaavat lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti.

2. Tämän toteuttamiseksi lapselle on annettava erityisesti mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa joko suoraan tai edustajan tai asianomaisen toimielimen välityksellä kansallisen lainsäädännön menettelytapojen mukaisesti.

Sopimusvaltioiden velvollisuutena on taata lapsille mahdollisuus käyttää tätä oikeuttaan täysimääräisesti. Kyse ei toisaalta ole pelkästä oikeudesta, vaan LOS 12 artikla on määritely myös yhdeksi sopimuksen neljästä yleisperiaatteesta. Artiklassa ei siten vahvisteta pelkästään oikeutta, vaan se on lisäksi huomioitava kaikkia muita lapsen oikeuksia toteutettaessa ja täytäntöön pantaessa.³⁴

Osallisuusoikeutta pidetään lapsen kannalta erityisen merkittävänä mm. siitä syystä, että osallistumisen katsotaan vahvistavan lapsen omaa identiteettiä sekä asteittain kehittyvää itsemääräämisoikeutta. Osallisuutta koskevan oikeuden kautta lapset voivat saada äänensä kuuluviin tilanteissa, joissa he muutoin saattaisivat jäädä ”äänettömiksi”. Tämä koskee erityisesti kaikkein haavoittuvimmassa asemassa olevia lapsia. Lapsen oman äänen vahvistuminen voi myös auttaa suojelemaan lapsia, sillä kuulluksi tuleminen kokemus voi edesauttaa

³³ CRC/C/GC/14, s. 11, kohta 41.

³⁴ CRC/C/GC/12, s. 3, kohta 2.

lasta kertomaan asioistaan.³⁵ Lapsi on myös itse usein tärkein ja ensisijainen tietolähde kertomaan, miten hänen henkilökohtaiset asiansa ovat, jolloin lasta kuulemalla saadaan myös ensikäden tietoa esimerkiksi siitä, onko hän suojelun tarpeessa.³⁶

Aikuisten tarjoamalla tuella ja avulla on olennainen merkitys lasten osallistumismahdollisuuksien kannalta. Lastensuojeluasioissa etenkin lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on keskeinen rooli lapsen avustamisessa: LSL 24.1 §:n nojalla hänen on valvottava lapsen edun toteutumista ja avustettava virkansa puolesta lasta tai nuorta puhevallan käytössä sekä tarvittaessa ohjattava lapsi tai nuori oikeusavun piiriin taikka huolehdittava siitä, että lapselle haetaan 22 §:ssä tarkoitetuissa tilanteissa edunvalvojaa. Korkein hallinto-oikeus on vahvistanut LSL 24.1 §:n olevan merkityksellinen PL 21 §:n ja siten lapsen oikeusturvan kannalta, sillä kyseinen lastensuojelulain säännös ilmentää näkökohtaa, jonka mukaan lapsen muutoksenhakua koskevan oikeuden toteutumiseen on kiinnitettävä erityistä huomiota, etenkin kun muutoksenhakijana on huostaanotettu ja sijaishuoltoon sijoitettu lapsi.³⁷

Oikeusprosessissa lapsen mahdollisuutta saada oikeusapua ja käyttää oikeusavustajaa on pidettävä erityisen tärkeänä, sillä lapsilla ei yleensä ole valmiuksia hoitaa oikeudellisia asioitaan itsenäisesti eivätkä he välttämättä saa riittävää apua esimerkiksi huoltajiltaan.³⁸ Lapsille voidaan lastensuojeluasioissa määrätä edunvalvoja käyttämään huoltajan sijasta lapsen puhevaltaa (LSL 22 §). Lisäksi hallinto-oikeus tai korkein hallinto-oikeus voi määrätä lapselle avustajan tuomioistuinkäsittelyä varten, lapsi tai hänen laillinen edustajansa sitä pyytää tai tuomioistuin harkitsee sen määräämisen muutoin tarpeelliseksi (LSL 87 §).³⁹

Lapsen osallisuuden tukeminen edellyttää, että kaikilla lasten kanssa työskenteleviltä ammattilaisilta on tietoa lapsen oikeuksista ja lapsiystävällisen kuulemisen toteuttamisesta. Hallinto-oikeuksissa tällaista asiantuntemusta prosessissa edustaa päätösvaltaiseen kokoonpanoon kuuluva lastensuojeluasioihin perehtynyt asiantuntijajäsen (HaOL 7 § 1-kohta). Asiantuntijajäsenenä toimivat mm. sosiaalityön, lastenpsykiatrian tai -psykologian ammattilaiset.⁴⁰ Lapsen oikeuksien komitea on kuitenkin pitänyt yhtäältä tärkeänä, että koulutusta LOS

³⁵ Lundy – Tobin – Parkes 2019, s. 399.

³⁶ Pajulammi 2014, s. 193.

³⁷ Ks. ratkaisu KHO 2019:127. Kyseiseen ratkaisuun palataan vielä tarkemmin luvussa 2.2.

³⁸ Hakalehto 2016, s. 50.

³⁹ Aiemmassa lapsen tuomioistuinosaamista käsittelevässä empiirisessä tutkimuksessa edunvalvojan tai avustajan määrääminen on näyttäytynyt suhteellisen harvinaisena. Ks. tältä osin Tolonen 2015, s. 274 ja de Godzinsky 2015, s. 874.

⁴⁰ Toivonen 2017, s. 175.

12 artiklan mukaisista velvoitteista tarjottaisiin kaikille lasten kanssa työskenteleville, kuten esimerkiksi tuomareille.⁴¹

Oikeus mielipiteensä ilmaisuun on LOS 12 artiklan sanamuodon mukaan lapsella, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä. Lapsen oikeuksien komitean mukaan ilmaisua ei pidä tulkita siten, että lapsen kykyyn ilmaista näkemyksensä olisi suhtauduttava lähtökohdaisesti varauksella, tai että lapsen tulisi erikseen osoittaa kykeneväisyytensä siihen. Lasten valmiudet itsenäisen mielipiteen muodostamiseen ja ilmaisuun vaihtelevat ja niihin voi liittyä eri syistä johtuvia haasteita: syyt voivat olla niin lapsen ikään, kehitykseen, terveydentilaan kuin esimerkiksi kielellisiin seikkoihin liittyviä. Tällaiset syyt eivät kuitenkaan automaattisesti merkitse sitä, ettei lapsi kykenisi muodostamaan omaa näkemystään. Sen sijaan sopimusvaltion on huolehdittava siitä, että lapsi tällaisissa tilanteissa saa tarvitsemansa erityisen tuen, jotta hän onnistuisi näkemyksensä välittämään.⁴² Tuomioistuimen on siten tarvittaessa huolehdittava lapsen osallisuuden mahdollistamiseksi erityisten toimintatapojen kehittämistä ja soveltamista. Se, ettei kuuleminen ole toteutettavissa ns. normaalimenetelystä ilman haasteita, ei tarkoita, että kuulemisesta voitaisiin tällöin poiketa kokonaan.

LOS 12 artikla ei aseta erityisiä ikärajoja sille, minkä ikäinen lapsi on oikeutettu näkemyksensä ilmaisemiseen, vaan lähtökohdaisesti kaiken ikäisillä lapsilla on oikeus mielipiteensä ilmaisuun. Lapsen mielipide otetaan päätöksenteossa huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Lapsen oikeuksien komitea on painottanut, ettei ikä yksin ratkaise sitä, voidaanko lasta kuulla ja mikä merkitys kuulemiselle annetaan: lapsen näkemyksiä on arvioitava tapauskohtaisesti ja lapsen valmiuksia on arvioitava yksilöllisesti pohdittaessa mielipiteelle annettavaa painoarvoa.⁴³ Lapsen oikeuden kansallinen täytäntöönpano edellyttääkin, että sopimusvaltiot kehittävät lapsen valmiuksien arviointia koskevia käytäntöjä.⁴⁴

Myös LSL 5 §:ssä säädetään, että lapselle on hänen ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla turvattava oikeus saada tietoa häntä koskevassa lastensuojeluasiassa ja mahdollisuus esittää siinä mielipiteensä. Lapsen osallisuus ei kuitenkaan aivan toteudu tämän yleisen läh-

⁴¹ CRC/C/GC/12, s. 12, kohdan 49 kolmas alakohta.

⁴² CRC/G/GC/12, s. 7, kohdan 21 kolmas alakohta, ja Hakalehto 2018 s. 48.

⁴³ CRC/C/GC 12, s. 8, kohta 29. Suomea koskevissa määräaikaissäraporteissaan lapsen oikeuksien komitea on toistuvasti kiinnittänyt huomiota Suomen lainsäädäntöön sisältyviin, lapsen kuulemista koskeviin ikärajoihin. Komitea on kehottanut Suomea varmistamaan, että LOS 12 artikla pannaan täysimääräisesti täytäntöön ja että kaikkia alle 18-vuotiaita lapsia kuullaan asianmukaisesti heitä koskevissa oikeudenkäynti- ja hallintomenettelyissä ja että heidän mielipiteilleen annetaan iän ja kehitystason mukainen painoarvo. Ks. CRC/C/FIN/CO/4, s. 6, kohta 30 ja CRC/C/15/Add.272, s. 5, kohta 23.

⁴⁴ CRC/C/GC 12, s. 11, kohta 44.

tökohtan mukaisesti lastensuojelulain sääntelyn kokonaisuudessa. Tämä ilmenee mm. tarkastelun kohteena olevasta LSL 86 §:stä, jossa 12-vuoden ikäraja määrittää jyrkästi oikeudenkäynnin aikaista osallistumista.

LSL 86 §:n nojalla lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti hallinto-oikeudessa tai korkeimmassa hallinto-oikeudessa, jos lapsi sitä pyytää tai siihen suostuu. Alle 12-vuotiasta lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti vain, jos kuuleminen on välttämätöntä asian ratkaisemiseksi ja siitä ei arvioida aiheutuvan lapselle merkittävää haittaa (LSL 86.1 §). 12 vuotta täyttäneet lapset ovat siten lähtökohtaisesti nuorempia ”vahvemmassa” asemassa sillä perusteella, että heidän pyynnöstään kuuleminen on lähtökohtaisesti järjestettävä. Tämä linkittyy keskeisesti heidän oikeuteensa käyttää huoltajan ohella itsenäistä puhevaltaansa asiassa, ja kuulemisen merkitys näyttäytyy vahvasti heidän prosessuaalisena oikeutenaan asianosaisena, samaan tapaan kuin se ymmärretään aikuistenkin asianosaisten kohdalla.⁴⁵ Myös aiemmassa lapsen kuulemista huostaanottoasioissa koskevassa tutkimuksessa on havaittu, että 12 vuotta täyttäneitä lapsia säännönmukaisesti kuullaan hallinto-oikeuksissa.⁴⁶ Pelkkään biologiseen ikään nojautumisen sijaan tuomioistuimen tulisi kuitenkin myös yli 12-vuotiaiden osalta kiinnittää huomiota lapsen kehitykseen ja yksilöllisiin tarpeisiin kuulemisen suhteen. Lisäksi on syytä korostaa sitä, ettei pelkästään säädösten avulla nähtävä osallisuus sellaisenaan takaa lapsen tosiasiallista ja tehokasta osallistumista.⁴⁷

Myös alle 12-vuotiaat voivat LSL 86 §:n nojalla pyytää kuulemista, mutta kuuleminen edellyttää tällöin, että se on välttämätöntä asian ratkaisemiseksi eikä siitä arvioida aiheutuvan lapselle merkittävää haittaa (LSL 86.1 §). *Aerin* mukaan kuulemista koskevassa harkinnassa olisi tällöin kiinnitettävä erityisesti huomiota lapsen ikään ja kehitystasoon ja näin ollen siihen, onko lapsi kykenevä muodostamaan oman käsityksensä asiassa.⁴⁸ Kuitenkin lapsen oikeuksien sopimuksen nojalla tällaisen harkinnan tulisi koskettaa kaikenikäisiä lapsia.

Lastensuojelulain esitöiden mukaan kuulemisen välttämättömyyden arvioinnissa voidaan ottaa huomioon, mikä merkitys lapsen näkemyksellä on huostaanoton perusteen selvittämiseksi.⁴⁹ Välttämättömyyden asettaminen kuulemisen toteuttamisen edellytykseksi johtaakin

⁴⁵ Tämä ilmenee mm. tapauksen KHO 2018:156 perusteluista, jota tarkastellaan lähemmin luvussa 2.3.

⁴⁶ de Godzinsky 2012, s. 93–94, Tolonen 2015, s. 267–268.

⁴⁷ Tolonen havaitsi tutkimuksessaan, että oikeuksien tosiasiallinen käyttäminen tahdonvastaisten huostaanottojen hallinto-oikeuskäsittelyssä jäi vähäiseksi erityisesti nuorilla, jotka vanhempiensa suhtautumisesta poiketen vastustivat huostaanottoa. Yhdellekään nuorista ei määrätty käsittelyyn edunvalvojaa tai avustajaa. Aikuisen tuella näyttäisikin olevan keskeinen merkitys lapsen osallistumisen ja osallistumismahdollisuuksien kannalta. Tolonen 2015, s. 270–273.

⁴⁸ Aer 2014, s. 304.

⁴⁹ HE 252/2006 vp, s. 199.

mielestäni siihen, että alle 12-vuotiaan kohdalla henkilökohtaisen kuulemisen merkitystä arvioidaan ensisijaisesti tuomioistuimen ja asian selvittämisen tarpeista käsin. Tämä ei vastaa lapsen oikeuksien sopimuksen osallisuutta koskevia velvoitteita.

Henkilökohtaista kuulemista koskevan LSL 86 §:n tulisikin mielestäni taata lapsille lähtökohtaisesti yhtäläiset mahdollisuudet näkemystensä ilmaisuun lastensuojeluasian hallinto-oikeuskäsittelyssä lapsen sitä halutessa, kaiken ikäisten lasten kohdalla. Tuomioistuimen tulisi aina arvioida yksilöllisesti sitä, miten kuuleminen voitaisiin toteuttaa mahdollisimman lapsiystävällisesti, lapsen kehitystaso ja valmiudet huomioon ottaen. Tämä liittyy olennaisesti myös lapsen suojeluun prosessin mahdollisilta haittavaikutuksilta.

2.1.3 Lapsen täysimääräinen suojelu hänen käyttäessään oikeuttaan tulla kuulluksi

Lapsen oikeutta osallistua pidetään lähtökohtaisesti lapsen edun kannalta myönteisenä. Lapsen oikeudet eivät yksinomaan muodostu oikeuksista, jotka on johdettu lapsen haavoittuvuudesta tai riippuvasta asemasta suhteessa aikuisiin, vaan lapsella oikeuksien haltijana on myös sellaisia oikeuksia, jotka vaikuttavat hänen elämäänsä.⁵⁰ Oikeudenkäynnin luonteesta ja sisällöstä johtuen kuuleminen ei kuitenkaan välttämättä näyttäyty lapsen näkökulmasta myönteisenä kokemuksena. Käsiteltävät asiat voivat kuormittaa lasta ja olla hänestä pelottavia. Lapsen oikeuksien komitean mukaan sopimusvaltioiden tuleekin varmistaa, että lasta suojellaan täysin hänen käyttäessään oikeuttaan tulla kuulluksi. Sopimusvaltioiden tulee tiedostaa ne riskit, joita kuulemista koskevan oikeuden epäasianmukaisesta toteuttamisesta voi lapselle aiheutua.⁵¹

Lapsen suojelussa on kyse paitsi lapsen turvallisuuden takaamisesta, myös laajemmasta lapsen kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin ja kehityksen turvaamisesta.⁵² Lapsen oikeuksien sopimus velvoittaa sopimusvaltioita takaamaan lapsen hyvinvoinnille välttämättömän suojelun ja huolenpidon (LOS 3 artikla 2-kohta, LOS 19 artikla). Lapsen suojeluun liittyvien näkökohtien huomioon ottaminen on osa lapsen edun arviointia. Arvioinnissa on huomioitava lapsen turvallisuuteen ja suojeluun liittyvät seikat paitsi nykyhetkessä, myös mahdollisesti

⁵⁰ CRC/C/GC/12, s. 6, kohta 18. Kommentin englanninkielisen alkuperäistekstin mukaan ” - - the child holds rights which have an influence on her or his life, and not only rights derived from her or his vulnerability (protection) or dependency on adults (provision).4 The Convention recognizes the child as a subject of rights, and the nearly universal ratification of this international instrument by States parties emphasizes this status of the child, which is clearly expressed in article 12”.

⁵¹ CRC/C/GC/12, s. 7, kohdan 21 viimeinen alakohta.

⁵² CRC/C/GC/14, s. 15, kohta 71.

tulevaisuudessa aktualisoituvien riskien ja muiden seurausten osalta.⁵³ Siten esimerkiksi lapsen kuulemista koskevassa harkinnassa on huomioitava, mitä riskejä lapsi voi kohdata sekä itse kuulemistilanteessa että sen jälkeen kuulemisen johdosta.

Lapsen etu edellyttää, että siihen keskeisesti vaikuttavia tekijöitä (suojelu, osallisuus) pyritään tasapainottamaan. Punninnassa on lähdettävä liikkeelle arvioimalla sitä, kuinka molemmat oikeudet voidaan turvata mahdollisimman pitkälle. Tässä arvioinnissa suojelutekijöitä on punnittava niitä tekijöitä vasten, jotka perustelevat täysimääräistä oikeuksien käyttöä ilman rajoituksia. Näiden tekijöiden tasapainottamista ohjaavat lapsen ikä ja kehitystaso.⁵⁴ Osallisuudella voi edellä esitetyllä tavalla olla erittäin tärkeä merkitys lapselle, minkä vuoksi on tärkeää, että osallisuusosoikeuden rajoittaminen voidaan perustella lapsen oikeuksien sopimuksen näkökulmasta konkreettisella ja hyväksyttävällä tavalla.⁵⁵

Kuulemisen toteuttamisessa on huomioitava suojeluun liittyviä näkökohtia niin objektiivisella tasolla kuin lapsen yksilöllisistä näkökohdista. Tämä liittyy olennaisesti lapsen kehityksen ja kehittyvien valmiuksien arviointiin.⁵⁶ On huomioitava, ettei osallisuus ole missään tapauksessa lapsen velvollisuus.⁵⁷ Lapsella on oikeus kieltäytyä mielipiteensä ilmaisemisesta, eikä lasta tällöin voida vastoin tahtoaan velvoittaa osallistumaan, vaikka lapsen vastentahtoisuuteen mahdollisesti vaikuttavat pelot näyttäisivät aikuisen näkökulmasta ”turhilta”.

Myös LSL 86 § asettaa lapsen suostumuksen henkilökohtaisen kuulemisen edellytykseksi. Suostumusta koskeva edellytys siten myös viime kädessä rajoittaa tuomioistuimen mahdollisuuksia selvittää asiaa lasta henkilökohtaisesti kuulemalla.⁵⁸ Välittömän ja lapsiystävällisen kuulemisen turvaamiseksi LSL 86 §:ssä säädetään myös mahdollisuudesta toteuttaa kuuleminen siten, että ainoastaan yksi tai useampi tuomioistuimen jäsen ja lapsi ovat läsnä (LSL 86.2 §). Kuuleminen voi tapahtua suullisessa käsittelyssä tai muulla tuomioistuimen harkitsemalla tavalla (LSL 86.3 §). Lisäksi lapsen suojaamiseksi rajoitetaan myös lapselle kuulemisessa annettavia tietoja (LSL 86.1 §).

⁵³ CRC/C/GC/14, s. 16, kohta 74.

⁵⁴ CRC/C/GC/14, s. 18, kohta 83.

⁵⁵ Hakalehto 2016, s. 47.

⁵⁶ Lapset tarvitsevat iästään ja kehitystasostaan riippuen eri tavalla tukea ja erilaisia osallistumisen muotoja. CRC/C/GC/12, s. 27, kohta 134 e.

⁵⁷ CRC/C/GC/12, s. 6, kohta 16.

⁵⁸ Aer 2014, s. 303.

2.2 Lapsen osallisuus oikeus ja oikeusturva perustuslaissa

Perusoikeussäännökset on lähtökohtaisesti kirjoitettu kaikille Suomen oikeudenkäyttöpiirissä oleville ihmisille kuuluviksi ikään katsomatta.⁵⁹ Perusoikeudet koskevat siten lähtökohtaisesti yhtä lailla lapsia kuin aikuisia. Tätä edustaa osaltaan keskeisesti PL 6.3 §:n säännös lasten oikeudesta tasa-arvoiseen kohteluun, jota voidaan pitää lapsen perusoikeuksien ydinsäännöksenä.⁶⁰

PL 6.3 §:n mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Säännöksen valmisteluaineiston mukaan ” - - lapsia tulee kohdella sekä aikuisväestöön nähden tasa-arvoisina, periaatteessa yhtäläiset perusoikeudet omaavina ihmisinä että keskenään yhdenvertaisesti.”⁶¹ Toisaalta valmistelussa on yhtäältä korostettu lasten heikompaa asemaa vajaavaltaisina ja siten velvollisuutta turvata lapsille erityinen suojelu ja huolenpito. Jokaista lasta tulee kohdella yksilönä, ei pelkästään passiivisena toiminnan kohteena. Säännös tarjoaa perustan myös lasten positiiviselle erityiskohtelulle, jotta lasten tasa-arvoiseen asemaan pääsy saattaa edellyttää.⁶²

PL 6.3 §:n tarkoituksena ei siten ole ollut puuttua oikeustoimikelpoisuutta koskevaan sääntelyyn, eikä antaa lapsille oikeutta yksin päättää asioistaan. Se, että lapsella on ko. säännöksen nojalla oikeus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti, voidaan nähdä perustuslaillisenä vahvistuksena sille lähtökohdalle, että ettei lapsi itsenäisesti määrää kaikkien perusoikeuksiensa käytöstä.⁶³ Lapset ovat lain nojalla vajaavaltaisia, ja päätökset heidän asioissaan tekee ensi sijassa lapsen huoltaja (HolhTL 4 §, LHL 4 §). Huoltaja lähtökohtaisesti myös edustaa lasta ja käyttää lapsen puhevaltaa oikeudenkäynnissä (HOL 25 §, OK 12:1). Tämän ei lähtökohtaisesti ole katsottu loukkaavan lapsen perusoikeussuojaa, sillä säännösten tarkoituksena on yleisesti lasten suojeleminen.⁶⁴

Vaikka perusoikeudet ovatkin lähtökohtaisesti turvattu sekä lapsille että aikuisille, ei perusoikeussuojan ala näyttäydä lasten ja aikuisten kohdalla samanlaisena. Kuten *Liisa Nieminen* on lasten perusoikeuksia koskevassa tutkimuksessaan tuonut esille, ei ole riittävää, että todetaan perusoikeussuojan kuuluvan lapsille yhtä lailla kuin aikuisille, vaan tutkimuksessa

⁵⁹ HE 309/1993 vp, s. 44.

⁶⁰ Ojanen – Scheinin 2011, s. 265–266.

⁶¹ HE 309/1993 vp, s. 45.

⁶² *ibid.*

⁶³ Ojanen – Scheinin 2011, s. 265.

⁶⁴ Tolonen 2015, s. 13 ja 125.

on yhtäältä keskityttävä niihin perusteisiin, joilla lapsen oikeuksia voidaan rajoittaa: ovatko rajoitusperusteet lasten kohdalla samanlaisia kuin aikuisten kohdalla, ja millainen juridinen justifikaatio niille pystytään esittämään?⁶⁵

Perustuslakivaliokunta on perusoikeusuudistuksen yhteydessä laatimassaan mietinnössä tämentänyt ja luettellonut aiemman lainsäädäntökäytännön ja oikeustieteen piirissä kehiteltyjä perusoikeuksien yleisiä rajoitusperusteita.⁶⁶ Rajoitusperusteiden luettelolla on nykyisinkin olennainen merkitys arvioitaessa perusoikeuksien rajoittamisen edellytyksiä: sen voidaan sanoa muodostavan eräänlaisen rajoitusten sallittavuuden arvioinnissa käytettävän yleisen testin.⁶⁷ Lasten osalta tukeutuminen pelkästään yleisiin rajoitusedellytyksiin ei vielä riitä, vaan arvioinnissa on otettava huomioon myös lasten erityiset tarpeet ja oikeudet. Selvää on, että lapsen perusoikeuksiin kohdistuvat rajoitukset on voitava perustella perusoikeussuojan kannalta hyväksyttävällä tavalla.⁶⁸ Vastaavasti mikäli perusoikeuksia rajoittavaa sääntelyä perustellaan lapsen oikeuksien (kuten erityisen suojelun) toteuttamisella, on tällaisen sääntelyn täytettävä perusoikeusrajoituksia koskevat yleiset edellytykset.⁶⁹

Perustuslakivaliokunta on lausuntokäytännössään ottanut kantaa myös LSL 86 §:n sääntelyyn lapsen perusoikeuksien kannalta. Valiokunta on todennut LSL 86.1 §:n henkilökohtaista kuulemistä ja tiedonsaantioikeutta koskevien rajoitusten rajoittavan lapselle PL 21.2 §:ssä turvattua oikeutta tulla kuulluksi samoin kuin PL 6.3 §:ssä ja LOS 12 artiklassa lapselle taattuina vaikuttamis- ja kuulemismahdollisuuksia. Näille on kuitenkin todettu olevan lapsen etuun ja lasten suojeluun liittyviä hyväksyttäviä ja erittäin painavia perusteita, eikä sääntelyn näin ollen ole katsottu muodostuvan perustuslain tai lapsen oikeuksien yleissopimuksen kannalta ongelmalliseksi.⁷⁰

Lapsen henkilökohtaista kuulemistä ja tiedonsaantioikeutta LSL 86 §:ssä koskeva sääntely saa siten institutionaalista tukea paitsi lapsen oikeuksien sopimuksesta, myös perustuslaista. PL 6.3 § ei ole ainoa lapsen vaikutusmahdollisuuksien kannalta merkityksellinen perusoikeussäännös, vaan yhtäältä PL 21 §:n mukaiset oikeusturvan takeet koskevat myös lapsia. Selvää on, ettei oikeusturvaperusoikeus lasten kohdalla toteudu täysin samalla lailla ja samansisältöisesti kuin aikuisten kohdalla johtuen mm. lasten erityisen suojelun tarpeesta.

⁶⁵ Nieminen 1990, s. 9.

⁶⁶ PeVM 25/1994 vp, s. 5.

⁶⁷ Viljanen 2011, s. 146.

⁶⁸ HE 309/1993 vp, s. 24.

⁶⁹ PeVL 16/2019 vp, s. 5.

⁷⁰ PeVL 30/2009 vp, s. 3–4.

Tämä ei kuitenkaan poista sitä, etteikö PL 21 § voisi tapauskohtaisesti olla merkityksellinen nimenomaisesti lapsen subjektiivisena oikeutena.

Lastensuojeluasioissa on PL 21 §:ään ja sen tarjoamiin oikeusturvan takeisiin ja niiden toteutumiseen kiinnitettävä lapsen osalta erityistä huomiota. Tämä näkemys ilmenee ratkaisusta KHO 2019:127, jossa oli arvioitavana kysymys lapsen laatiman valituskirjelmän saapumisesta hallinto-oikeuteen valitusajan puitteissa. Tapauksessa lapsi (A) oli ilmoittanut haluavansa valittaa hänen huostaanottoaan ja sijaishuoltoon sijoittamista koskevasta päätöksestä ja laativansa valituskirjelmän. Sijaishuoltopaikan työntekijä oli lähettänyt lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ohjeistamana hallinto-oikeudelle sähköpostitse tiedon A:n valituksesta ja sen postittamisesta. Sähköposti oli saapunut hallinto-oikeuteen valitusajan viimeisenä päivänä, postitse toimitettu valitus puolestaan valitusajan jälkeen.

Toisin kuin hallinto-oikeus, KHO katsoi, että sähköpostiviestiä oli pidettävä asiakirjana, jolla A:n valitusasia on tullut hallinto-oikeudessa vireille eikä valitusta siten tullut jättää myöhästyneenä tutkimatta. KHO totesi perusteluissaan, että PL 21.1 §:n nojalla jokaisella on oikeus saada asiansa käsiteltyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa sekä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi. Kun muutoksenhakijana on huostaanotettu ja sijaishuoltoon sijoitettu lapsi, muutoksenhakua koskevan oikeuden toteutumiseen on kiinnitettävä erityistä huomiota. Sijaishuoltopaikan ohjaajan lähettämää sähköpostiviestiä oli pidettävä asiakirjana, jolla A:n valitusasia oli tullut hallinto-oikeudessa vireille, sillä sähköpostiviestistä ilmeni A:n tahto valittaa huostaanottoaan ja sijaishuoltoon sijoittamistaan koskevasta päätöksestä.⁷¹

2.3 Lapsen etu ja osallisuus Euroopan ihmisoikeussopimuksen tulkinnassa

Lapsen oikeuksien kannalta merkittävä sopimuskokonaisuus lapsen oikeuksien sopimuksen ohella on vuodesta 1990 asti Suomessa voimassa ollut Euroopan ihmisoikeussopimus (SopS 18-19/1990, EIS). Ihmisoikeudet kuuluvat lapsille siinä missä aikuisille: EIS 1 artikla velvoittaa nimenomaisesti sopimuspuolet takaamaan yleissopimuksen I osassa määritellyt oikeudet ja vapaudet kaikille lainkäyttövaltaansa kuuluvalla. Sopimuksen keskeinen merkitys

⁷¹ Myös perustuslakivaliokunta on viitannut ko. tapaukseen lausunnossaan PeVL 16/2019 vp, s. 6.

on kytketty perinteisesti sen vahvaan valvontamekanismiin muihin ihmisoikeussopimuksiin verrattuna.⁷² Sopimus ei sinänsä sisällä erityisiä, nimenomaisesti lasta koskevia oikeuksia. Sopimustekstissä ylipäättään lapsi mainitaan harvakseltaan vain muutaman artiklan yhteydessä (esimerkkinä EIS 6 artiklan 1 kohdassa mainitaan, että oikeudenkäynnin julkisuutta voidaan tietyin edellytyksin rajoittaa nuorten henkilön etujen niin vaatiessa).⁷³

Sopimuksen lapsioikeudellinen ulottuvuus sekä lapsen edun käsite sen kontekstissa ovat kehittyneet EIT:n tulkinta- ja ratkaisukäytännössä.⁷⁴ EIT onkin oikeuskäytännössään kehittänyt melko vahvan lapsioikeudellisen asioiden doktriinin.⁷⁵ EIT on ratkaisuissaan viitannut lapsen oikeuksien sopimukseen sekä soveltanut sopimuksen käsitteitä, kuten lapsen etua, omassa tulkintakäytännössään. Lapsen oikeuksien sopimuksella on siten ollut keskeinen merkitys Euroopan ihmisoikeussopimuksen lapsioikeudellisen ulottuvuuden kehityksessä.⁷⁶ Lisäksi EIT on viitannut Euroopan neuvoston piirissä laadittuihin lapsen oikeuksien toteuttamista koskeviin suosituksiin, joiden perustana on lapsen oikeuksien tehokkaampi toteutuminen neuvoston piirissä.⁷⁷ On kuitenkin huomattava, että vaikka EIT onkin muodostanut lapsioikeudellista doktriiniaan keskeisesti lapsen oikeuksien sopimuksen pohjalta, eivät sopimuksissa omaksutut käsitteet ja painotukset välttämättä ole keskenään täysin identtisiä.⁷⁸

Lapsen oikeuksien sopimus on ensisijainen lapsen edun ja oikeuksien toteutumista ja tulkintaa ohjaava sopimus, mutta myös EIT:n lastensuojeluratkaisut ja niissä esitetyt tulkinnat mm. lapsen edusta ovat suomalaisen lastensuojelun ja lastensuojelulain soveltamisen kannalta tärkeitä. *Milka Sormunen* on kuvannut EIT:n ratkaisujen merkitystä kolmen kriteerin kautta. Ensinnäkin EIT:n ratkaisut ovat valtioita juridisesti sitovia, mikä tekee EIT:sta vaikutusvaltaisen valvontaelimen. Toiseksi tuomiot liittyvät aina konkreettisiin yksittäistapauksiin, ja tällä konkretialla voidaan katsoa olevan erityisen paljon annettavaa käsitteellisesti hyvin

⁷² Hakalehto 2016, s. 38.

⁷³ Ks. lapsen asemasta Euroopan ihmisoikeussopimuksessa Sormunen 2016, s. 316–317.

⁷⁴ Nieminen 2004, s. 594.

⁷⁵ Hakalehto 2016, s. 38.

⁷⁶ Neuvoston piirissä on laadittu erilaisia suosituksia ja ohjeita lapsen oikeuksien toteuttamiseen liittyen. Kyse on ns. soft law-instrumenteista, jotka eivät ole oikeudellisesti sitovia vaan lähinnä suositusten kaltaisia asiakirjoja. Näihin kuuluvat mm. vuosille 2016–2021 laadittu lapsioikeusstrategia (*Council of Europe Strategy for the Rights of the Child (2016-2021)*), jonka keskeiset tavoitteet ja osa-alueet liittyvät mm. lasten osallisuuden vahvistamiseen sekä lapsiystävällisen oikeudenkäytön kehittämiseen. Strategiassa todetaan, että neuvoston työskentely lapsen oikeuksien parissa perustuu LOS:lle sekä siinä ilmaistuille neljälle sopimuksen yleisperiaatteelle, joita ovat syrjimättömyys, lapsen etu, oikeus kehitykseen ja oikeus tulla kuulluksi. Ks. Council of Europe Strategy for the Rights of the Child 2016-2021, s. 4, 13 ja 18 sekä Toivonen 2017, s. 49–50 ja Hakalehto 2016, s. 39.

⁷⁷ Neuvosto on mm. laatinut erilliset lapsiystävällisen oikeudenkäytön suuntaviivat (*Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on childfriendly justice, 2010*).

⁷⁸ Sormunen 2016, s. 317.

avoimelle ja tapauskohtaissidonnaiselle lapsen edulle ja sen tulkinnalle. Kolmanneksi EIT:n ihmisoikeusnäkökulma on lastensuojelussa olennainen, sillä lastensuojelutilanteissa julkisen vallan puuttuminen yksityiselle alueelle johtaa ristiriitoihin ja perus- ja ihmisoikeuksien konfliktitilanteisiin.⁷⁹

EIT on käsitellyt lapsen oikeudellista asemaa erityisesti EIS 8 artiklassa turvatun perhe-elämän suojan ja EIS 6 artiklassa turvatun oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin osalta.⁸⁰ Molemmat asettavat osaltaan tiettyjä vaatimuksia lastensuojeluasioissa noudatettavalle menettelylle sekä sille, kuinka asianosaisten oikeudet tulee ko. menettelyissä ottaa huomioon. Seuraavaksi tarkastelen näiden kahden artiklan asettamia vaatimuksia erityisesti lapsen näkökulmasta. Menettelyvaatimuksia muiden asianosaisten kannalta tarkastellaan luvussa 4.

EIS 8 artiklan mukaan jokaisella on oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämäänsä, kotiinsa ja kirjeenvaihtoonsa kohdistuvaa kunnioitusta, eivätkä viranomaiset saa puuttua tämän oikeuden käyttämiseen, paitsi kun laki sen sallii ja se on välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa kansallisen ja yleisen turvallisuuden tai maan taloudellisen hyvinvoinnin vuoksi, tai epäjärjestyksen tai rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalien suojaamiseksi, tai muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi. Vanhemman ja lapsen yhdessäolo muodostaa olennaisen osan artiklassa suojattua perhe-elämää.⁸¹ Artiklan keskeisenä tavoitteena onkin suojata perheitä julkisen vallan mielivaltaiselta puuttumiselta perheen autonomiaan. Tämän ohella artiklan on katsottu asettavan valtioille myös positiivisia toimintavelvoitteita sen varmistamiseksi, että oikeus perhe-elämän kunnioittamiseen on tehokas ja todellinen.⁸²

Vaikka EIS 8 artikla ei sisällä nimenomaisia menettelyvelvoitteita, on päätöksentekoprosessin ko. artiklan nojalla oltava oikeudenmukaista ja sellaista, että se tarjoaa asianmukaista suojaa artiklassa suojatuille intresseille. EIT on todennut tapauksessa M. ja M. v. Kroatia (2015), että niissä menettelyissä, joissa puututaan lapsen EIS 8 artiklan nojalla suojattuihin oikeuksiin, on lapselle lähtökohtaisesti taattava mahdollisuus ilmaista näkemyksensä ja tulla kuulluksi siten kuin LOS 12 artikla edellyttää. Velvollisuus koskee niin hallinnollisia menettelyjä kuin mm. tuomioistuinprosessia. Tapauksessa EIT katsoi EIS 8 artiklaa rikutun,

⁷⁹ Sormunen 2016, s. 312.

⁸⁰ Hakalehto 2016, s. 38.

⁸¹ Strand Lobben ja muut. v. Norja, kohta 202.

⁸² Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 628–629.

kun lasta ei kuultu eikä hänen näkemyksiään ollut otettu riittävällä tavalla huomioon huoltoa koskeneessa asiassa.⁸³

Lapsen oikeus tulla henkilökohtaisesti kuulluksi on merkityksellinen paitsi lapsen perhe-elämän kunnioittamisen, myös oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimusten toteuttamisessa. EIS 6 (1) artiklan mukaan jokaisella on oikeus kohtuullisen ajan kuluessa oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin laillisesti perustetussa riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa silloin, kun päätetään hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan tai häntä vastaan nostetusta rikossyytteestä. Oikeudenkäynnin julkisuus hallintolainkäytössä toteutuu ennen muuta oikeudenkäyntiasiakirjojen julkisuuden perusteella, joskin tietynlaisissa asioissa oikeudenmukainen oikeudenkäynnin toteutuminen saattaa edellyttää suullisen käsittelyn järjestämistä.⁸⁴

Suullisen menettelyn tarpeellisuutta arvioidaan asian erityispiirteiden näkökulmasta. Suullisessa käsittelyn järjestämistä voi puoltaa *Aerin* esittämällä tavalla ensinnäkin se seikka, että siinä voidaan vastaanottaa selvitystä, ” - - joka ei ole kirjallisessa muodossa saatavilla tai jonka luotettavuuden arviointi edellyttää selvityksenantaneiden henkilöiden suullista kuulemistä”.⁸⁵ Lastensuojeluasioissa päätöksenteon perusteena olevat tosiseikat eivät yleensä ole yksiselitteisiä, jolloin tuomioistuin voi suullisessa kuulemisessa saada kirjallisessa aineistossa esitettyä monipuolisemmin selvitystä esimerkiksi perheen olosuhteista perheenjäseniltä itseltään ja heidän näkökulmastaan.⁸⁶ Lapsen (kuten myös muiden asianosaisten) perus- ja ihmisoikeuksien kannalta vielä keskeisemmin suullisen käsittelyn järjestämistä puoltaa lastensuojeluasian keskeinen merkitys heidän oikeudellisen asemansa kannalta. Suullisen käsittelyn järjestämistä on pidetty tarpeellisena, kun oikeudenkäynnin kohteena olevalla asialla on olennaisen suuri merkitys asianosaisten kannalta.⁸⁷

Suullisen käsittelyn järjestämisen edellytyksiä on vastikään käsitelty EIT:n tuomiossa Ramos Nunes De Carvalho e Sá v. Portugali (2018). Perusteluissa EIT on todennut suullisen käsittelyn toimittamisen olevan tarpeen mm. silloin, kun tapauksen olosuhteet edellyttävät, että tuomioistuimen on asian osapuolia koskevan näkemyksensä muodostamiseksi varattava

⁸³ M. ja M. v. Krotia, kohdat 180–187.

⁸⁴ Mäenpää 2019, s. 35.

⁸⁵ Aer 2003, s. 40.

⁸⁶ Aer 2003, s. 44 ja de Godzinsky 2012, s. 82–83.

⁸⁷ Mäenpää 2019, s. 375–376.

heille tilaisuus selittää heidän omaa henkilökohtaista tilannettaan joko itse tai edustajan välityksellä.⁸⁸ Korkein hallinto-oikeus on viitannut kyseiseen tuomioon ratkaisussaan KHO 2019:154. Ratkaisun mukaan hallinto-oikeuden ei olisi tullut hylätä huostassapidon lopettamista koskevassa asiassa asianosaisen pyyntöä suullisen käsittelyn järjestämisestä, sillä asian ratkaisemisen hallinto-oikeudessa voitiin katsoa edellyttäneen valittajan vanhemmuuden ja henkilökohtaisten olosuhteiden arvioimista.

Korkein hallinto-oikeus on todennut suullista käsittelyä koskevan prosessuaalisen oikeuden olevan erityisen merkittävä myös lapsen kannalta. Tapauksessa KHO 2018:156 hallinto-oikeus oli hylännyt huostaanottohakemusta vastustaneen 14-vuotiaan lapsen (C) vaatimuksen suullisen käsittelyn järjestämisestä ilmeisen tarpeettomana. C oli ilmoittanut haluavansa keskustella huostaanottoasiasta perusteellisesti sekä mm. kertonut pitävänsä enemmän puhumisesta kuin kirjoittamisesta. KHO totesi ratkaisussaan suullisen käsittelyn toimittamista koskevan prosessuaalisen oikeuden olevan erityisen merkittävä perhe-elämän suojaan vakavasti puuttuvassa asiassa kuten lapsen huostaanottoa koskevassa asiassa, jossa lapsi itse on vastustanut huostaanottoa. KHO:n ratkaisussa olennaista merkitystä saa tältä osin se seikka, että lapsi oli itse käyttänyt asiassa puhevaltaa huoltajansa rinnalla.

Lapsen oikeutta ilmaista näkemyksensä tuomioistuimessa tukevat edellä esitetyllä tavalla sekä EIS 8 artiklan että EIS 6 (1) artiklan sisältämät menettelyvaatimukset. Lapsen oikeuksien sopimus määrittää keskeisesti lapsen oikeuksien tulkintaa Euroopan ihmisoikeussopimuksen kontekstissa sekä EIT:n tulkintakäytännössä. Myös Euroopan neuvoston piirissä kehitetyt lapsen oikeuksien toteuttamista koskevat suositukset ja ohjeet perustuvat pitkälti lapsen oikeuksien sopimuksen sisältämille velvoitteille. Esimerkiksi vuonna 2010 neuvostossa hyväksytyt lapsiystävällisen oikeudenkäytön suuntaviivat sisältävät kattavat suositukset lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä sekä lapsen oikeuksien huomioimisesta lainkäyttöprosessin eri vaiheissa, ja esimerkiksi lapsen oikeutta ilmaista näkemyksensä tuomioistuinmenettelyssä koskevat suositukset muistuttavat pitkälti LOS 12 artiklan asettamia velvoitteita.⁸⁹ Myös EIT on oikeuskäytännössään paikoin viitannut näihin suuntaviivoihin.⁹⁰

⁸⁸ Ramos Nunes De Carvalho e Sá v. Portugali, kohta 191 (b).

⁸⁹ Lapsiystävällisen oikeudenkäytön suuntaviivoissa todetaan mm., että oikeus tulla kuulluksi on nimenomaisesti lapsen oikeus, ei velvollisuus. Lapsen oikeutta ilmaista näkemyksensä ei tulisi evätä yksinomaan lapsen iän perusteella, ja lapsen näkemyksille tulisi antaa hänen ikäänsä ja kehitystasoaan vastaava painoarvo. Ks. lapsiystävällisen oikeudenkäytön suuntaviivat, s. 28, kohdat 44–49.

⁹⁰ ks. esim. tässäkin luvussa käsitelty EIT:n tapaus M. ja M. v. Kroatia.

Tarkasteltaessa lapsen oikeutta tulla henkilökohtaisesti kuulluksi tuomioistuimessa on yhtäältä huomattava, että EIS 8 ja EIS 6 (1) artiklat eroavat toisistaan sen suhteen, millaisia intressejä niiden katsotaan suojaavan. Kuten EIT on tapauksen *McMichael v. Yhdistynyt kuningaskunta* (1995) perusteluissa todennut, on EIS 6 (1) artiklan tarkoituksena taata prosessuaaliset menettelysuojatakeet, kun taas EIS 8 artiklassa menettelyvaatimusten takaamisen ohella kyse on laajemmasta tavoitteesta varmistaa perhe-elämän suojan asianmukainen kunnioittaminen.⁹¹ Siihen, milloin EIT on soveltanut lastensuojeluasioiden menettelyvaatimukseen ensisijaisesti EIS 8 artiklaa ja milloin puolestaan EIS 6 (1) artiklaa, ja mikä merkitys artiklojen välisille eroille menettelyoikeuksien arvioinnissa loppujen lopuksi on annettava, palataan tässä tutkielmassa vielä tarkemmin luvussa 4.3.2.

⁹¹ *McMichael v. Yhdistynyt kuningaskunta*, kohta 91.

3 Lapsen tiedonsaantioikeus henkilökohtaisen kuulemisen yhteydessä LSL 86 §:n nojalla

3.1 Lapsen riittävän tiedonsaannin varmistaminen kuulemisen onnistumisen ehtona

Vaikutusmahdollisuuksien turvaaminen lapselle hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti kuuluu lastensuojelulain yleisiin lähtökohtiin ja periaatteisiin. LSL 5 §:n mukaan lapselle on hänen ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla turvattava oikeus saada tietoa häntä koskevassa lastensuojeluasiassa ja mahdollisuus esittää siinä mielipiteensä. Säännöksellä korostetaan edellisessä luvussa esitetyllä tavalla lapselle perus- ja ihmisoikeutena turvattun osallistumisoikeuden toteuttamista lastensuojelussa lapsen iästä riippumatta.⁹²

Tiedonsaantioikeutta voidaan pitää tietynlaisena lapsen kuulemisen ja osallisuuden perusedellytyksenä.⁹³ Se, että lapsi kykenee muodostamaan näkemyksensä ja että tämä näkemys voitaisiin myös ottaa huomioon lasta koskevassa päätöksenteossa, edellyttää lapsen riittävää informointia. Kyse on lapsen aidon mielipiteen selvittämisestä. *Tapio Rädyn* kuvaamalla tavalla on huolehdittava lapsen ”riittävästä tiedollisesta valmiudesta”: lapsella on oltava riittävästi tietoja mielipiteensä ja käsityksensä pohjaksi, jotta hän voi esittää omat käsityksensä ja mielipiteensä asiassa.⁹⁴ Riittävän tiedonsaannin edellytys on myös osa lapsen mielipiteen merkityksen arvioinnissa sovellettua *informed consent*-oppia, joka määrittää tietyt tahdonmuodostusta koskevat edellytykset, joiden täytyessä lapsen asiassa ilmaisemaa näkemystä ja tahtoa voidaan pitää oikeudellisesti merkityksellisenä.⁹⁵ Sen mukaan lapsi ei voi muodostaa asiasta päätöksenteossa huomioon otettavaa mielipidettä, mikäli hänellä ei ole riittäviä tietoja asiassa. Lapsen tulee tietää, mistä asiasta hänen mielipidettään selvitetään ja missä tarkoituksessa. Informaatio tulee myös antaa tavalla, jonka lapsi ymmärtää.⁹⁶

Myös lastensuojelulain esitöissä korostetaan, että lapsen aidon mielipiteen selvittäminen edellyttää, että lapsi tietää missä asiassa hänen mielipidettään selvitetään ja mihin lapsen tai hänen perheensä asiaan mielipiteen selvittäminen liittyy. Lapselle on annettava tietoa objek-

⁹² HE 252/2006 vp, s. 118.

⁹³ Näin linjannut mm. lapsen oikeuksien komitea lapsen osallisuutta koskevassa yleiskommentissaan. Ks. CRC/C/GC/12, s. 8, kohta 25.

⁹⁴ Rätty 2015, s. 12.

⁹⁵ Toivonen 2017, s. 158.

⁹⁶ Toivonen 2017, s. 160-161.

tiivisella tavalla ja hänen tulee voida muodostaa käsityksensä vapaasti. Näin lapsen mielipiteen selvittäminen tapahtuu hänen itsemääräämisoikeuttaan ja identiteettiään huomioivalla tavalla.⁹⁷

Lapsen oikeuksien komitea on LOS 12 artiklaa koskevassa yleiskommentissaan painottanut lapsen oikeutta saada asiassa *riittävät* tiedot mielipiteidensä muodostamiseksi seuraavasti:

“ - it is not necessary that the child has comprehensive knowledge of all aspects of the matter affecting her or him, but that she or he has sufficient understanding to be capable of appropriately forming her or his own views on the matter”.⁹⁸

Lapsen tiedonsaantioikeus ei siten lähtökohtaisesti edellytä, että lapselle olisi annettava kaikki asiaa koskevat tiedot. Lapsen kehityksen ja hyvinvoinnin suojelemiseksi on tärkeää, että lapselle annetaan tietoja hänen ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla ja siten, että osallisuusosoikeuden toteuttamisessa tunnustetaan myös mahdolliset, osallistumisesta aiheutuvat kielteiset seuraukset lapselle. Tämä koskee erityisesti sellaisia menettelyjä, joissa on kyse esimerkiksi lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä, lapseen kohdistuneesta väkivallasta tai muusta kaltoinkohtelusta.⁹⁹ Lasten kanssa työskentelevillä aikuisilla on vastuu kaikkiin sellaisiin varotoimiin ryhtymisestä, joilla minimoidaan väkivallan, hyväksikäytön tai muunlaisien haitallisten seuraamusten riskit, joille lapsi voi osallistumisensa myötä altistua.¹⁰⁰

Lapsen tiedonsaantioikeuden kannalta merkityksellisiä eivät ole ainoastaan asian varsinaiseen substanssiin liittyvät tiedot, vaan lasta on yhtä tärkeää informoida myös kuulemisessa noudatettavasta menettelystä ja sen vaihtoehdoista.¹⁰¹ Lapselle ennen kuulemistä annettava informaatio voi olla ratkaisevan tärkeää kuulemisen onnistumisen ja lapsen hyvinvoinnin kannalta.¹⁰² Lapsen riittävän informoinnin laiminlyönti on omiaan tekemään (lapselle usein jo valmiiksi stressaavasta) kuulemistilanteesta tuomioistuimessa hämmentävän ja kuormittavan.¹⁰³

Lapsen osallisuudella lastensuojeluasian käsittelyssä on paitsi lapsen oikeuksia toteuttava funktio, myös tarkoitus tuottaa tietoa päätöksenteon tueksi. Kun osallisuuden toteuttamisesta

⁹⁷ HE 252/2006 vp, s. 118.

⁹⁸ CRC/C/GC/12, s. 7, kohdan 21 toinen alakohta.

⁹⁹ CRC/C/GC/12, s. 7, kohdan 21 viimeinen alakohta.

¹⁰⁰ CRC/C/GC/12, s. 27, kohta 134 H.

¹⁰¹ CRC/C/GC/12, s. 10, kohta 41.

¹⁰² Aaltonen 2009, s. 263.

¹⁰³ de Godzinsky 2015, s. 869, Toivonen 2017, s. 153.

huolehditaan lapsiystävällisesti sekä siitä varmistuen, että lapsella on tosiasiallinen mahdollisuus aidon oman näkemyksenä muodostamiseen ja ilmaisemiseen, saadaan kuulemisesta myös paremmin informaatiota päätöksenteon tueksi.¹⁰⁴ Puutteellisen informoinnin seurauksena lapsen mielipiteelle annettavan painoarvon määrittäminen vaikeutuu.¹⁰⁵

Lapselle on siten hänen tiedonsaantioikeutensa nojalla oikeus saada riittävät tiedot niin käsiteltävänä olevan asian perusteena olevista seikoista kuin itse kuulemismenettelystä, sen tarkoituksesta, toteuttamisesta ja osallisuuden vaikutuksista. Kun lasta kuullaan tuomioistuimessa, tuomioistuimen tehtävänä on varmistaa, että lapsi on saanut riittävät tiedot asiasta sekä erityisesti tuomioistuin käsittelyn etenemisestä.¹⁰⁶ Lisäksi tuomioistuimella on keskeinen vastuu myös em. kuulemisen mahdollisten riskitekijöiden tunnistamisesta ja siitä, että kuuleminen tapahtuu lapsen edun mukaisella tavalla.

Lapsen riittävä informointi määrittää olennaisesti osallisuuden ja päätöksenteon toteutumista lapsen edun mukaisella tavalla. Koska tiedonsaantioikeuden asianmukainen toteutuminen on merkityksellisen osallisuuden välttämätön edellytys, on lähdettävä siitä, että tiedonsaantioikeuden rajoituksia tulkitaan suppeasti.¹⁰⁷ Viime kädessä suojeluun liittyvät näkökohdat voivat kaventaa lapsen osallisuutta. Suojelun perusteella ei kuitenkaan voida mennä niin pitkälle, että sen perusteella perusteettomasti rajoitetaan lapsen oikeutta osallistua asian käsittelyyn. Rajoitettaessa menettelyssä lapselle annettavia tietoja on yhtäältä varmistuttava siitä, että lapsella säilyy asiassa tosiasialliset osallistumismahdollisuudet.

3.2 Terveyttä tai kehitystä vakavasti vaarantavat tiedot LSL 86.1 §:ssä

LSL 86.1 §:n mukaan lapselle ei saa henkilökohtaisen kuulemisen yhteydessä antaa sellaisia tietoja, jotka voisivat vakavasti vaarantaa hänen terveyttään tai kehitystään. Kielto terveyttä tai kehitystä vakavasti vaarantavan tiedon antamiseen lisättiin LSL 86 §:ään 1.3.2010 voimaantulleella lakimuutoksella (88/2010). Kiellon avulla lasta on tarkoitus suojata henkilökohtaisen kuulemisen mahdollisilta haitoilta sekä yhtäältä turvata lapsen oikeus tulla kuuluksi ja mahdollisuus itsenäisen mielipiteen esittämiseen oikeudenkäynnissä.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Toivonen – Pollari 2018, s. 78.

¹⁰⁵ Toivonen – Pollari 2018, s. 83.

¹⁰⁶ Toivonen 2017, s. 161.

¹⁰⁷ Toivonen 2017, s. 129.

¹⁰⁸ HE 225/2009 vp, s. 39–40.

Lainvalmisteluaineiston esimerkit antavat hyvin niukasti informaatiota siitä, kuinka tiedon vaarantavuutta tulisi arvioida ja millaiset tekijät LSL 86.1 §:n mukaisen kiellon nojalla rajaavat lapsen tiedonsaantioikeuden alaa. Esitöiden mukaan terveyttä tai kehitystä vakavasti vaarantavia tietoja ovat ensinnäkin lapsen vanhempia koskevat tiedot, jotka koskevat esimerkiksi vanhempien tekemiä tai perheenjäseniin kohdistuneita väkivaltarikoksia, jotka saattaisivat järkyttää lasta. Pohdittaessa kodin olosuhteiden soveltuvuutta lapsen kasvuympäristöksi ja vanhempien kasvatuskykyä saatetaan oikeudenkäynnin aikana joutua käsittelemään myös muunlaisia vanhempia koskevia tietoja, jotka saattavat olla lapsesta pelottavia.¹⁰⁹ Nämä saattavat olla esimerkiksi vanhempien terveydentilaan liittyviä tietoja.

Syy siihen, miksi yksityiskohtaisia esimerkkejä annetaan vain vähän, liittyy mielestäni keskeisesti lapsen perus- ja ihmisoikeuksista seuraavaan velvoitteeseen, jonka mukaan lapselle asiassa annettavia tietoja on arvioitava aina lapsen iän ja yksilöllisen kehitystason näkökulmasta. Arviota siitä, voivatko esimerkiksi vanhempien terveydentilaa tai kodin olosuhteita käsittelevät tiedot vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä, ei nähdäkseni voida tehdä yksinomaan siten, että jotenkin objektiivisesti pyritäisiin arvioimaan tiedon haitallisuuden tai järkyttävyyden tasoa ja sitomaan tällaiset arvioinnit esimerkiksi pelkästään lapsen biologiseen ikään. Kaiken ikäisten lasten oikeus suojeluun edellyttää, että lapsen oikeuksien käyttö sovitetaan lapsen kehitykseen ja siihen, että lapsi voi käyttää oikeuksiaan kehittyvien valmiuksiensa mukaisesti. Viime kädessä kyse on yhtäältä lapsen subjektiivisesta oikeudesta saada etunsa arvioiduksi ja huomioon otetuksi häntä koskevissa menettelyissä ja päätöksenteossa.

Olipa lapsi siis lähtökohtaisesti minkä ikäinen tahansa, henkilökohtaisen kuulemisen toteuttamisessa olisi aina huomioitava lapsen yksilölliset olosuhteet, mahdolliset erityistarpeet ja lapsen henkilökohtaiset valmiudet osallistua kuulemiseen ja käsitellä siinä esitettäviä tietoja. Haluan tällä korostaa ennen kaikkea sitä, että vanhemmat lapset eivät saisi olla vaarassa ”unohtua” ja jäädä prosessissa vaille tarvitsemaansa tukea vain sillä perusteella, että he ovat ylittäneet tietyn laissa asetetun ikärajan. LSL 86 §:ssä kuitenkin alle 12-vuotiaiden yksilöllisiin ominaisuuksiin kiinnitetään mielestäni jossain määrin enemmän huomiota kuulemisen toteuttamisen suhteen ja suojeluperiaatetta on viety vielä hieman pidemmälle kuin yli 12-

¹⁰⁹ HE 225/2009 vp, s. 39.

vuotiaiden kohdalla. Alle 12-vuotiaiden lasten kohdalla tietojenantoa koskevan kiellon lisäksi nimittäin edellytetään, että kuulemisen tulee olla välttämätöntä eikä siitä arvioida aiheutuvan lapselle merkittävää haittaa

On huomattava, että tieto voi olla lasta LSL 86.1 §:n tarkoittamalla tavalla vakavasti vahingoittavaa, vaikka se ei käsitteisikään vanhempien räikeitä laiminlyöntejä tai esimerkiksi törkeitä rikoksia taikka erityisen haastavia psyykkisiä ongelmia. Esimerkiksi lapsen lojaliteettiristiriita voi tehdä kuulemisesta lapselle erittäin raskaan.¹¹⁰ Lapsi saattaa olla haluton ilmaisemaan näkemyksiään tai osallistumaan kuulemiseen, sillä hän pelkää aiheuttavansa vanhemmille mielipahaa tai loukkaavansa heitä.¹¹¹ Myös lapsen vanhempien taholta voi kohdistua lapseen esimerkiksi manipulointia, jolla lapselle voidaan pyrkiä esimerkiksi uskottelemaan, että hänen sanomisensa voivat määrätä koko asian lopputuloksen ja että hänen omat näkemyksensä johtaisivat perheen rikkomiseen.

Lojaliteettikonflikti sekä manipulointiin liittyvät riskitekijät eivät ehkä asetu LSL 86.1 §:n terveyttä tai kehitystä vakavasti vaarantavan tiedon kiellon soveltamisalaan siinä mielessä, että tietyt lapselle asiassa annettavat tiedot voisivat johtaa lojaliteettiristiriidan syntymiseen.¹¹² Lojaliteettiristiriidassa, kuten myös lapseen kohdistuvassa manipuloinnissa, on mielestäni kyse monitahoisemmasta ja syvemmästä kuulemisen taustalla vaikuttavasta olosuhteesta, jota yksittäisille tiedonsaantioikeutta koskevilla rajoituksilla ei pystytä ratkaisemaan. Toisaalta käsiteltäessä lapsen vanhempiin liittyviä asioita on huomioitava paitsi tietojen peilottavuus lapsen näkökulmasta, myös tavoite suojella läheisistään riippuvaisen lapsen suhteita perheenjäseniinsä.¹¹³ Tässä suhteessa perheen vuorovaikutussuhteet ja sisäinen dynamiikka voisivat nähdäkseni vaikuttaa tietojen vaarantavuuden arviointiin. Lapsen ja vanhempien välisen suhteen vahingoittumisella voi olla haitallisia vaikutuksia lapsen kehitykselle. Myös esimerkiksi lapsen tiedonsaantioikeutta viranomaisessa sääntelevän LSL 20.4 §:n tulkinnassa on esitetty, että tietojen antaminen voi kokonaisuudessaan tai joiltain osin

¹¹⁰ Auvinen 2006, s. 395. Auvinen viittaa norjalaisten kirjoittajien, hovioikeustuomari Anne Lise Ronnebergin sekä psykologi Anne Poulssonin esittämiin näkökohtiin lapsen kuulemisen prosessuaalisista periaatteista. Heidän mukaansa lapselle ei huoltoriidassa tarvitse antaa häntä vahingoittavaa tietoa, vaikka tieto olisikin asiaankuuluvaa. Lasta kuulevan on hyvä pitää mielessä lapsen lojaliteettiristiriita sekä esimerkiksi vanhempien manipulointiyrietykset.

¹¹¹ Aaltonen 2009, s. 253. Ulkopuolisen vaikutuksen sijaan lojaliteettiristiriidassa on kyse lapsen omasta, sisäsyntyisestä reaktiosta. Ks. Toivonen 2017, s. 162.

¹¹² LSL 86.1 §:n sijaan LSL 86.2 §:ssä ilmaistun velvoitteen lapsen suojaamisesta ja itsenäisen mielipiteen varmistamisesta menettelyssä voidaan sen sijaan katsoa edellyttävän manipulointiin ja lojaliteettikonfliktiin liittyvien riskitekijöiden tunnistamista.

¹¹³ Tolonen 2015, s. 136.

olla vastoin *lapsen erittäin tärkeää etua*¹¹⁴, mikäli tiedot voisivat vakavasti vaarantaa lapsen suhdetta vanhempiinsa.¹¹⁵ Tässäkin mielessä tietojensaannin vaikutuksia lapsen perhesuhteille voitaisiin arvioida myös LSL 86.1 §:n soveltamisen yhteydessä.

Siihen, kuinka lapsi kokee saamansa tiedon, vaikuttaa niin ikään lapsen yksilöllinen terveydentila. Lapselle mielipiteen selvittämisen yhteydessä välittyvä tieto voi vaarantaa lapsen psyykkistä terveyttä esimerkiksi tilanteessa, jossa lapsi on psyykkisen vointinsa johdosta lastenpsykiatrian osastojaksolla tai hoidon piirissä muutoin ja hoitava taho arvioi mielipiteen selvittämisen vaarantavan lapsen terveyttä entisestään.¹¹⁶

Lapsen tiedonsaantioikeuden toteutumisesta vastaavien aikuisten on otettava huomioon lapsen henkilökohtaisiin ominaisuuksiin ja elämäntilanteeseen liittyviä tekijöitä, jotka vaikuttavat siihen, millaisena tiedot lapselle näyttäytyvät ja miten hän pystyy niitä käsittelemään. Tietojensaannin vaikutuksia on arvioitava aina ja ensisijaisesti suhteessa lapsen ikään ja kehitystasoon. Terveystietä tai kehitystä vaarantavista tiedoista ei ole esitettävissä sellaista yleisesti kattavaa luetteloa, jonka nojalla arvioinnissa voitaisiin sivuttaa subjektiiviset tekijät. Lapsen suojelun ja tiedonsaantioikeuden rajoittamista perustelevien tekijöiden ohella on muistettava tuomioistuimen velvollisuus huolehtia yhtäältä lapsen riittävästä tiedonsaannista, jotta lapsen osallisuus voisi toteutua lapsen oikeuksien edellyttämällä tavalla. Tiedonsaannin ajattelematon ja perusteeton rajoittaminen vaarantavat kuulemisen onnistumisen: mikäli lapsella ei ole näkemyksensä muodostamisen pohjaksi riittäviä tietoja, ei hän kykene muodostamaan asiassa aitoa omaa mielipidettään, jolloin myös henkilökohtaisen kuulemisen asian selvittämistä edistävä tavoite epäonnistuu.

Tuomioistuimen on ennen kuulemistä tiedettävä, mitä tietoja lapsella käsiteltävästä asiasta jo on.¹¹⁷ Tätä vasten tuomioistuin arvioi, onko henkilökohtainen kuuleminen asianosaisille yhteisessä suullisessa käsittelyssä asianmukaista, vai onko vaarana, ettei vahingoittavan tiedon välittymistä lapselle voida estää kaikille osapuolille yhteisen käsittelyn aikana. Tähän tiedonsaantioikeudesta seuraaviin vaikutuksiin kuulemisessa noudatettavan menettelyn suhteen syvennyttään tarkemmin luvussa 4.

¹¹⁴ Lapsen tiedonsaantioikeutta viranomaisessa määrittävän LSL 20.4 §:n mukaan mielipiteen selvittämisen ja kuulemisen yhteydessä lapselle ei saa antaa sellaisia tietoja, jotka vaarantavat hänen kehitystään tai ovat vastoin lapsen muuta erittäin tärkeää yksityistä etua.

¹¹⁵ Rätty 2015, s. 190

¹¹⁶ Araneva 2016, s. 197

¹¹⁷ Aaltonen 2009, s. 249.

Terveyttä tai kehitystä vakavasti vaarantavan tiedon alaa arvioitaessa on myös olennaista huomioida, että lapsen tiedonsaantioikeudesta oikeudenkäynnissä säädetään myös lastensuojelulain ulkopuolella. Myös tämä lastensuojelulain ulkopuolinen sääntely vaikuttaa siihen, mitä terveyttä tai kehitystä vakavasti vaarantavan tiedon arvioinnissa ja sen ohella on otettava huomioon, jotta lapsen tiedonsaantioikeus voisi toteutua mahdollisimman täysimääräisesti.

3.3 Lapsen tiedonsaantioikeuden sisältöä LSL 86.1 §:n ohella määrittävä lastensuojelulain ulkopuolinen sääntely

3.3.1 Lapsen asianosaisjulkisuus ja lapsen etu asianosaisjulkisuuden rajoitusperusteena oikeudenkäynnin julkisuudesta hallintotuomioistuimissa annetussa laissa

Kontradiktorinen periaate on olennainen osa oikeudenmukaista hallintoprosessissa. Oikeudenkäynnin osapuolille on turvattava tasa-arvoiset sekä riittävät mahdollisuudet osallistua oikeudenkäyntiin: tämä edellyttää muun muassa mahdollisuutta tutustua tuomioistuimelle asian ratkaisemiseksi toimitettuun aineistoon sekä mahdollisuutta lausua tuomioistuimelle toimitetusta selvityksestä.¹¹⁸ Hallintotuomioistuin voi päätöksenteossaan ottaa huomioon lähtökohtaisesti vain sellaisen informaation, johon asianosaiset ovat voineet tutustua ja jota ne ovat voineet asianmukaisesti kommentoida.¹¹⁹

Koska perus- ja ihmisoikeudet eivät ole ikään sidottuja, koskee oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin lähtökohtaisesti myös lasta. On selvää, ettei oikeutta lapsen kohdalla toteuteta samalla tavalla kuin aikuisten asianosaisten osalta. Lapsen erityiset perus- ja ihmisoikeudet rajaavat ja määrittävät olennaisesti sitä, kuinka lapsen oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja siten lapsen menettelyoikeuksia toteutetaan. Oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin kuitenkin tukee sitä lähtökohtaa, ettei lapsen oikeutta osallistua ja saada tietoa häneen vaikuttavista asioista saa oikeudettomasti rajoittaa.

Kuten tutkielman tarkastelussa on edellä tullut ilmi, 12 vuotta täyttäneen lapsen oikeus käyttää asiassaan huoltajan ohella itsenäistä puhevaltaa vaikuttaa siihen, että lapsen menettelylliset oikeudet nähdään korostetusti paitsi lapsen erityisinä oikeuksina, yhtäältä myös hänelle asianosaisena turvattuna prosessuaalisina oikeuksina hallintolainkäytön yleisen normiston ja

¹¹⁸ Pellonpää ym. 2018, s. 616–617, Mäenpää 2019, s. 34.

¹¹⁹ Mäenpää 2019, s. 34.

periaatteiden nojalla. Suullista käsittelyä tapauksessa KHO 2018:156 pidettiin puhevaltaa käyttävän lapsen erityisen merkittävänä prosessuaalisena oikeutena, eikä sitä menettelyllisesti voi korvata eikä sitä vastaa lapsen mielipiteen selvittäminen. Siten kysymystä lapsen asianosaisjulkisuudesta voidaan mielestäni pitää erityisen merkityksellisenä juuri yli 12-vuotiaiden lasten kohdalla. Onko 12 vuotta täyttäneen lapsen tiedonsaantioikeuden rajoittamiseen suhtauduttava tiukemmin ja samoin edellytyksin kuin aikuisen asianosaisen tiedonsaantioikeuden rajoittamiseen?

Asianosaisjulkisuuden rajoituksista hallintoprosessissa säädetään oikeudenkäynnin julkisuudesta hallintotuomioistuimissa annetussa laissa. HTuomJulkL 9.1 §:n mukaan oikeudenkäynnin osapuolena olevalla asianosaisella on oikeus saada tieto muustakin kuin julkisesta oikeudenkäyntiasiakirjasta, luukunottamatta HTuomJulkL 9 §:n 2. ja 3.momentissa säädettyjä poikkeuksia.

HTuomJulkL 9.3 §:n mukaan:

Sen lisäksi, mitä 2 momentissa säädetään, hallintotuomioistuin voi jättää antamatta viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 11 §:n 2 momentin 1 tai 6 kohdassa mainitun salassa pidettäväksi säädetyn tiedon, jos tiedon antamatta jättäminen on välttämätöntä salassapitosäännöksessä tarkoitetun edun suojaamiseksi eikä tiedon antamatta jättäminen vaaranna oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumista.

Hallintotuomioistuin voi siten HTuomJulkL 9.3 §:n nojalla jättää antamatta asianosaiselle tiedon salassa pidettävästä oikeudenkäyntiasiakirjasta, mikäli tiedon antaminen olisi vastoin lapsen etua. Säännöksessä viitataan tältä osin viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain (621/1999, JulkL) 11 §:n 2 momentin 1 kohdan *yleiseen rajoitusperusteeseen*.¹²⁰

JulkL 11.1 §:n mukaan hakijalla, valittajalla sekä muulla, jonka oikeutta, etua tai velvollisuutta asia koskee, on oikeus saada asiaa käsittelevältä tai käsitelleeltä viranomaiselta tieto muunkin kuin julkisen asiakirjan sisällöstä, joka voi tai on voinut vaikuttaa hänen asiansa käsittelyyn. JulkL 11.2 §:ssä luetellaan kuitenkin kahdeksan kohtaa, joissa 11.1 §:n mukaista oikeutta ei ole. JulkL 11.2 §:n 1-kohdan mukaan 11.1 §:ssä tarkoitettua oikeutta asianosaisella ei ole asiakirjaan, josta tiedon antaminen olisi vastoin erittäin tärkeää yleistä etua taikka lapsen etua tai muuta erittäin tärkeätä yksityistä etua.

¹²⁰ Mäenpää 2016, s. 176.

Lapsen etu nostetaan JulkL 11 §:n 2 momentin 1 kohdassa erikseen esille erittäin tärkeänä yksityisenä etuna. Lain esitöiden mukaan erikseen mainitsemista on pidettävä tärkeänä viranomaisten huomion kiinnittämiseksi lapsen asemaan etenkin sellaisissa tilanteissa, joissa vajaanvaltaisen ja hänen laillisten edustajiensa edut voivat olla vastakkaisia, kuten lastensuojeluasioissa. Lisäksi sitä perustellaan lapsen oikeuksien sopimukseen sisältyvillä periaatteilla lapsen oikeudesta yksityiselämän suojaan sekä iän ja kehityksen myötä kasvavaan itsemääräämisoikeuteen. Kohdan mukaan voitaisiin tapauskohtaisen kokonaisharkinnan perusteella suojata esimerkiksi lastensuojeluilmoituksen tekijän henkilöllisyyttä lastensuojeluasioissa, jos ilmoituksen tekijä on lapselle läheinen henkilö, esimerkiksi isovanhempi, ja jos tiedon antaminen johtaisi lapsen hyvinvoinnille tärkeän aikuissuhteen katkeamiseen.¹²¹

Lapsen etua koskeva rajoitusperuste voi rajoittaa sekä lapsen oikeutta saada itseään koskevia tietoja oikeudenkäynnin asianosaisena, että muiden asianosaisten oikeutta saada tietoa esimerkiksi lapselta kuulemisen yhteydessä saaduista tiedoista. Sillä, pyytääkö tietoa lapsi itse henkilökohtaisesti vai esimerkiksi hänen edustajansa, saattaa olla vaikutusta tiedonsaantioikeuden ulottuvuuden ja tiedon luovutusta koskevien edellytysten harkintaan.¹²² Oikeudenkäynnin julkisuudesta hallintotuomioistuimissa annetun lain esitöiden mukaan harkittaessa tiedon epäämistä asianosaiselta on kiinnitettävä huomiota myös siihen, ketä kyseinen tieto välittömästi koskee: onko kyse välittömästi asianosaista itsestään vai toisesta asianosaista tai sivullista.¹²³

Sen selvittäminen, onko tiedon antaminen asiakirjasta vastoin lapsen etua, edellyttää aina tapauskohtaista arviointia. Tapauskohtaisessa kokonaisharkinnassa on pyrittävä sovittamaan yhteen lapsen oikeusturvan kannalta keskeinen vaatimus oikeudesta saada tietää itseään koskevan ratkaisun perusteet sekä toista koskevat edut ja sääntelyn yhteiskunnallisten tavoitteiden ja tarkoituksen toteutuminen.¹²⁴ Asianosaisjulkisuus hallintoprosessissa on erittäin vahva pääsääntö, mutta ei kuitenkaan ehdoton. Lisäksi, kun lapsen tiedonsaantioikeutta asianosaisena rajoitetaan lapsen etuun vedoten, on tämän oltava HTuomJulkL 9.3 §:n nojalla

¹²¹ HE 30/1998 vp, s. 67.

¹²² HE 30/1998 vp, s. 66.

¹²³ HE 12/2006 vp, s. 30.

¹²⁴ HE 30/1998 vp, s. 67.

välttämätöntä eikä se saa vaarantaa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumista.¹²⁵ Tiedon antamatta jättäminen edellyttää molempien edellytysten täyttymistä.¹²⁶

Rajoittamisen välttämättömyyttä arvioitaessa on otettava huomioon tiedon ilmaisemisesta mahdollisesti aiheutuva haitta tai vahinko niille eduille, joiden suojaamiseksi salassapitovelvollisuus on säädetty.¹²⁷ Tuomioistuimen on siten harkinnassaan arvioitava, millaista haittaa tiedon ilmaiseminen lapselle voi aiheuttaa tämän edun kannalta. Arvioinnissa tulee kiinnittää huomiota haitan vakavuuteen sekä vahingon olennaisuuteen. Oikeudenkäynnin julkisuudesta hallintotuomioistuimissa annetun lain esitöiden mukaan merkitystä on sillä, kuinka välittömästä vaarasta on kyse: tieto tulisi siten antaa esim. silloin, kun se ei ole laadultaan sellainen, että sen antaminen aiheuttaisi välitöntä vaaraa salassapidon perusteena olevalle edulle.¹²⁸ Se, että kyseessä tulee olla konkreettinen, vakava haitta taikka olennainen vahinko, liittyy asianosaisjulkisuuden ensisijaisuuteen ja asemaan oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vahvana pääsääntönä: mikä tahansa sinänsä merkittävänä pidettävä intressi ei riitä syrjäyttämään asianosaisen tiedonsaantioikeutta.¹²⁹

Asianosaisen tiedonsaannin rajoitusten on oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteuttamiseksi oltava ehdottoman välttämättömiä. Periaate on omaksuttu EIT:n oikeuskäytännössä, jossa on määritelty asianosaisen tiedonsaantioikeuden rajoittamisen mahdollisuutta ja edellytyksiä rikosprosessissa. Vastaavat periaatteet soveltuvat myös hallintoprosessissa, joskin yhtäältä on kiinnitettävä huomiota hallintolainkäyttöasioiden erityispiirteisiin.¹³⁰

Tuomioistuin ratkaisee kysymyksen siitä, voidaanko tieto jättää antamatta asianosaiselle. Kuten todettiin, tuomioistuimen tulee arvioida, millaista vahinkoa tiedon ilmaiseminen lapselle voi aiheuttaa tämän edun kannalta. Haasteellisuuden arvioinnille asettaa lapsen edun käsitteen avoimuus ja tilannesidonnaisuus: lapsen edulla ei ole yhdenlaista pysyvää merki-

¹²⁵ Ennen oikeudenkäynnin julkisuutta tuomioistuimissa säätelvienv lakien (YTuumJulkL ja HTuumJulkL) säätämistä ja voimaantuloa JulkL:ssa säädettiin, ettei lain 11 §:n 2 momentin 1 kohdan mukaista yleistä rajoitusperustetta sovelleta asiakirjaan, joka kuuluu riita- tai rikosasian oikeudenkäyntiaineistoon. Nykyisinkään rajoitusperuste ei tule kyseeseen asianosaisen tiedonsaantioikeuden rajoittamisessa yleisissä tuomioistuimissa YTuumJulkL 12 §:n nojalla. Hallintolainkäyttöasioita on pidetty tältä osin erityisasemassa. KM 2002:1, s. 99.

¹²⁶ HE 12/2006 vp, s. 26.

¹²⁷ HE 12/2006 vp, s. 28

¹²⁸ *ibid.*

¹²⁹ Asianosaisjulkisuutta vastaan puhuu se, että aiheutuva haitta tai vahinko on erityisen suuri. Ks. Mäenpää 2019, s. 365.

¹³⁰ HE 12/2006 vp, s. 30. Hallintolainkäyttöasiassa asianosainen ei yleensä ole rikosasian syytettyyn verrattavassa asemassa. Lisäksi on otettava huomioon, että erilaisten hallintolainkäyttöasioiden laatu vaihtelee eikä hallintolainkäyttöasian ratkaisulla ole välttämättä kaikkien asianosaisten kannalta samanlaisia vaikutuksia.

tyssisältöä, vaan sen selvittäminen edellyttää kussakin tapauksessa relevanttien lapsen oikeuksien ja intressien sekä näiden suojan tarpeen tunnistamista. Näin ollen tuomioistuimen tulisi ensin hahmottaa, mitä lapsen etu kyseisessä yksittäistapauksessa merkitsee. Sen jälkeen tulee punnittavaksi, kuinka suurta vahinkoa näille eduille tiedon ilmaiseminen voi aiheuttaa. Edelleen tuomioistuimen olisi huomioitava oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset: onko lapsen edulle mahdollisesti aiheutuva vahinko riittävän vakava rajoittamaan lapsen tiedonsaantioikeutta ja onko lapsen edun suojaamiseksi ehdottoman välttämättömä rajoittaa tiedonsaantia ja siten oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumista.

Edellä esitetyn perusteella voidaan havaita, että tiedonsaantioikeuden edellytyksiä koskeva arviointi poikkeaa tietyiltä osin LSL 86.1 §:n nojalla suoritettavasta arvioinnista. LSL 86.1 §:n nojalla on kiellettyä antaa lapselle kuulemisen yhteydessä tämän terveyttä tai kehitystä vakavasti vaarantavia tietoja. Säännöksessä ei lausuta rajoittamisen välttämättömyyden ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimusten huomioon ottamisesta. Lisäksi lapsen etu asianosaisjulkisuuden rajoitusperusteena oikeudenkäynnin julkisuudesta hallintotuomioistuimissa annetussa laissa vaikuttaisi olevan sidottu vahvasti tiedonsaannista aiheutuvan haitan välittömyyteen ja konkreettisuuteen verrattuna LSL 86.1 §:ään, jossa terveyttä tai kehitystä vakavasti vaarantavan tiedon kiellon nojalla voidaan ottaa huomioon laajemmin lapsen kehitykseen liittyviä näkökohtia sekä esimerkiksi lapsen läheissuhteiden säilymiseen vaikuttavia seikkoja. Muodostuuko kynnys lapsen tiedonsaantioikeuden rajoittamiseen ehkä jopa liian korkeaksi HTuomJulkL:n 9.3 §:ssä? Entä kuinka LSL 86.1 §:n ja HTuomJulkL 9.3 §:n keskinäistä suhdetta tulisi arvioida?

HTuomJulkL 3 §:n mukaan kyseisen lain ulkopuolista sääntelyä sovelletaan siltä osin kuin asiasta ei toisin oikeudenkäynnin julkisuudesta hallintotuomioistuimissa annetussa laissa säädetä. Laki oikeudenkäynnin julkisuudesta hallintotuomioistuimissa ei sisällä lapsia koskevaa erityissääntelyä, joskaan lapsia ei myöskään ole rajattu lain soveltamisalan ulkopuolelle. Mielestäni perusteltuna voidaankin pitää *Aerin* esittämää tulkintaa siitä, että lapsen tiedonsaantioikeutta toteutettaessa on huomioitava yhtäältä sekä LSL 86.1 §:n että oikeudenkäynnin julkisuudesta hallintotuomioistuimissa annetun lain sääntely.¹³¹ Molemmista lapsen etu muodostaa tiedonsaantioikeuden määrittelyn perustan ja kiintopisteen, joka tuomioistuimen on otettava huomioon sen arvioidessa tiedonsaantioikeuden alaa suhteessa lapsen

¹³¹ Aer 2014, s. 305.

intresseihin sekä suojelun tarpeeseen. HTuomJulkL 9.3 §:n nojalla korostuu tiedonsaantioikeuden merkitys lapselle asianosaisena kuuluvana oikeutena. Lapsen tiedonsaantioikeuden toteuttamisessa onkin ehdottoman tärkeää huomioida, ettei tiedonsaantioikeuden rajoittaminen tapahdu siten, että lapsen oikeus tasapuoliseen ja vastavuoroiseen oikeudenkäyntiin vaarantuu tavalla, jota ei voida pitää lapsen oikeuksien kannalta perusteltuna. Asianosaisjulkisuuden merkitys korostuu erityisesti yli 12-vuotiaiden lasten kohdalla, sillä heillä on oikeus käyttää puhevaltaa lastensuojeluasiassaan. Kuitenkaan tiedonsaantioikeuden alan määrittelyä ei mielestäni tulisi sitoa pelkästään rajoitusten ehdotonta välttämättömyyttä ja välitöntä, vakavaa vaaraa koskeviin näkökohtiin, vaan tiedonsaantioikeuden määrittelyssä tulisi pystyä huomioimaan laajemmin ja LSL 86.1 §:n mukaisella tavalla lapsen kehitykseen ja henkilökohtaisiin olosuhteisiin liittyviä näkökohtia. Tässäkin rajoituksia olisi kuitenkin tulkittava suppeasti. Tämä toteuttaisi mielestäni parhaiten lapsen oikeuksien sopimuksen osallisuudelle ja tiedonsaantioikeudelle asettamia velvoitteita.

Asianosaisjulkisuuden rajoittamisella lapsen edun perusteella oikeudenkäynnin julkisuudesta hallintotuomioistuimissa annetun lain nojalla on merkitystä myös arvioitaessa mahdollisuutta muiden asianosaisten tiedonsaantioikeuden rajoittamiseen LSL 86 §:n nojalla. LSL 86.2 § mukaan on mahdollista rajoittaa muiden asianosaisten oikeutta tutustua lapsen kuulemisesta laadittuun aineistoon, jos tiedon antamatta jättäminen on tarpeen lapsen suojaamiseksi tai hänen muun erittäin tärkeän etunsa turvaamiseksi. Mikä merkitys LSL 86.2 §:llä on tässä suhteessa HTuomJulkL 9 §:ään? Tähän paneudutaan tarkemmin luvussa 4.3.3.

3.3.2 Tiedonsaantioikeuden ala lasten oikeuksien käyttöä koskevassa eurooppalaisessa yleissopimuksessa

Kuten luvussa 2.3 tuotiin esille, on lapsen oikeuksiin kiinnitetty viime vuosina enenevässä määrin huomiota myös Euroopan neuvostossa. Mm. vuonna 2010 hyväksytyt lapsiystävällisen oikeudenkäytön suuntaviivat määrittelevät lapsen etua ja osallisuutta tuomioistuimissa. Kyse on kuitenkin ns. *soft law* -sääntelystä, eivätkä suuntaviivat ole jäsenvaltioita oikeudellisesti velvoittavia. Sen sijaan neuvostossa laadittu lasten oikeuksien käyttöä koskeva eurooppalainen yleissopimus (SopS 13/2011) on Suomessa saatettu laintasoisesti voimaan, ja sillä on näin ollen merkitystä tarkasteltaessa lapsen osallisuutta ja tiedonsaantioikeutta oikeudenkäynnissä.

Lasten oikeuksien käyttöä koskeva eurooppalainen yleissopimus tehtiin ja avattiin allekirjoitettavaksi Euroopan neuvostossa vuonna 1996. Suomi allekirjoitti sopimuksen vuonna 1996 ja laintasoisena se saatettiin voimaan 1.3.2011. Sopimuksen tarkoituksena on toteuttaa lapsen oikeuksien sopimusta ja siinä asetettuja velvoitteita.¹³² Sopimuksen 1 artiklan mukaisesti sopimuksen tavoitteena on ” - - lasten etujen mukaisesti edistää heidän oikeuksiaan, turvata heille menettelyllisiä oikeuksia ja helpottaa näiden oikeuksien käyttöä varmistamalla, että lapset saavat joko itse tai toisten henkilöiden tai toimielinten kautta tietoja ja että he saavat osallistua oikeusviranomaisessa heitä koskevien asioiden käsittelyyn”. Sopimuksen kansallista ratifiointia pidettiin tarpeellisena ja tarkoituksenmukaisena mm. oikeudenkäyntijärjestelmän kehittämisen ja lasten menettelyllisten oikeuksien turvaamisen kannalta.¹³³

Yleissopimusta sovelletaan isyyden vahvistamista, lapseksiottamista ja huostaanoton tuomioistuinkäsittelyä koskeviin oikeudellisiin menettelyihin. Sopimuksen soveltamisalan ulkopuolelle jäävät siten mm. lapsen huoltoa, asumisoikeutta ja tapaamisoikeutta koskevat oikeudenkäynnit.¹³⁴

Yleissopimuksen 3. artikla koskee lapsen oikeutta saada tietoja ja ilmaista omat näkemyksensä oikeudenkäynnissä. Sen mukaan lapselle, jolla katsotaan kansallisen lainsäädännön nojalla olevan riittävä arviointikyky, tulee häntä koskevien oikeusviranomaisessa käsiteltävien asioiden yhteydessä turvata seuraavat oikeudet ja hänellä tulee olla oikeus pyytää näitä oikeuksia:

a oikeus saada kaikki asiaan liittyvät tiedot,

b oikeus tulla kuulluksi ja ilmaista omat näkemyksensä,

c oikeus saada tieto näiden näkemysten noudattamisesta mahdollisesti aiheutuvista seurauksista ja minkä tahansa päätöksen mahdollisista seurauksista.

¹³² LOS 4 artiklan mukaan sopimusvaltioiden tulee ryhtyä kaikkiin tarpeellisiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin ja muihin toimiin yleissopimuksessa tunnustettujen oikeuksien toteuttamiseksi. Ko. artiklaan viitataan yleissopimuksen johdanto-osassa. Ks. myös HE 66/2010 vp, s. 1-2.

¹³³ OM 2009:23, s. 10.

¹³⁴ Soveltamisalaa koskevat rajaukset herättivät paikoin kritiikkiä sopimuksen ratifiointia valmisteltaessa. Mm. lapsiasiavaltuutettu katsoi lausunnossaan, että lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevat oikeudenkäynnit tulee nimetä asiaryhmäksi, johon sopimusvelvoitteita Suomessa sovelletaan, sillä näiden osalta oikeudenkäyntimenettelyiden kehittämiseen liittyy erityisiä tarpeita. ks. OM 2009:23, s. 11.

Sopimuksen voimaansaattamista koskevan hallituksen esityksen mukaan Suomen lainsäädäntö täyttää 3 artiklan asettamat velvoitteet kaikissa sopimuksen soveltamisalaan kuuluvissa asiaryhmissä, myös siis huostaanoton tuomioistuinkäsittelyä koskevan sääntelyn osalta. Heti perään kuitenkin esityksessä myös todetaan, että huostaanoton tuomioistuinmenettelyssä lapsen 3 artiklan mukaiset oikeudet toteutuvat 12 vuotta täyttäneille lapsille.¹³⁵

Sopimuksen suomenkielisen sanamuodon nojalla näyttäytyy erikoisena myös 3 artiklan a-kohta, jonka perusteella lapsella on oikeus saada *kaikki asiaan liittyvät tiedot*. Lapsen oikeuksien sopimushan ei lähde vastaavasta lähtökohdasta, vaan lapsella on katsottu olevan oikeus riittäviin tietoihin mielipiteensä muodostamiseksi. Lapsen on saatava tietoa hänen kehitystasonsa mukaisesti ja siten, että lasta suojellaan hänen kehitykselleen haitallisilta tiedoilta. Sopimuksen englanninkielisessä tekstissä sen sijaan tiedonsaantioikeus kattaa ”kaiken relevantin informaation” (*all relevant information*). Sopimuksen suomenkielinen käännös ei tältä osin näytäkään vastaavan sopimuksen alkuperäistä tarkoitusta taikka lapsen oikeuksien sopimuksen tiedonsaantioikeutta koskevia periaatteita.

Sopimusta sovelletaan nimenomaisesti huostaanottoasioiden tuomioistuinkäsittelyyn. Nähdäkseni sopimuksella ei kuitenkaan ole olennaisia vaikutuksia lapsen tuomioistuinosaallisuuden toteuttamiseen siinä mielessä, että se sisältäisi jo aiemmin voimassa olleesta sääntelystä poikkeavia velvoitteita. Sopimus toistaa pääosin samoja lähtökohtia lapsen oikeudesta mielipiteensä ilmaisuun, mitkä sisältyvät myös lapsen oikeuksien sopimukseen sekä muihin lapsen osallisuusosoikeuksia määrittäviin perus- ja ihmisoikeuksiin. Sopimuksen 3 artiklan a-kohdan ilmaukseen oikeudesta saada ”kaikki asiaan liittyvät tiedot” on kuitenkin kiinnitettävä huomiota. Mielestäni tämän osin virheellisen käännöksen nojalla ei tulisi tehdä tulkintaa, että huostaanottoasioissa lapsen tiedonsaantioikeus olisi laajempi siten, että esimerkiksi lapsen suojeluun ja kehitykseen liittyviä arviointia ei tarvitsisi tehdä. Tämä olisi vastoin sopimuksen perustavanlaatuisesta tarkoituksesta toteuttaa lapsen osallisuusosoikeutta lapsen oikeuksien sopimuksen edellyttämällä tavalla.

¹³⁵ HE 66/2010 vp, s. 6.

3.3.3 Vajaavaltaisen kuulemisen sääntely oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetussa laissa

HOL 68 § sisältää vajaavaltaisen suullista kuulemistä hallintoprosessissa koskevan yleissäännöksen. Säännös muistuttaa olennaisilta osin LSL 86 §:ää, ja voidaankin olettaa, että LSL 86 § on toiminut säännöksen tietynlaisena esikuvana. Säännös on kuitenkin jossain määrin LSL 86 §:ää yksityiskohtaisempi. HOL 68 §:ssä säädetään vajaavaltaisen henkilökohtaisesta kuulemisesta seuraavasti:

Vajaavaltaista voidaan kuulla suullisessa käsittelyssä, jos vajaavaltainen antaa siihen suostumuksensa. Alle 12-vuotiasta voidaan kuitenkin kuulla muussa kuin omassa asiassaan vain, jos kuuleminen on välttämätöntä asian ratkaisemiseksi eikä kuulemisesta arvioida aiheutuvan hänelle merkittävää haittaa. Harkittaessa vajaavaltaisen henkilökohtaista kuulemistä on otettava huomioon oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset. Kuulemisen yhteydessä vajaavaltaiselle ei saa antaa sellaisia tietoja, jotka voisivat vakavasti vaarantaa hänen terveyttään tai kehitystään. Jos vajaavaltaisen suojaamiseksi tai hänen itsenäisen mielipiteensä selvittämiseksi on tarpeen, vajaavaltaista kuullaan henkilökohtaisesti siten, että hänen lisäksi läsnä on vain yksi tai useampi hallintotuomioistuimen jäsen.

Jos vajaavaltaista kuullaan 1 momentissa säädetyllä tavalla ilman, että kaikki oikeudenkäynnin osapuolet ovat läsnä, asianosaisille ja osapuolena olevalle viranomaiselle voidaan varata tilaisuus ehdottaa, mistä seikoista vajaavaltaista tulisi kuulla. Lisäksi osapuolille on varattava tilaisuus tutustua kuulemisen sisällöstä laadittuun tai tallennettuun oikeudenkäyntiaineistoon ja lausua mielipiteensä sen sisällöstä. Oikeutta tietojen saamiseen voidaan rajoittaa, jos tiedon antamatta jättäminen on välttämätöntä vajaavaltaisen suojaamiseksi tai hänen muun erittäin tärkeän etunsa turvaamiseksi eikä tiedon antamatta jättäminen vaaranna oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumista.

Tuomioistuin voi tarvittaessa määrätä vajaavaltaiselle kuultavalle tukihenkilön, jonka tehtävänä on olla asianomaisen henkilökohtaisena tukena suullisessa käsittelyssä.

Kielto terveyttä tai kehitystä vakavasti vaarantavan tiedon antamiseen on sisällytetty myös HOL 68 §:ään. Tällöinkin kyseisen säännöksen soveltamisessa tulee kuitenkin muistaa ottaa huomioon myös muu lapsen tiedonsaantioikeutta koskeva sääntely. Itse asiassa HOL 68 §:n kontekstissa lapsen asianosaisjulkisuuden ja tiedonsaantioikeuden toteuttamiseen liittyy omanlaista problematiikkaa siinä mielessä, että HOL 3 §:n mukaan muussa laissa olevia,

kyseisestä laista poikkeavia säännöksiä sovelletaan HOL:n asemasta. Näin ollen, mikäli HOL 68 §:ää sovelletaan asianosaisena olevan lapsen henkilökohtaiseen kuulemiseen, tulisi lapsen tiedonsaantioikeutta ehkä arvioida HOL 68 §:n sijaan kokonaan oikeudenkäynnin julkisuudesta hallintotuomioistuimissa annetun lain mukaisesti. Tiedonsaantioikeuden rajoittaminen HOL 68 §:n nojalla ei siten ole aivan yksiselitteistä myöskään muiden asianosaisten kohdalla.

Lastensuojelulaki on erityislakina ensisijainen suhteessa oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annettuun lakiin, joten HOL 68 §:n voimaantulo sinänsä ei vaikuta lapsen LSL 86 §:ssä säänneltyyn oikeuteen tulla henkilökohtaiseksi kuulluksi lastensuojeluasian asianosaisena. Sen sijaan oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetun lain voimaantulo on vaikuttanut keskeisesti lapsen kuulemiseen todistajana. Ennen lain voimaantuloa lapsen kuulemiseen lastensuojeluasian todistajana sovellettiin oikeudenkäymiskaaren säännöksiä¹³⁶, nyt puolestaan kuuleminen tapahtuu HOL 68 §:n nojalla.

¹³⁶ Aer 2014, s. 303.

4 Lapsen tiedonsaantioikeus suhteessa kuulemisessa noudatettavaan menettelyyn

4.1 Terveyttä tai kehitystä vakavasti vaarantavan tiedon kieltä kuulemismenettelyä ohjaavana säännöksenä

Lapsen tiedonsaantioikeuden rajoittamisesta ei vielä lastensuojelulain voimaantullessa vuonna 2007 säädetty erikseen LSL 86 §:ssä. Tuolloin voimassa olleen LSL 86.1 §:n mukaan lasta voitiin kuulla henkilökohtaisesti hallinto-oikeudessa tai korkeimmassa hallinto-oikeudessa, jos lapsi sitä pyysi tai siihen suostui. Alle 12-vuotiasta lasta voitiin kuulla henkilökohtaisesti vain, jos kuuleminen on välttämätöntä asian ratkaisemiseksi ja siitä ei arvioida aiheutuvan lapselle merkittävää haittaa. LSL 86.2 §:n mukaan henkilökohtainen kuuleminen oli mahdollista toteuttaa rajoitetulla kokoonpanolla ja muiden asianosaisten läsnäoloa rajoittamalla, mikäli tuomioistuin harkitsi menettelyn soveliaaksi ja sitä pidettiin tarpeellisenä lapsen suojaamiseksi tai hänen itsenäisen mielipiteensä varmistamiseksi. Tuomioistuinten harkinta kuulemisen järjestämisen edellytyksiä koskien oli kuitenkin vaihtelevaa, mikä johti erilaisiin käytäntöihin tuomioistuinten kesken.¹³⁷

Tuomioistuinten käytäntöjen yhtenäistämiseksi ja tältä osin myös sääntelyn tarkoituksen selkeyttämiseksi lakia muutettiin 1.3.2010 alkaen ensinnäkin siten, että LSL 86 §:n 1.momenttiin lisättiin kieltä antaa lapselle kuulemisen yhteydessä sellaisia tietoja, jotka voisivat vakavasti vaarantaa hänen terveyttään tai kehitystään. Lisäksi ko. pykälän 2 momenttia muutettiin siten, että tuomioistuimen tulee ensisijaisesti toteuttaa lapsen henkilökohtainen kuuleminen siten, että ainoastaan yksi tai useampi tuomioistuimen jäsen ja lapsi ovat läsnä, jos menettely on tarpeen lapsen suojaamiseksi tai hänen itsenäisen mielipiteensä varmistamiseksi. Muutosta koskeneessa hallituksen esityksessä todetaan näiden muutosten osalta seuraavasti:

”Kun lainsäädännön tarkoituksena toisaalta on turvata lapsen kuuleminen häntä koskevassa asiassa ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutuminen, ehdotetaan 1 momentissa säädettäväksi, ettei kuulemisen yhteydessä lapselle saa antaa sellaisia tietoja, jotka voisivat vakavasti vaarantaa hänen terveyttään tai kehitystään. Lisäys olisi tarkoitettu otettavaksi huo-

¹³⁷ HE 225/2009 vp, s. 39–40. Toisissa tuomioistuimissa korostettiin lapsen suojaamisen periaatetta ja noudatettiin käytäntöä, jossa 2 momentin mahdollistama menettely on aina ensisijainen vaihtoehto. Toisissa tuomioistuimissa taas korostettiin oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaatetta, mikä johti 2 momentin mukaisen menettelyn välttämiseen.

mioon pohdittaessa lapsen kuulemisessa noudatettavaa menettelyä. Jos on etukäteen arvioitavissa, ettei edellä mainittujen kaltaisten tietojen välittymistä voida estää yhteisen suullisen käsittelyn aikana, tulee valitun menetelmän osalta noudatettavaksi pykälän 2 momentti.”¹³⁸

Lakimuutoksen myötä nykyinen lastensuojelulaki pyrkiikin asettamaan entistä selvemmin lapsen suojelun periaatteen ensisijaiseksi menettelyn valintaa koskevaksi kriteeriksi. Tämä myös ilmentää terveyttä tai kehitystä vakavasti vaarantavan tiedon kiellon kahdensuuntaista funktiota: kyseessä ei ole pelkästään lapsen tiedonsaantioikeuden sisältöä konkreettisesti määrittävä säännös, vaan sen ohella kielto ohjaa tuomioistuimen harkintaa kuulemismenettelyn valinnassa ja kuulemisen toteuttamisen tavassa. Mikäli lapsen terveyttä tai kehitystä vakavasti vaarantavan tiedon välittymistä yhteisessä suullisessa käsittelyssä ei pystyttäisi estämään, voi tuomioistuin järjestää kuulemisen muiden oikeudenkäynnin osapuolten läsnäoloa rajoittamalla.

4.2 Lähtökohtana lapsen suojeleminen ja itsenäisen mielipiteen varmistaminen tarvittaessa muiden oikeudenkäynnin osapuolten läsnäoloa rajoittamalla

4.2.1 Läsnäolon rajoittamisen tarpeen tunnistaminen ja arviointi tuomioistuimessa

Lapsen henkilökohtainen kuuleminen LSL 86.2 §:n nojalla on ensisijaisesti toteutettava rajaamalla kuulemisessa läsnä olevaa henkilöpiiriä, mikäli menettely on tarpeen lapsen suojaamiseksi tai hänen itsenäisen mielipiteensä varmistamiseksi. Kuulemisen valmistelussa tuomioistuimen tulisi siis pystyä jo ennakolta tunnistamaan ja arvioimaan, millaisia riskejä lapsen kuulemiseen kaikille yhteisessä suullisessa käsittelyssä mahdollisesti liittyy tämän terveyden ja kehityksen kannalta. Johtoa riskien tunnistamiseen saadaan tarkastelemalla LSL 86.1 §:n terveyttä tai kehitystä vakavasti vaarantavan tiedon kiellon sisältöä. Riskit voivat siten liittyä paitsi konkreettisiin käsittelyssä esille nouseviin seikkoihin ja tietoihin, myös siihen, että kuulemisesta kokemuksena muodostuu lapselle haitallinen tai että se olosuhteitaan ei mahdollista lapsen aidon mielipiteen selvittämistä. On tärkeää, että tuomioistuimella on käytössään harkittuja ja asianmukaisia keinoja tunnistaa ja selvittää ennakollisesti kuulemisen mahdollisia, tosiasiallisia haittavaikutuksia.

¹³⁸ HE 225/2009 vp, s. 39.

Lain esitöiden mukaan tuomioistuimen on menettelytapaa koskevassa harkinnassaan ensin näkin selvítettävä lapsen näkemys käytettävästä menettelystä.¹³⁹ Tähän tuomioistuimella on velvollisuus suoraan myös lapsen oikeuksien sopimuksen nojalla: lapsen oikeuksien komitean mukaan kuulemismenetelmä tulee määritellä lapsen yksilöllisistä olosuhteista käsin ja lapsella tulee olla mahdollisuus valita, kuullaanko häntä LOS 12 artiklassa tarkoitetulla tavalla suoraan vai edustajan välityksellä.¹⁴⁰ Lapsen kyky muodostaa näkemyksensä menettelytavasta edellyttää, että tuomioistuin kertoo lapselle kuulemisen tarkoituksesta, toteuttamistavasta sekä toteutusta koskevista vaihtoehdoista.¹⁴¹ Lisäksi arvioinnissa ja tiedustelutavassa on luonnollisesti huomioitava lapsen ikä ja kehitystaso.

Kuulemisen tarkoituksesta, toteutuksesta ja sen eri vaihtoehdoista kertominen edellyttää ennen kaikkea tuomioistuimelta suunnitelmallisuutta lapsen kuulemisen suhteen. Suunnitelmallisuus on lapsen suojelemisen kannalta ehdottoman tärkeää, jotta kuulemisen mahdolliset riskit tiedostetaan jo varhain ja menettelyratkaisut voidaan räätälöidä siten, ettei osallisuudesta koidu tarkoituksensa vastaisesti lapselle kielteisiä vaikutuksia eikä menettelytapa johda kuulemisen epäonnistumiseen.¹⁴² Tämän osalta suunnitelmallisuus merkitsee ja edellyttää yhtäältä sitä, että tuomioistuimella on käytettävissään kuulemisen osalta vaihtoehtoisia menetelmiä, jotta lapsen oikeus esittää näkemyksensä suoraan päätöksentekijöille toteutuisi lapselle sopivalla ja hänen turvalliseksi kokemalla tavalla.

Lapsen mielipiteen merkitys kuulemisen toteuttamistavasta on ollut esillä ratkaisussa KHO 2019:163, joka käsitteli lapsen henkilökohtaista kuulemistuomioistuimessa huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista koskevassa asiassa. KHO:n mukaan hallinto-oikeuden ei olisi tullut tehdä käsittelyratkaisua lapsen kuulemisesta muiden asianosaisten ja avustajan läsnä olematta tiedustelematta tuolloin 13-vuotiaan lapsen mielipidettä hänen kuulemisessaan käytettävästä menettelystä. KHO viittasi tältä osin hallituksen esityksen (HE 225/2009) perusteluihin, joissa edellä kuvatulla tavalla nimenomaisesti todetaan, että tuomioistuimen on selvítettävä lapsen näkemys käytettävästä menettelystä. KHO:n mukaan on sinänsä mahdollista, että lapsen suojaaminen tai hänen itsenäisen mielipiteensä varmistaminen kuulemisessa perustellusti edellyttää, ettei edes lapsen avustaja ole läsnä lasta kuultaessa. Tuomioistuimen tulee tällöin kuitenkin ilmoittaa menettelyn perusteet asianosaisille ja kirjata perustelut myös käsittelyratkaisuunsa. Tässä tapauksessa hallinto-oikeuden käsittelyratkaisusta ei ilmennyt

¹³⁹ HE 225/2009 vp, s. 40.

¹⁴⁰ CRC/C/GC/12, s.9–10, kohta 35 ja 36.

¹⁴¹ de Godzinsky 2015, s. 868.

¹⁴² de Godzinsky 2015, s. 864.

syitä, joiden vuoksi avustaja ei olisi saanut olla läsnä lapsen kuulemisessa. Vaikka hallinto-oikeus olikin menetellyt em. osin virheellisesti, KHO katsoi, ettei päätöstä kuitenkaan tällä perusteella ollut syytä kumota ja palauttaa hallinto-oikeuteen uudelleen käsiteltäväksi. Tätä KHO perusteli sillä, että lapsen mielipide hallinto-oikeudessa oli selvitetty, lapsen kuulemisen pääkohdat oli kuulemisen jälkeen selostettu muille suulliseen käsittelyyn osallistuneille asianosaisille, tallenne kuulemisesta oli toimitettu lapsen avustajalle sekä tämän äidin avustajalle eikä lapsen edun mukaista olisi ollut järjestää uutta suullista käsittelyä hallinto-oikeudessa.

KHO 2019:163 perusteella tuomioistuimen on kiinnitettävä huomiota lapsen mielipiteeseen sekä perusteltava kuulemismenettelyä koskeva ratkaisunsa tuomalla ilmi ne konkreettiset seikat, joiden perusteella tapauksessa on mahdollisesti päädytty muiden osapuolten läsnäolon rajoittamiseen. KHO:n ratkaisun perusteella ei kuitenkaan voida päätellä, millaisia nämä rajoituksia perustelevat tosiasialliset seikat voivat olla. Perusteluissa ei myöskään ole kiinnitetty huomiota LSL 86.1 §:n terveyttä tai kehitystä vakavasti vaarantavan tiedon kielttoon, vaikka hallituksen esityksen mukaan kiellon ensisijaisena tarkoituksena on ohjata menettelyn valintaa. Mielestäni kiellon merkitys olisi tullut nostaa perusteluissa esille, sillä sen sisältö ohjaa olennaisesti lapsen suojelemisessa ja itsenäisen mielipiteen varmistamisessa huomioon otettavia näkökohtia.

On tärkeää välttää sitä, että kuulemismenettelyä koskevassa päätöksenteossa vastuuta säilyttäisiin liikaa lapselle siten, että lapsi itsenäisesti päättäisi siitä, kuinka häntä kuullaan. Lapsen näkemyksien selvittämisen ohella tuomioistuimen on yhtäältä huomioitava tuomioistuinosallisuuden haasteellisuus lapselle ja tunnistettava lapsen iän ja kehitystason vaikutus lapsen kykyyn ja valmiuksiin osallistua tällaiseen hänen elämäänsä syvästi ja pitkäaikaisestikin vaikuttavaan päätöksentekoon.¹⁴³ Se, että lasta informoidaan menettelystä ja annetaan hänelle mahdollisuus vaikuttaa kuulemisessa noudatettavaan menettelyyn ei saa myöskään merkitä sitä, että lapsi jätetään yksin. Tämä vaarantaa paitsi lapsen hyvinvoinnin myös hänen oikeusturvansa toteutumisen.¹⁴⁴

¹⁴³ Toivonen 2017, s. 153. Tähän viittaa myös hallituksen esityksen lausuma, jonka mukaan menettelyvalinnassa tuomioistuimen on ”selvitettävä lapsen näkemys käytettävästä menettelystä ja tehtävä päätöksensä eri lähteistä saatujen tietojen perusteella.” Lapsen näkemyksen ohella tuomioistuimen on siten kiinnitettävä huomioita myös muuhun lastensuojeluasiassa kertyneeseen aineistoon, jotta se pystyisi tekemään kuulemisratkaisun mahdollisimman pitkälle lapsen edun edellyttämällä tavalla. ks. HE 225/2009, s. 40.

¹⁴⁴ Toivonen 2017, s. 153.

Terveyttä tai kehitystä vakavasti vaarantavan tiedon antamista koskeva kielto ohjaa keskeisesti kuulemismenettelyä koskevaa harkintaa. Tuomioistuimen on tiedettävä, mitä em. kiellon alaan kuuluvat tiedot voivat olla. Mikäli tuomioistuin katsoisi, ettei lasta voitaisi tällaisilta tiedoilta yhteisessä suullisessa käsittelyssä suojella, on lasta kuultava rajatulla henkilöpiirillä ja kokoonpanolla. Kiellon nojalla tuomioistuimen on yhtäältä kiinnitettävä huomiota lapsen perhesuhteisiin ja lapsen kykyyn ilmaista oma itsenäinen mielipiteensä muiden asianosaisten läsnä ollessa: suojeluperusteen ohella läsnäolon rajoittamiseen vaikuttavat lapsen itsenäisen mielipiteen varmistamiseen liittyvät seikat. Lapsen omalla näkemyksellä on tässä tärkeä merkitys. Sen ohella tuomioistuimen on kuitenkin tehtävä kokonaisarvio lapsen valmiuksista ja mahdollisesta tuen ja suojelun tarpeesta. Tähän tehtävään tuomioistuimella on käytettävissään ainakin asiassa kertynyt aineisto ja siinä esitetyt lausumat lapsen terveydentilasta. Esimerkiksi avustajan jättämistä käsittelyn ulkopuolelle ei tulisi tehdä yksipuolisesti lapsen oman mielipiteen varmistamisen nimissä ilman, että asiassa on kiinnitetty huomiota avustajan merkitykseen lapselle ja lapsen tarvitsemaan tukeen.

4.2.2 Lapsen kuulemisen taltiointi ja asianosaisten oikeus tutustua kuulemisen sisällöstä laadittuun oikeudenkäyntiaineistoon

Hallinto-oikeuksissa suhteellisen yleisenä tapana lapsen henkilökohtaisen kuulemisen toteuttamisessa vaikuttaisi olleen lapsen kuuleminen suullisessa käsittelyssä, ja usein myös muiden oikeudenkäynnin osapuolten läsnäoloa on rajoitettu lapsen toiveiden mukaisesti.¹⁴⁵ Kun lapsen suojelemiseksi tai itsenäisen mielipiteen varmistamiseksi on välttämätöntä rajoittaa muiden asianosaisten prosessuaalisia oikeuksia, on huolehdittava siitä, että rajoitukset ovat oikeasuhtaisesti ja että oikeuksiin puututaan niin vähän kuin mahdollista.¹⁴⁶ Lastensuojeluasioissa asianmukaiselta prosessilta edellytetään, että siinä pyritään löytämään asianmukainen tasapaino eri intressien välillä ja huolehditaan siitä, että asianosaiset pääsevät osallistumaan sillä tavoin tehokkaasti menettelyyn, että heidän katsotaan riittävällä tavalla saaneen mahdollisuuden intressiensä puolustamiseen asiassa.¹⁴⁷

¹⁴⁵ de Godzinsky 2015, s. 873 ja de Godzinsky 2012, s. 96.

¹⁴⁶ Välttämättömyyden ja oikeasuhtaisuuden vaatimukset seuraavat suoraan perusoikeuksien yleisistä rajoitusedellytyksistä. Asianosaisten oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin on turvattu perustuslailla (PL 21 §), joten tämän oikeuden mahdolliset rajoitukset on toteutettava hyväksyttävällä, perusoikeuksien yleisten rajoitusedellytysten edellyttämällä tavalla.

¹⁴⁷ Asianosaisten keskinäisten intressien tasapainottamista ja päätöksentekomenettelylle lastensuojeluasioissa asetettavia vaatimuksia käydään tarkemmin läpi tämän tutkielman luvussa 4.3.

Edellä todetun perusteella sekä LSL 86.2 §:n pääsäännön mukaan asianosaisille on varattava tilaisuus tutustua lapsen kuulemisen sisällöstä laadittuun tai tallennettuun oikeudenkäyntiaineistoon ja lausua mielipiteensä sen sisällöstä. Näin pyritään tasapainottamaan lapsen suojelun sekä toisaalta muiden asianosaisten prosessuaalisten oikeuksien toteutuminen rinnakkain mahdollisimman täysimääräisesti. Tämä tarkoittaa sitä, että tuomioistuimen on lapsen edun ja suojelun ohella huolehdittava prosessin kontradiktorisuuden toteutumisesta, johon olennaisena osana sisältyy asianosaisten oikeus tutustua siihen aineistoon, jolla pyritään vaikuttamaan asian ratkaisuun.¹⁴⁸ Tämän oikeuden toteutumisen kannalta olennainen merkitys on mielestäni mm. sillä, kuinka lapsen henkilökohtaisessa kuulemisessa saatu tieto välitetään asianosaisille. Kuulemisen toteuttamisen tapa voi nimittäin vaikuttaa siihen, kuinka autenttisenä kuulemisen sisältö asianosaisille välittyy ja miten he voivat sitä kommentoida. Ei ainakaan voida pitää asianmukaisena, että kuulemisen sisältö välittyisi erilaisena päätöksentekijöille ja asianosaisille, tai että kuulemisen sisältö värittyisi tai vääristyisi lasta kuulleen henkilön omilla näkökulmilla. Kuulemisessa noudatettavasta menettelystä on myös tiedotettava asianosaisille hyvissä ajoin ennen varsinaista kuulemistilaisuutta.¹⁴⁹

Lapsen henkilökohtaisen kuulemisen sisältö voidaan joko tallentaa tai siitä voidaan laatia kirjalliset muistiinpanot.¹⁵⁰ Kuulemisen videointi on ollut yksi käytössä oleva tapa hallinto-oikeuksissa kuulemisen sisällön tallentamiseksi ja välittämiseksi muille oikeudenkäynnin osapuolille.¹⁵¹ Kuulemisen tallentamisen etuna on, että siinä kuulemisen sisältö välittyy sekä päätöksentekijöille että asianosaisille samansisältöisenä ja mahdollisimman alkuperäisenä. Toisaalta lapsi saattaa kokea tallentamisen epämukavaksi, mikä saattaa jäykistää kuulemistilannetta ja osaltaan näin vaarantaa kuulemisen onnistumista. Lapselle on syytä kertoa etukäteen taltioinnin tapa.¹⁵² Tallenteisiin liittyvänä riskinä on myös esitetty, että vanhemmat saattavat käyttää tallennetta myöhemmin lapsen edun vastaisesti.¹⁵³

Kuulemisympäristöä on pidetty yhtenä tärkeänä tekijänä lapsen kuulemisen onnistumisen kannalta.¹⁵⁴ Hallinto-oikeuksissa olisikin hyvä olla käytössä lapsen kuulemiseen erikseen

¹⁴⁸ Mäenpää 2019, s. 312.

¹⁴⁹ de Godzinsky 2012, s. 96–97.

¹⁵⁰ Aer 2014, s. 305.

¹⁵¹ de Godzinsky 2015, s. 873.

¹⁵² Aaltonen 2009, s. 274.

¹⁵³ Gottberg 2008, s. 325.

¹⁵⁴ Lapsen oikeuksien komitean mukaan lapsen oikeuksien sopimukseen liittyneiden valtioiden tehtävänä on varmistaa, että lapsen kuuleminen toteutetaan ympäristössä, jonka lapsi kokee turvalliseksi ja jossa hän kokee, että hänen näkemyksiään pidetään tärkeänä. Lapsen oikeus tulla kuulluksi ei toteudu tehokkaasti lapselle pelottavassa ja epäsovivassa ympäristössä. ks. CRC/C/GC/12, s. 7, kohta 23 ja s. 9, kohta 32.

tarkoitettuja ja suunniteltuja tiloja.¹⁵⁵ Lisäksi omat kuulemistilat saattaisivat mahdollistaa esimerkiksi sen, että kuuleminen voitaisiin toteuttaa videoyhteydellä siten, että muut asianosaiset saisivat seurata kuulemista reaaliaikaisesti. Suoran videoyhteyden käyttämistä perustelisi mm. käsittelyn välittömyyden toteuttaminen sekä asianosaisten mahdollisuus seurata lapsen reaktioita ja vastauksia juuri sellaisessa muodossa kuin lapsi ne ilmaisee. Suoran videoyhteyden ongelmaksi voi kuitenkin muodostua tilanne, jossa muut asianosaiset haluaisivat kohdistaa täsmennyksiä tai täydentäviä kysymyksiä lapselle ja pyrkisivät näin toistuvasti keskeyttämään lapsen kuulemisen etenemisen. Tämä luonnollisesti vaarantaa kuulemisen onnistumisen, sillä lapsi voi kokea keskeytykset hämmentäviksi tai esimerkiksi menettää kärsivällisyytensä kuulemisen toteuttamisen suhteen.¹⁵⁶ Videoyhteys on myös ongelmallinen lapsen suojelun periaatteen kannalta siinä mielessä, että lapsen etu saattaa nimenomaisesti vaatia, ettei kaikkea hänen sanomaansa saateta esimerkiksi huoltajien tietoon. Näin ollen kuulemisen toteuttamiseen videoyhteyden välityksellä tulisikin suhtautua pidättyvästi.

Kuulemisen videoinnin sijasta tuomioistuimet voivat kirjallisesti referoida lapsen kuulemisen sisällön muille oikeudenkäynnin osapuolille.¹⁵⁷ Tällä tarkoitetaan esimerkiksi kirjallisten muistiinpanojen tai pöytäkirjan laatimista kuulemisesta. Kuulemisesta laadittujen referaattien ongelmana on, että muistiinpanojen laatijan omat näkemykset saattavat vaikuttaa muistiinpanoissa esitettyjen asioiden sisältöön: laatija saattaa jättää jotain pois tai esittää asioita “omalla äänellään”.¹⁵⁸ Asianosaisten oikeuksien kannalta olisi perustelluinta, että kirjallinen dokumentointi tapahtuisi tarkan pöytäkirjanpidon kautta.

¹⁵⁵ de Godzinsky 2015, s. 873.

¹⁵⁶ Osallisuuden tulee onnistuakseen olla luonnollista ja jatkuvaa vuorovaikutusta lapsen ja lasta kuulevan välillä. Ulkopuoliset häiriötekijät ja keskeytykset tulisi kuulemisen yhteydessä minimoida. Toivonen – Pollari 2018, s. 76 ja 84.

¹⁵⁷ de Godzinsky 2015, s. 873.

¹⁵⁸ Ks. de Godzinsky 2012, s. 97.

4.3 Tiedonsaantioikeuden rajoittaminen lapsen suojaamiseksi tai hänen muun erityäin tärkeän etunsa turvaamiseksi

4.3.1 Perheyhteyden periaate LSL 86 §:n kontekstissa

Lapsen menettelyllisten oikeuksien ja oikeusturvan toteutumiseen on kiinnitettävä erityistä huomiota lastensuojelussa. Lasta on suojeltava ja lapsen osallisuutta tuettava lapselle turvalisella tavalla, samanaikaisesti kuitenkin osallisuuden erityinen merkitys lapselle huomioon ottaen.

LSL 86 §:n sääntelyn pyrkimyksenä on sovittaa yhteen sekä lapsen suojeleminen että korostunut osallisuuden ja oikeussuojan tarve. Lapsen oikeus osallisuuteen ja erityiseen suojelemaan ovat säännöksessä samanaikaisesti niin vahvoja, että ne voivat viime kädessä rajoittaa muiden asianosaisten prosessuaalisia oikeuksia, jopa siinä määrin, että asianosaisilta evätään oikeus saada tietoa lapsen kuulemisen sisällöstä. On kuitenkin huomattava, että kuuleminen on osa menettelyä, jonka lopputuloksena syntyvällä päätöksellä puututaan voimakkaastikin paitsi lapsen, myös hänen perheenjäsentensä oikeuksiin, erityisesti perus- ja ihmisoikeutena suojattuun perhe-elämään. Asianosaisten läsnäolon ja tiedonsaantioikeuden rajoitusten arviointia ei ole asianmukaista tehdä pelkästään lapsen oikeudet ja intressit huomioiden, vaan yhtäältä myös muiden asianosaisten oikeudet ja oikeussuojan tarve asiassa on huomioitava. Lapsen edun ensisijaisuus ei saa johtaa muiden asianosaisten oikeuksien perusteettomaan rajoittamiseen.

Perheyhteyden periaate ja perhe-elämän suojan kunnioittaminen ovat lastensuojelun periaatteiden, toimenpiteiden ja menettelyiden keskiössä. Lastensuojelulain lähtökohtana on, että lapsen vanhemmillä ja muilla huoltajilla on ensisijainen vastuu lapsen hyvinvoinnista (LSL 2.1 §), ja viranomaisten ensisijaisena tehtävä on vanhempien ja huoltajien tukeminen heidän kasvatustehtävässään (LSL 2.2 §). Huoltajien kasvatusautonomia sekä perhe-elämän yksityisyys nauttivat vahvaa perus- ja ihmisoikeussuojaa.¹⁵⁹

Lapsen oikeuksien sopimuksessa turvataan nimenomaisesti lapsen oikeus yksityisyyteen, perheeseen, kotiin tai kirjeenvaihtoon (LOS 16 artikla). Lisäksi sopimuksessa edellytetään sopimusvaltioiden pyrkivän parhaansa mukaan takaamaan sen periaatteen tunnustamisen, että vanhemmillä tai tapauksesta riippuen laillisilla huoltajilla ja holhoojilla on ensisijainen

¹⁵⁹ Perhe-elämän suoja on turvattu paitsi Euroopan ihmisoikeussopimuksessa (EIS 8), myös perustuslaissa (PL 10 §) sekä lapsen oikeuksien sopimuksessa (LOS 16 artikla). Ks. Hakalehto 2018, s. 74.

vastuu lapsen kasvatuksesta ja kehityksestä (LOS 18 artikla). Lasta ei tule erottaa vanhemmistaan heidän tahtonsa vastaisesti paitsi, kun toimivaltaiset viranomaiset, joiden päätökset voidaan saattaa tuomioistuimen tutkittaviksi, toteavat soveltuvien lakien ja menettelytapojen mukaisesti sen olevan lapsen edun mukaista: tällaisissa tilanteissa kaikille asianosaisille on annettava mahdollisuus osallistua asian käsittelyyn ja tuoda siinä julki näkökantansa (LOS 9 artikla kohdat 1 ja 2).

Perhe-elämään puuttuvien lastensuojelun toimenpiteiden on EIS 8 artiklan mukaan perustuttava lakiin. Lisäksi edellytetään, että puuttuminen on välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa artiklassa tarkemmin lueteltujen intressien ja oikeuksien suojaamiseksi. Viranomaisilla on harkinnassaan tiettyä liikkumavaraa sen suhteen, mitä EIS 8 artiklassa tarkoitulla tavalla voidaan pitää välttämättömänä. Tästä liikkuma-/harkintavarasta käytetään nimitystä valtion harkintamarginaali (*margin of appreciation*).¹⁶⁰ Välttämättömyyttä on kuitenkin perusteltava riittävin ja relevantein syin.¹⁶¹ Harkintavara riippuu olennaisesti myös kulloisestakin asiasta ja kysymyksessä olevien etujen vakavuudesta. EIT on katsonut, että huostaanoton välttämättömyyden arvioinnissa harkintavara on laajempi, kuin esimerkiksi huostaanottomenettelyn arvioinnin kohdalla, joka on alistettava tarkempaan tarkasteluun.¹⁶²

Arvioitaessa puuttumisen välttämättömyyttä EIT on myös todennut, että lapsen edulla on tapauksissa olennainen merkitys. Ristiriitatilanteissa lapsen oikeus voi olla vanhemman oikeutta vastassa.¹⁶³ Viranomaisen tulee ensisijaisesti pyrkiä oikeudenmukaisen tasapainon löytämiseen lapsen ja vanhempien etujen välillä. Lapsen etu on kuitenkin ristiriitatilanteissa ensisijainen: viime kädessä lapsen etu voi olla painavampi kuin vanhemman etu.¹⁶⁴

Menettelyllisillä oikeussuojatakeilla on EIT:n mukaan olennainen merkitys arvioitaessa sitä, voidaanko lastensuojelutoimenpiteitä pitää oikeutettuina ja harkintamarginaalin rajoissa

¹⁶⁰ Harkintamarginaalin tarkoituksena on säilyttää sellaisten oikeuksien määrittelyvalta kansallisilla lainsäätäjillä, joiden aineellisesta sisällöstä ei vallitse jäsenvaltioiden kesken yksimielisyyttä. Ks. Nieminen 2013, s. 132. Esimerkiksi käsitykset siitä, milloin viranomaiset voivat puuttua lasten hoitamiseen, vaihtelevat eri sopimusvaltioissa. Tämä johtuu mm. erilaisista viranomaisten puuttumiseen ja perheen asemaan liittyvistä perinteistä. Ks. Tuori – Kotkas 2016, s. 639.

¹⁶¹ ks. esim. Moser v. Itävalta, kohta 64, Strand Lobben v. Norja, kohdat 203–204.

¹⁶² Tuori – Kotkas 2016, s. 639–640.

¹⁶³ Lapsen aseman kehitys vanhempainvallan alaisesta objektista itsenäiseksi oikeussubjektiksi on Gottbergin esittämällä tavalla merkinnyt myös tietynlaista julkisen vallan ja yksityisen rajan uusjakoa. Julkinen valta määrittää aiempaa tehokkaammin perhe-elämän perusperiaatteita. Perheenjäsenten ihmissuhteiden loukkaamattomuus on edelleen voimakkaan suojan kohteena - uutta kerrostumaa sitä vastoin edustaa se, että perheenjäsenten välisissä ristiriitatilanteissa entistä useammin on oikeus oikeutta vastassa. Gottberg 2006, s.1225–1227.

¹⁶⁴ Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 764. Uusimmassa oikeuskäytännössään EIT linjannut näin esim. tapauksessa Strand Lobben v. Norja, kohta 206.

välttämättöminä perhe-elämän suojan näkökulmasta.¹⁶⁵ Vaikka EIS 8 artiklan sanamuoto ei asetakaan perhe-elämän suojaan kajoaville menettelyille prosessuaalisia vaatimuksia, on EIT katsonut, että päätöksentekomenettely on EIS 8 artiklan nojalla oltava oikeudenmukaista ja sellaista, että artiklan suojaamat intressit otetaan asianmukaisesti huomioon.¹⁶⁶ LSL 86 §:n tarkastelussa merkityksellisiä ovat juuri nämä EIS 8 artiklan sisältämät ”hiljaiset prosessuaaliset vaatimukset”.¹⁶⁷ Menettelyllisten vaatimusten laiminlyönti sekä vanhemman etujen ja näkemysten huomioimisen asiaton sivuuttaminen voivat merkitä EIS 8 artiklan rikkomista. Toisaalta tiedonsaannin epääminen vanhemmilta tuomioistuimessa on keskeinen myös EIS 6 (1) ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin näkökulmasta. Se, että vanhempia on estetty tutustumasta esimerkiksi sosiaaliviranomaisten tuomioistuimelle toimittamiin asiakirjoihin on EIT:n oikeuskäytännössä tullut arvioitavaksi *equality of arms* -periaatteen näkökulmasta.¹⁶⁸

4.3.2 Perhe-elämän suojan ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin menettelylle asettamista vaatimuksista

Perhe-elämään puuttumiselle tulee olla oikeusperusta kansallisessa lainsäädännössä, minkä ohella tällaisen lainsäädännön on täytettävä tietyt laatuvaatimukset. Tärkein vaatimus on, että laki tarjoaa riittävän suojan viranomaisten taholta tulevaa mielivaltaista puuttumista vastaan.¹⁶⁹ Laatuvaatimukseen kuuluu yhtäältä myös riittävien prosessuaalisten takeiden turvaaminen.¹⁷⁰ Menettelyllisten takeiden turvaaminen on tärkeää myös arvioitaessa sitä, voidaanko viranomaisen toimenpiteitä pitää EIS 8 (2) artiklan nojalla välttämättöminä ja onko toimenpiteitä tältä osin perusteltu riittävin ja relevantein syin.

¹⁶⁵ Pellonpää ym. s. 813–814.

¹⁶⁶ M. ja M. v. Kroatia, kohta 180.

¹⁶⁷ EIT käyttänyt käsitettä ”implicit procedural requirements”. ks. Moser v. Itävalta, kohta 67.

¹⁶⁸ Moser v. Itävalta, kohdat 85–88.

¹⁶⁹ Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 759. Lain tarjoaman suojan kannalta olennaista on, että laki on ennustettava ja riittävän täsmällinen mm. puuttumisen edellytysten suhteen.

¹⁷⁰ Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 759–760. Tekstissä viitataan tapaukseen Olsson v. Ruotsi (1988), jossa viranomaisen päätöksen lainmukaisuutta arvioitaessa todetaan, että Ruotsin lainsäädäntö sallii viranomaisen puuttumisen tilanteissa, joissa lapsen terveys tai kehitys ovat vaarassa tai vaarantumassa, ilman, että vaarasta edellyttäisiin konkreettista näyttöä (without requiring proof of actual harm). Tältä osin sääntely on siis melko yleispiirteinen. Toisaalta EIT katsoi, että lapsen huostaanoton kaltaisissa tapauksissa tilanteet ovat yleensä niin vaihtelevia, että niistä tuskin pystyttäisiin tyhjentävästi säättämään laissa. Väljyyttä pidettiin hyväksyttävänä muun ohella sillä perusteella, että lain nojalla on mahdollista hakea muutosta ja saattaa päätöksenteon lainmukaisuus tuomioistuinten käsiteltäväksi. ks. Olsson v. Ruotsi, kohta 62.

Huostaanottotapauksissa EIS 8 artikla on edellyttänyt menettelyltä mm. sitä, että vanhemmat on otettu riittävästi päätöksentekomenettelyyn mukaan, tai ainakin että heille on annettu mahdollisuus osallistua aktiivisesti päätöksentekoon.¹⁷¹ Vanhemman jääminen päätöksenteon ulkopuolelle voi nimittäin johtua myös vanhemmasta itsestään johtuvista syistä, esim. siitä, että vanhempi on itse pakoillut oikeusprosessia.¹⁷²

Oleellinen osallistumisen takaava edellytys on, että henkilöllä on mahdollisuus ilmaista näkemyksensä asiassa ennen päätöksen tekemistä ja saada tietoa asiaan liittyvistä seikoista. Vanhemmilla tulee lähtökohtaisesti olla pääsy ratkaisun perusteena olevaan, lasta koskevaan asiakirja-aineistoon. Tapauksessa *McMichael v. Yhdistynyt kuningaskunta* (1995) EIS 8 artiklaa katsottiin rikotun, sillä huostaanotetun lapsen vanhemmille ei annettu tilaisuutta tutustua lasta koskeviin asiakirjoihin, vaan sosiaaliviranomaisessa (ns. children's hearing- käsittelyssä) heille oli ainoastaan selostettu asiakirjojen sisältöä puheenjohtajan toimesta. Asiakirjoja ei myöskään annettu vanhemmalle valitustuomioistuimessa (Sheriff Court). Vastavasti tapauksessa *Kosmopoulou v. Kreikka* (2004) EIT totesi perhe-elämän suojan ja vanhemman oikeuksien kannalta olevan erittäin tärkeää, että vanhempi sai käyttöönsä kaikki asiaan kuuluvat tiedot, jotka olivat myös kansallisen tuomioistuimen käytettävissä.¹⁷³

Ehdotonta oikeutta saada tietoonsa esim. lapsen lausumia vanhemmalla ei kuitenkaan ole, vaan niiden luovuttamisesta voidaan kieltäytyä, mikäli paljastamisesta aiheutuisi lapselle vaaraa. Näin EIT on linjannut mm. tapauksessa *K. A. v. Suomi* (2003), jossa oli kysymys mm. siitä, miltä osin vanhemmilla oli oikeus saada tietoa heitä vastaan esitettyjen hyväksikäyttöä koskevien väitteiden laajuudesta ja laadusta, jotka oli esitetty lapsen (tai muun henkilön) toimesta.¹⁷⁴ Tapauksessa *T.P. & K.M. v. Yhdistynyt kuningaskunta* (2001) oli puolestaan kyse vanhemman oikeudesta saada nähtäväkseen lapsen kuulemisesta laadittu video, jossa lastenpsykiatri haastatteli lasta häneen kohdistuneen hyväksikäyttöepäilyn johdosta. Myös tässä EIT myönsi, että lapsen lausuntojen paljastaminen saattoi joissain tapauksissa asettaa lapsen vaaraan. Näin ollen vanhemmalla ei ole absoluuttista oikeutta saada nähtäväkseen esim. lääketieteen ammattilaisten toteuttamia lapsen haastatteluja. Kuitenkin haas-

¹⁷¹ Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 766.

¹⁷² Asiassa *Harder-Herken v. Saksa* väitteitä EIS 6(1) ja EIS 8 artiklan rikkomuksista pidettiin ilmeisen perusteettomina, sillä vanhemman jääminen päätöksenteon ulkopuolelle ylioikeuskäsittelyssä johtui siitä, että hän itse oli vältellyt prosessia ylioikeudessa. Valitus jätettiin tutkimatta.

¹⁷³ *Kosmopoulou v. Kreikka*, kohta 49.

¹⁷⁴ *K. A. v. Suomi*, kohta 105.

tattelun sisällön mahdollinen olennainen merkitys tapauksen ratkaisemisen kannalta edellyttää, että päätöstä tietojen antamatta jättämisestä harkitaan huolellisesti. EIS 8 artiklaa katsottiin rikotun, sillä viranomaisen olisi tullut viipymättä saattaa tuomioistuimen ratkaistavaksi kysymys videon antamisesta vanhempien nähtäväksi.¹⁷⁵

Asianosaisen tiedonsaantioikeutta perustelevat paitsi perhe-elämän suojaan liittyvät näkökohdat, myös olennaisesti oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin prosessille asettamat vaatimukset. EIS 8 artikla sekä EIS 6 (1) voivat olla sillä tavoin päällekkäistä, että jos tapauksessa katsotaan EIS 8 artiklan mukaisia prosessuaalisia vaatimuksia noudatetun, ei EIT ole pitänyt enää tarpeellisena tutkia menettelyn oikeudenmukaisuutta EIS 6 (1) näkökulmasta. Esimerkiksi asiassa *M.N. v. Suomi* (2007) antamassaan päätöksessä EIT katsoi, ettei mikään tapauksessa osoittanut, ettei vanhempaa olisi otettu mukaan päätöksentekomenettelyyn siinä määrin kuin mitä voitiin pitää riittävänä hänen intressiensä suojaamisen kannalta EIS 8 artiklan nojalla. Näin ollen myöskään ei myöskään voitu katsoa, että valittajan oikeutta tulla kuulluksi EIS 6 (1) artiklan nojalla olisi loukattu. Valitus jätettiin siten tutkimatta. Toisaalta tapauksessa *R. v. Suomi* (2006) EIT katsoi, ettei EIS 6 (1) artiklan rikkomista ollut tarpeen tutkia sen perusteella mitä EIT oli jo asiassa kuulemisen osalta esittänyt todetessaan EIS 8 artiklaa rikotun.¹⁷⁶

Kuten jo luvussa 2.3 esitettiin, on kiinnitettävä huomiota artiklojen suojan sisältöön ja niillä turvattuihin erityyppisiin intresseihin. Asianosaisen kuulemisella voi olla erilaisia painotuksia EIS 8 artiklassa ja EIS 6 (1) artiklassa, joskin kuuleminen osana oikeudenmukaista lastensuojeluprosessia istuu sinällään kummankin artiklan soveltamisalaan. Jos valittaja on väittänyt puutteellisen kuulemisen loukanneen sekä EIS 8 että EIS 6 (1) artiklaa, on EIT voinut ensin tutkia kuulemisvelvoitetta EIS 8 artiklan kontekstissa ja sen nojalla katsoa, ettei EIS 6 (1) artiklan rikkomista ole tarpeen erikseen tutkia. Sen sijaan jos asiassa on väitetty rikotun kuulemisen ohella esimerkiksi tuomioistuimeen pääsyä koskevaa oikeutta (access to court), ei tätä voida tutkia yksinomaan EIS 8 artiklan nojalla.

¹⁷⁵ T.P. & K.M. v. Yhdistynyt kuningaskunta, kohta 80–83.

¹⁷⁶ R. v. Suomi, kohta 108.

4.3.3 Asianosaisjulkisuuden rajoittaminen LSL 86.2 §:n nojalla

LSL 86.2 §:ssä säädetään melko yksioikoisesti, että asianosaisen tiedonsaantioikeutta voidaan rajoittaa, mikäli se on tarpeen lapsen suojaamiseksi tai hänen muun erittäin tärkeän etunsa turvaamiseksi. Säännös ei sisällä velvoitetta esimerkiksi oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaatteiden huomioon ottamisesta tiedonsaantioikeutta koskevassa harkinnassa, vaikka näillä, kuten myös EIS 8 artiklan asettamilla prosessuaalisilla vaatimuksilla, on edellä esitetyllä tavalla olennainen merkitys oikeudenmukaisen lastensuojeluprosessin ja asianosaisten prosessuaalisten oikeuksien kannalta.

Syy siihen, miksi LSL 86 §:ssä ei lausuta tarkemmin asianosaisten tiedonsaantioikeuden rajoittamisesta, voidaan katsoa löytyvän säännöksen valmisteluprosessista. *Kaarlo Tuori* ja *Toomas Kotkas* ovat nostaneet esille kiinnostavan yksityiskohdan LSL 86 §:n ja asianosaisjulkisuuden rajoittamisen sääntelyn taustasta.¹⁷⁷ Alun perin säännöstä valmisteltaessa ei nimittäin tätä koskeneessa hallituksen esityksessä esitetty, että LSL 86 §:ssä tulisi säätää asianosaisten tiedonsaantioikeuden rajoittamisesta. Säännöksen yhteydessä esitettiin ainoastaan, että asianosaisten läsnäoloa voidaan tarpeen vaatiessa rajoittaa, ja että tällöin asianosaisille ” - - tulisi varata oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaatteiden mukaisesti mahdollisuus tuoda omat näkemyksensä esille lapsen kuulemisen kautta tuomioistuimen hankkimasta oikeudenkäyntiaineistosta.” Tässä yhteydessä säännöksen perusteluissa viitataan myös samaan aikaan valmisteilla olleeseen oikeudenkäynnin julkisuudesta hallintotuomioistuimissa annettuun lakiin ja todetaan, että asianosaisen tiedonsaantioikeudesta oikeudenkäynnissä olisi tarkoitus säätää kyseisessä laissa.¹⁷⁸ Sosiaali- ja terveystieteiden valtiokunta katsoi kuitenkin hallituksen esitystä koskeneessa mietinnössään, että pykälässä tulisi säätää tuomioistuimen mahdollisuudesta rajoittaa asianosaisten tiedonsaantioikeutta lapsen edun niin vaatiessa.¹⁷⁹ Näin 86 §:ssä päädyttiin myös säätämään tiedonsaantioikeuden rajoittamisesta. *Tuorin* ja *Kotkaksen* mukaan vaikuttaisi siltä, ettei valiokunta kiinnittänyt huomiota hallituksen esitykseen sisältyneeseen huomioon oikeudenkäynnin julkisuudesta hallintotuomioistuimissa annetun lain valmistelusta.¹⁸⁰

¹⁷⁷ Tuori – Kotkas 2016, s. 753–754.

¹⁷⁸ HE 252/2006 vp, s. 200.

¹⁷⁹ StVM 59/2006 vp, s. 13.

¹⁸⁰ Tuori – Kotkas 2016, s. 754 alaviite (nro 15).

Edellä esitetyn perusteella tuleekin asianosaisjulkisuuden rajoittamiseen *Tuorin ja Kotkaksen* mukaan soveltaa LSL 86.2 § sijasta HTuomJulkL 9.3 §:a. Itse kuitenkin näkisin HTuomJulkL 9.3 §:n ensisijaisena, mutta en täysin LSL 86.2 §:ää poissulkevansa säännöksenä. Perustelen tätä samankaltaisista näkökohdista kuin mitä edellä luvussa 3.3.1 esitin.

Laki oikeudenkäynnin julkisuudesta hallintotuomioistuimissa on lastensuojelulakiin nähden ensisijainen, ja asianosaisjulkisuuden rajoitukset oikeudenkäynnin julkisuudesta hallintotuomioistuimissa annetussa laissa on säädetty oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimuksia silmällä pitäen. Siksi on tärkeää, että asianosaisjulkisuuden rajoituksia arvioidaan ensisijaisesti kyseisen lain sääntelyn mukaisesti. LSL 86 § on kuitenkin siinä mielessä erityinen säännös, että siinä otetaan huomioon lapsen oikeudet ja lapsen asema lastensuojeluasian hallinto-oikeuskäsittelyssä. LSL 86 §:n perustetta rajoittaa asianosaisjulkisuutta ”lapsen suojelemiseksi tai hänen muun erittäin tärkeän etunsa turvaamiseksi” on mielestäni tulkittava samansisältöisesti kuin HTuomJulkL 9.3 §:ssä tarkoitettua lapsen etua asianosaisjulkisuuden rajoitusperusteena. Siten LSL 86 § ei muuta asianosaisen tiedonsaantioikeuden sisältöä siitä, mikä se HTuomJulkL 9.3 §:n nojalla tulkittuna olisi. LSL 86.2 §:n relevanssi on kuitenkin siinä, että se ottaa huomioon lastensuojeluasioiden erityispiirteet lapsen oikeusaseman näkökulmasta ja ohjaa sitä kautta lapsen osallisuuden ja suojelun punnintaa kuulemista koskevan menettelyn valinnassa. Lapsen osallisuuden mahdollisimman täysimääräiseksi toteuttamiseksi lapselle on taattava mahdollisuus tulla henkilökohtaiseksi kuulluksi, ja viime kädessä lapsen oikeusturvatarpeen ja suojelun toteuttaminen edellyttävät, ettei lapsen kuulemisesta saatua tietoa kaikilta osin anneta muille asianosaisille. Jos tämä katsotaan tarpeelliseksi, on rajoittamista kuitenkin arvioitava HTuomJulkL 9.3 §:n mukaisella tavalla.

Kuten aiemmin tutkielmassa on esitetty, lapsen etu tulee määritellä kussakin tapauksessa erikseen lapsen oikeuksien ja intressien näkökulmasta. Jotta asianosaisjulkisuuden rajoittaminen voisi tulla lapsen edun nojalla kyseeseen, on rajoittamista pidettävä välttämättömänä. Tiedon antamisella tulee olla konkreettista, vakavaa haittaa tai olennaista vahinkoa lapsen edun kannalta. Kyse olisi siten etupäässä henkeen tai terveyteen kohdistuvasta uhasta. Lapsen etu menee vanhempien etujen ohitse siten, etteivät vanhemmat voi vaatia sellaisia toimenpiteitä, jotka olisivat vastoin lapsen terveyttä tai kehitystä.¹⁸¹

¹⁸¹ Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 764.

5 Johtopäätökset

Lapsen osallisuus oikeus LOS 12 artiklassa ei ole pelkästään yksittäinen, muodollinen menettelyoikeus. Lapsen osallisuus on osa lapsen edun mukaista päätöksentekoa, johon kaikissa lasta koskevissa asioissa ja menettelyissä tulee ensisijaisesti pyrkiä. Tuomioistuimen tulee antaa lapselle mahdollisuus näkemystensä ilmaisuun sekä ottaa nämä näkemykset myös tosiasiallisesti huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisella tavalla. LSL 86 §:ssä kaikenikäisille lapsille tulisi olla mahdollisuus näkemystensä ilmaisuun hallintotuomioistuimen menettelyssä yhdenvertaisista lähtökohdista, ja kaikenikäisillä lapsilla tulisi olla oikeus saada yksilölliset tarpeensa ja valmiutensa huomioon otetuksi kuulemisen tapaa ja toteuttamista harkittaessa.

Lapsen tiedonsaantioikeus määrittää olennaisesti lapsen osallisuuden ja häntä koskevan päätöksenteon toteutumista lapsen edun mukaisella tavalla. Lapsen tulee saada riittävästi tietoa, jotta hän kykenisi asiassa aidon oman näkemyksensä muodostamaan. Tällöin lapsen näkemyksille on myös mahdollista antaa riittävästi painoarvoa ja ne voidaan ottaa tosiasiallisesti huomioon päätöksenteossa lapsen oikeuksien sopimuksen edellyttämällä tavalla. Lapsen erityisten oikeuksien ohella kuulemista ja tiedonsaantioikeutta turvaavat myös PL 21 §:n oikeusturvaperusoikeus sekä EIS 6 (1) artiklan mukainen oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Lapsen oikeutta kontradiktoriaaliseen prosessiin on toteuttava lapsen erityisten oikeuksien mukaisesti ja niiden asettamista lähtökohdista. Erityisesti yli 12-vuotiailla lapsilla heidän erityiset oikeusturvavaatimuksensa korostuvat, sillä tämän ikäisillä lapsilla on mahdollisuus käyttää itsenäistä puhevaltaa huoltajansa ohella lastensuojeluasiassaan. Myös lapsen oikeus nauttia perhe-elämäänsä kohdistuvaa kunnioitusta edellyttää, että lapselle turvataan riittävät mahdollisuudet osallistua päätöksentekomenettelyyn.

Lapsen tiedonsaantioikeus ei lähtökohtaisesti edellytä, että lapselle olisi annettava kaikki asiaa koskevat tiedot. Lapsen kehityksen ja hyvinvoinnin suojelemiseksi on tärkeää, että lapselle annetaan tietoja hänen ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla. Tämän vuoksi LSL 86.1 §:ssä kielletään sellaisten tietojen antaminen lapselle, jotka voisivat vakavasti vaarantaa tämän terveyttä tai kehitystä. Se, milloin tieto voi olla lapselle haitallista, riippuu paitsi lapsen iästä, myös lapsen yksilöllisestä kehitystasosta sekä muista subjektiivisista tekijöistä. Lapsen suojeeluun liittyviä tekijöitä on kuitenkin pystyttävä tuomaan lapsen tiedonsaantioikeutta koskevassa harkinnassa konkreettisesti ilmi. Epävarmuutta tiedonsaantioikeuden toteuttamisesta ei näin ollen voida ratkaista siten, että ikään kuin varmuuden vuoksi rajataan

tiedonsaantioikeutta voimakkaastikin ja enemmän kuin olisi tarpeen. Osallisuuden merkitys lapselle on yhtäältä tunnustettava ja tiedostettava.

Määriteltäessä lapsen tiedonsaantioikeuden alaa LSL 86.1 §:n nojalla on huomioitava myös lapsen tiedonsaantioikeutta ja asianosaisjulkisuutta koskeva lastensuojelulain ulkopuolinen sääntely. Erityisesti itsenäistä puhevaltaa käyttävien yli 12-vuotiaiden lasten osalta tiedonsaantioikeuden merkitys korostuu paitsi osana heidän erityisiä osallisuus oikeuksiaan, myös heille asianosaisena kuuluvana menettelyllisenä oikeutena hallintolainkäytön yleisten periaatteiden ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin mukaisesti.

Lapsen etu asianosaisjulkisuuden rajoitusperusteena oikeudenkäynnin julkisuudesta hallintotuomioistuimissa annetussa laissa saa niin ikään keskeisen sisältönsä lapsen oikeuksien sopimuksesta. Toisaalta asianosaisjulkisuuden rajoitusten katsotaan kyseisen lain kontekstissa voivan perustua lähinnä ehdottoman välttämättömiin syihin. Saattaa olla, että lapsen etu HTuomJulkL 9.3 §:n perusteella asettaa kynnyksen lapsen tiedonsaantioikeuden rajoittamiselle jopa ehkä liian korkeaksikin. Lapsen tiedonsaantioikeuden rajoittaminen saattaa olla näet perusteltua silloinkin, kun tiedot eivät olisi asettamasta lasta välittömään vaaraan. Siksi lapsen asianosaisjulkisuuden toteuttamisessa on mielestäni huomioitava sekä HTuomJulkL 9.3 §:n että LSL 86.1 §:n sääntely yhdessä. Säännösten keskinäisen suhteen selkeyttämiseksi sekä lapsen asianosaisjulkisuuden toteuttamisen yhdenmukaistamiseksi olisi mielestäni tarpeen säätää oikeudenkäynnin julkisuudesta hallintotuomioistuimissa annetussa laissa tarkemmin ja erikseen lapsiasianosaisen tiedonsaantioikeuden rajoittamisesta. Samalla olisi syytä sisällyttää LSL 86 §:ään viittaus oikeudenkäynnin julkisuudesta hallintotuomioistuimissa annettuun lakiin sekä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin menettelylle asetettiin vaatimuksiin. Viimeksi mainittu olisi tärkeää myös muiden asianosaisten oikeuksien kannalta.

Huostaanoton tuomioistuinkäsittelyssä lapsen tiedonsaantioikeutta määrittää lisäksi lasten oikeuksien käyttöä koskeva eurooppalainen yleissopimus. Yleissopimuksen kuulemista ja tiedonsaantioikeutta koskeva sääntely vastaa nähdäkseni pitkälti lapsen oikeuksien sopimukseen sisältyviä näkökulmia. Sopimuksen 3 artiklan a-kohdan suomenkielinen käännös antaa kuitenkin virheellisen kuvan siitä, kuinka laajasti lapsen tiedonsaantioikeutta tulisi prosessissa toteuttaa. Lapsen tiedonsaantioikeus ei nimittäin edellytä, että lapselle on annettava kaikki asiaan liittyvät tiedot. Sen sijaan sopimustekstin englanninkielinen ilmaus *all relevant*

information kuvastaa oikeammin sitä lapsen oikeuksien sopimuksessa tunnustettua lähtökohtaa, jonka nojalla lapsen tulee saada riittävästi tietoa päätöksenteon perusteena olevista seikoista.

LSL 86 §:n nojalla on huolehdittava siitä, että lapsi saa riittävästi tietoa sekä päätöksenteon perusteena olevista asioista että kuulemisen ja tuomioistuinmenettelyn kulusta. Lapsen tulee saada itse määritellä se, osallistuuko hän asiansa käsittelyyn ja missä määrin. Lapsen kanssa työskentelevillä aikuisilla on erityisen tärkeä rooli, sillä heidän tehtävänä on informoida lasta riittävästi häntä koskevien menettelyiden kulusta, niiden vaikutuksista ja mahdollisista käytettävissä olevista vaihtoehdoista. Yhtäältä on varmistuttava siitä, ettei lapsen osallisuus koidu missään tilanteissa vaaraksi lapsen terveydelle tai kehitykselle. Lapselle sopimattomat ja puutteelliset menettelyt eivät saa vaarantaa lastensuojelun perustavanlaatuaista tarkoitusta, lapsen oikeutta erityiseen suojeluun.

LSL 86.1 §:n terveyttä tai kehitystä vakavasti vaarantavan tiedon kieltö ei siten pelkästään määritä lapsen tiedonsaantioikeuden sisältöä, vaan myös kuulemisessa noudatettavaa menettelyä. Mikäli LSL 86.1 §:n tarkoitettujen tietojen päätyminen lapsen tietoon ei voitaisi estää kaikille asianosaisille yhteisessä suullisessa käsittelyssä, on tuomioistuimen syytä toteuttaa lapsen kuuleminen rajatulla henkilöpiirillä. Lapsen suojelulla sekä osallisuus oikeudella on LSL 86 §:ssä korostunut merkitys siten, että lapsen henkilökohtaisen kuulemisen toteuttamiseksi muiden asianosaisten oikeudet saattavat joutua väistymään. LSL 86.2 §:n nojalla asianosaisten läsnäolon rajoittaminen on ensisijainen vaihtoehto, millä lapsen suojelemista ja itsenäisen mielipiteen varmistamista pyritään turvaamaan. Asianosaisilla tulee kuitenkin lähtökohtaisesti olla oikeus tutustua lapsen kuulemisen sisällöstä laadittuun aineistoon. Tällöin on luonnollisesti kiinnitettävä huomiota riittävästi kuulemisen toteuttamisen tapaan ja siihen, että tieto välittyy asianosaisille lähtökohtaisesti mahdollisimman autenttisessa muodossaan. Lapsen suojeluun liittyvät näkökohdat voivat kuitenkin tietyiltä osin ohjata myös kuulemisen sisällön taltioinnin tapaa. Kirjallista dokumentointia voitaneen pitää lapsen kannalta usein turvallisimpana tapana, joskin tällöin on kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, että kuulemisen sisältö välittyy mahdollisimman täydellisenä eikä esimerkiksi lasta kuulleen henkilön omat näkemykset pääse vaikuttamaan kirjaamisen lopputulokseen.

LSL 86.2 §:n mukaan lapsen suojelemiseksi voi viime kädessä olla tarpeen rajoittaa muiden asianosaisten oikeutta tutustua lapsen kuulemisesta laadittuun aineistoon. Tässäkin asianosaisten oikeuksien rajoittamista perustellaan lapsen oikeuksien näkökulmasta, joskin lapsen

oikeuksien lisäksi olisi tunnistettava myös muiden asianosaisten intressit ja menettelylliset oikeussuojatakeet. Lastensuojeluasiassa asianosaisjulkisuuden rajoitukset ovat merkityksellisiä sekä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin että perhe-elämän suojan kannalta. Vanheman oikeutta saada tietoa lapsen kuulemisen sisällöstä voidaan EIT:n mukaan rajoittaa, mikäli lapsen lausuntojen paljastaminen voisi asettaa lapsen vaaraan. Lapsen etu menee viime kädessä vanhempien etujen ohitse, eivätkä vanhemmat voi vaatia sellaisia toimenpiteitä, jotka olisivat vastoin lapsen terveyttä tai kehitystä. Tiedonsaantioikeuden rajoittaminen edellyttää EIT:n mukaan kuitenkin huolellista harkintaa.

EIT:n tulkinta vastaa mielestäni HTuomJulkL 9.3 §:n sääntelyä, jossa asianosaisjulkisuuden rajoittaminen lapsen edun perusteella on sidottu keskeisesti lapsen edun välittömään vaaran-tumiseen liittyviin seikkoihin. Asianosaisten tiedonsaantioikeuden rajoittamista on tulkittava ensisijaisesti HTuomJulkL 9.3 §:n nojalla, ja LSL 86.2 §:n mukaista perustetta rajoittaa asianosaisten tiedonsaantioikeutta lapsen suojelun tai hänen muun erittäin tärkeän etunsa turvaamiseksi on siten tulkittava samansisältöisesti kuin lapsen etua asianosaisjulkisuuden rajoitusperusteena HTuomJulkL 9.3 §:ssä. Lastensuojelulaki ei voi tässä suhteessa asettaa asianosaisjulkisuudelle pidemmälle meneviä rajoituksia kuin mitä oikeudenkäynnin julkisuudesta hallintotuomioistuimissa annetussa laissa säädetään. Näin ollen vanhempien tiedonsaantioikeuden rajoittamista voidaan pitää mahdollisena silloin, kun tiedonsaantioikeuden rajoittamista pidetään välttämättömänä lapsen edun kannalta lapsen terveyden tai kehityksen suojaamiseksi häneen kohdistuvalta välittömältä vaaralta.